

Bárka

XV. évfolyam 2007/1. szám

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Tartalom

- 3 Gergely Ágnes: Tükörpillanat (*vers*)
4 Falcsik Mari: Kóny (Négy vers egy faluról) (*versek*)
6 Szentmártoni János: Ripolus San Juan-ban; Kezdetről és Azótáról (*versek*)
8 Jónás Tamás: Művészi hitvallás; Fércmű; Collapsus; Kiderül (*versek*)
10 Elek Tibor: Költő vagyok, író és cigány (*Beszélgetés Jónás Tamással*)
17 Karácsonyi Zsolt: Vezérdal; Jár a vadkan; A szint érzékelése (*versek*)
19 Orcsik Roland: A mosoly birodalma; Görbe körben; Magán;
WC-papírszínház (*versek*)
21 Simek Valéria: Szülőföld; Énekelsz; Napáldozat (*versek*)
23 Iancu Laura: megérkezés; egyszer; nagypéntek (*versek*)
25 Darvasi László: Virágzabálók (*regényrészlet*)
31 Sédy Ágnes: Örökzöld; A nyír elbotló reccsenése (*versek*)
33 Pocsuvalszki Aliz: Női portré akciós áron; Hófehérke 2006 –
rendezői vátozat; Aprók (*versek*)
38 Tóth Krisztina: Vers, amelyben az új esztendőt köszönti (*vers*)
39 Hazai Attila: Én és a krokodil (*elbeszélés*)
41 Novák Éva: Átmenő forgalom; Halottöltöztető; Vásárlási láz (*versek*)
43 Sass Ervin: Mindennapi hatsorosak (*versek*)
45 Hartay Csaba: Gyógyult betűk; Hiába (*versek*)
47 Bogdán László: Baljós jelek (*részlet a „Tatjana” című regényből*)
55 Egyed Emese: Pensiero; Könyörögtem; Töredék; Válaszok;
Feliratok (*versek*)
59 Esteban Zazpi de Vascos: Néhány Quintilla Ibéria némely leányiról;
Operaária Sancho Panzáról; Mikor először meglátta;
Seguidilla (*versek*)
- Műhely*
- 65 Kántor Lajos: Megrendelteként szabadnak lenni...
A költő Szilágyi Domokosról

- 69 Banner Zoltán: Örvendjetek, némaság lovagjai!
Pódiumnapló
- 77 Kenéz Ferenc: Vers és környéke
Kibeszélő s(z)ó
- 90 Tózsér Árpád: Stb.
Egy vers keletkezéstörténete és néhány lehetséges jelentése
- ***
- 94 Szilágyi András: Előre a múltba és vissza a jövőbe
*Ruzicskay György helyváltoztató, enciklopédikus léptékű
modern festészetéről*
- 102 Tasnádi Attila: A Ruzicskay-életműről – filológus szemmel
Észrevételek Szilágyi András esszéjéhez
- Figyelő
- 107 Márfa Molnár László: Amikor szólni kezd a hang
Gergely Ágnes: Útérintő
- 112 Erős Kinga: „Most fölemelnek szent hétköznapiak”
Szentmártoni János: A másik apa
- 115 Szabó Tibor: Egyszer erőből, egyszer alázattal
Jónás Tamás: Kiszámítható józanság
- 118 Kolozsi Orsolya: Vonalháló, veszteség
Tóth Krisztina: Vonalkód
- 122 Somi Éva: A mi időnk?
*Három Békés megyei alkotó: Hartay Csaba, Magyar Barna
és Sass Ervin új kötetéről*
- 127 Gróh Gáspár: Új identitás felé?
Mi a magyar? (szerk. Romsics Ignác és Szegedy-Maszácz Mihály)

E számunkat Ruzicskay György műveivel illusztráltuk. A műtárgyakról készült reprodukciókat a Ruzicskay György Közalapítvány Kuratóriuma bocsátotta rendelkezésünkre. A borító 2. oldalán a *Párizsi Notre Dame* című műve szerepel (1983; pasztell, papír; 265×325 mm).

**Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.barkaonline.hu**

Gergely Ágnes

Tükörpillanat

Hogy tűnnek el a szarvasok,
ha a szerelem messze már?
Hogy lobog át az éjszakán
észrevétlen a félhomály?

Hogyhogy az őr nem imbolyog?
Maga is ellobogva él.
Csak a mélypontot kémleli,
ánemóne táncát a szél.

A hídon léptek konganak,
és kizuhog a vak sötét.
Eltűnnek majd a szarvasok,
de agancsuk közt ott az ég.

Ruzicskay György: Szarvas / „Biokép” (1960; kollázs, vegyes növényi anyagok, papír; 50×70 cm)

Falcsik Mari

Köny

Négy vers egy faluról

Tehenes

jön a gulya röpköd a tarka tehenecskék farka fura bojtos légycsapó
megint mezítláb megint nyomukba volna járni jó
lefelé gurul a nap a sáros utcavégen ha futok épp elérem
gurul gurul a sárgöröngy a makk a hús fenyéren
potyog a kövér gyerekkönny a kék köténybe gyűjtött sárga vackor
ha futok a sáros utcavégen épp elérlek édes vadmalac-kor

Nem utazni oda

ha sokáig nem nézek felétek
még mindenkit és mindent eleven épnek
mutatnak a szemhéjam mögé bezárt képek

a felocsolt udvart beölelő házat
a gádort honnan a gyász a sósav bánat
nem marta még ki dúdoló keresztapámat

vihar jön ő hátranéz s vidáman
szólít: hát félsz-e most is? no bújj ki bátran!
nem nem mozdulok – az illúzió hibátlan

Köny

a dáliák a góré a gádor –
abból a régi nyári vad világból
amit a szívem leginkább hiányol:
csak a képeket kérném vissza

a Hany felett a fekete felhőt
a ház mögötti kukoricaerdőt
ahogy az istállóajtóban feldőlt
sajtár tejét a föld beissza

Anyám kapta útravalóul

nehéz az igazság – azzal nemigen lehet élni
kell valami nehezebb ami a dolgokat megnevezze

súly ami behúzza a lombos út árkába
s ott mozgat a tájban
mit a templom halma rendez nagyközséggé

a régi dühös isten
nagykapuk mögüli kutyamorgás
ami a magasormú házak mentén minden reggel
kiterel a kőkeresztén túl a nyílt földekre

ez a ritmus ez a lassú dübögés
ami rendre elhajt bálba aratásra
míg majd egyszer át a szelíd Sírtó-dombon

vesztedre indulhatsz másfelé is
ha nevezhetetlen sejtés nem hagy nyugtot
csak hogy te is egy legyél akit elhullat a háló

Ruzicskay György: Római Colosseum (1962; színes kréta, papír; 135×175 mm)

Szentmártoni János

Ripolus San Juan-ban

Azt hittem, a hippigyanús rákárusnál nem lesz furább alak
(különböző halálgörcsben kifőzött páncélok fénylettek
fonott kosarában, azzal járt-kelt San Juan utcáin,
idétlen turisták nagy örömére, akik két-három rumoskóla
után vihogva vásárolgatnak efféle dolgokat
amúgy is már erősen zörgő életükbe),
de mikor a sikátorba kiléptünk, a szemközti kocsmá
padkáján megláttuk Őt: szorosan lezárt szemmel,
tátott szájjal, laskagombányi fülhallgatóval fején,
s míg egyik kezében cigaretta füstölt,
a másiktól meg sör csordogált, Ő ott keringett valahol
a latinzene világűrében, embriópózban, védtelenül is önfeledten...
Nem mertem belegondolni: szánom-e, avagy irigylem őt.
Én, aki megkapaszkodni is alig bírok céljaim lépcsősorán,
bárcsak így tudnék feloldódni a versben,
mely folyton-folyvást magának követel,
mint Villon öreg szajhája, aki titkossal zsarol,
hogyminden nap megküzdjek vele,
s miután kielégítettem, visszatántorodjam az utcaéjbe,
kódorogni nyirkos macskaköveken, üresen, kifacsarva,
míg legközelebb értem nem küldet, folytatni reménytelen csatánk...
Hé, te rákárus, ha majd páncéljaidat mind eladogattad,
s Őt pia és cigi fogytán már kiveti magából a salsa,
nyalábold föl, emeld kosaradba, és vigyázz rá hajnalig.

Kezdetről és Azótáról

Micsoda indulás volt, micsoda kezdet!
Minden perc izgatott, minden jel égetett,
éreztem, mindenből vers lesz, minden vers,
mohón fürkésztem minden titkotok,
nagy-nagy tüzet raktam,
ki ne hűljön szívem alatt a föld,
ahová halottaim temették...
Ma már, barátaim, tudom,
nem volt birtokom soha,
izzó nyársakon pörgetett,

amit nem érthettem, föl nem fogtam,
sem a fuldoklás italából,
sem a rémálmokból,
sem a hiány hegyére vetett remény
magányos furulyaszavából...
Ulysses, Drogo, Ripolus – mind azt keresték,
amire itt most emlékezem,
s tán meg sohase történt,
mintha egy álmot akarnék fölidézni
egyre elcsigázottabban...
Mások ezért az álomért földrészeket átlovagolnak,
míg egy rozsdás kapualjban össze nem esnek,
vagy épp egy idegen cukrászda ablaküvegén,
már mindent föladva, föl nem ismerik,
amikor a pincér eléjük rakja a gőzölgő kávét,
s a kiskanál a csészének nekikoccan,
elmosolyodnak, s hazatérnek
fölnevelni elvadult fiaik...
Én mondom, barátaim:
micsoda indulás volt, micsoda kezdet!
S bár néhányan már rám sem ismertek,
higgyétek el, nem én változtam,
csak a hold repült,
az utcák, melyeken átloholtam,
a kocsmák, melyekben megpihentem,
szobáitok, melyeknek kedvelt vendége voltam...
Én pusztán lassítottam, s többé nem akarom
homlokomra égetni a megváltók bélyegét...
A szabály és illem gyötörte lélek
egyszer még kibontja szárnyait,
s Ó, aki fájdalommal gyógyított,
a pokol kagylójából kivirágzott,
újra életté avatja bennem a nem-levést.

Jónás Tamás

Művészi hitvallás

Le kéne, kedvesem, szoknunk a szex köz-
ben gyakran elhangzó istenemekekről,
jajanyámokról, beleőrültemekről.
Kevés az intimitás, sok az eszköz.

Anyát, Istent ne emlegessünk többet!
Nem szégyenlem és nem is illetlenség.
Szex közben gyakran csak sírnék, hörgögnék,
de rég nem érzem már magam kölyöknek.

Nem kell fölém úr, ha te vagy alattam.
Jobban bízom én a mocskos szavakban.

Fércmű

Homlokóloom, szívkes.
Túl nagy a kísértés.
Bocsáss meg, Uram!
Nem vagy még ugyan.

Üteme a fagynak
darabokra szaggat.
Hűl, ami meleg.
Teremts újra meg!

Deszkahomlokomba
szöget vert a gond ma:
szétrepedt a lécs.
Bomlik a lelki férc.

Collapsus

fáj a fejem a fájdalomtól
űr a fejem a türelemtől
alszunk ha alszunk fej a lábtól
s fejtől a láb és falhideg dől

szuszog egy asztmás vörös asszony
náluk vagyunk ma vendégségben
bűzlő szobájuk menedékünk
vak férje ablakban állva hangol

leejti megrepedt hegedűjét
hangszer ez nem több önmagánál
káromkodik hogy káromkodjon
lassabb a hajnal az ébredésnél

először lázadok minden ellen
nem is szeretlek kurva asszony
indulat nélkül suttogom mert
anyu míg aludt fejbe rúgott

azért rúgott mert moco-rogtam
nem bírta hogyha moco-rogtam
először rúgtam fejben vissza
anyám tüdőtelen nem jön vissza

fájhat a fejem a fájdalomtól
írhat a kezem a szenvedéstől
nem találok már vissza rúgni
kapálni rúgkapálva sem már

Kiderül

Vajon elbír az ég, vagy a sok kis
csalásomról kiderül, hogy bűn mind,
a fájdalom csak részegeskedés,
és csak időt húz, aki verset ír?

Elek Tibor

Költő vagyok, író és cigány

Beszélgetés Jónás Tamással

– *Fiatal korod ellenére elég mozgalmas, gazdag életút és nem szokványos alkotói pálya áll már mögötted. Nyolc köteted megjelent, versek, prózák. Ma már nemcsak korosztályod egyik legismertebb, legolvasottabb és legsikeresebb alkotója vagy, hanem számtalan rangos díj tulajdonosa, Esterházy Péter is téged választott Herder-díja ösztöndíjasául, legutóbb egy osztrák bank kelet-európai irodalmi díjának tíz jutalmazottja közé is bekerültél. Pályakezdedről, indulásodról (néhány életrajzi adalékon túl: ózdi születés, miskolci gyermekvárosi évek, szombathelyi iskolás évek, ottani első publikációk, győri, pesti rövid egyetemi kurzusok, informatikus végzettség) azonban elég keveset lehet tudni. Az első köteteid is a homályba vesznek valahogy, ma már nehezen is hozzáférhetők. Mit tartasz te fontosnak pályakezdeded időszakából, milyen élményeket, hatásokat?*

– Nagyon hálátlan dolog erről beszélni, mert az ember nem nagyon tudja, hogy mi ebben a fontos. Az-e a fontos, hogy vannak olyan emlékeim, hogy 8-9 évesen írtam az első verseimet, vagy az a fontos, hogy 16-17 évesen jelent meg az első verscsomagom, amikor még annyira töredékes verseket írtam, hogy se címük nem volt, se elejük, se végük? Az akkori, szombathelyi, úgymond felfedezőm, Fűzfa Balázs ilyen versfolyamokból próbált kiszakítani néhány közölhető sort. Vagy az a fontos, hogy mikor jelent meg az első könyv, vagy inkább az, hogy melyik volt az első sikeres könyvem, esetleg az, hogy én melyiket tartom annak?

– *Ez mind fontos lehet.*

– 9 éves korom óta írok verseket, és amikor felteszik nekem a kérdést, hogy írónak vagy költőnek érzem magam, mindig azt mondom, költőnek. Az az alapja mindennek, és ha az ember kellően bonyolítja ezt a költői tudatot, akkor már író is lesz belőle. Az első könyvem 18-19 éves koromban jelenhetett meg, amikor érettségiztem, nagyon hosszú címe volt: *Ahogy a falusi vén kutakra zöld moha települ*, és egészen korai versek voltak benne.

– *Nem 1995-ben jelent meg?*

– Akkor biztosan nem, már maga a könyv is tévesen volt nyomva, tévesen jelent meg benne a dátum, de az is lehet, hogy én emlékszem rosszul. Ahhoz az írótipushoz tartozom, amelyik botladozik, csetlik-botlik, jobbra megy, balra megy, amit egyszer megtanult, azt már nem szereti ismételni; inkább kísérletezni szeretek, aminek az eredménye néha nagy bukás, néha meg valami nagyon jó dolog. Fontosabbnak tartom ezt, mint azt, hogy biztonságosan építkezzen az ember, és mindig adott színvonalat hozzon. Azt szokták mondani, egy költő nagyságát legjobb verse nagysága jelzi. Mostanában viszont többnyire úgy viselkednek az alkotók, mintha az lenne a mérce, hogy egy adott színvonalat mennyire biztonságosan tudnak hozni, s ezért inkább beáldozzák a Csomolungmát. Én ezt nem tartom becsületesnek. Persze, így több ösztöndíjhoz lehet hozzájutni, és sajnos ez is fontos szempont. A kuratóriumok is inkább az egyenletes teljesítményt jutalmazzák. Ennél nagyobb árulást viszont a kuratóriumok részéről nem tudok elképzelni. Fontosabbnak tartom azt, hogy egy-egy költő életében legyen egy-két nagyon jó verse, és a többi lehet akár csapnivaló, mint azt, hogy legyen bár sok jó verse, de hát... nem azokkal álmodunk.

– *Van egy önéletrajzi jellegű műved 1997-ből Cigányidők címmel, ami, ha jól tudom, egy nemzetközi cigányirodalmi pályázaton díjat is kapott, viszont ezt is csak nagyon kevesen ismerhetik. Milyen önéletrajzi adalékokat árulsz is el ebben a kisregényedben, és egyáltalán mit lehet, esetleg mit érdemes a származásodról, neveltetésedről tudnia az olvasónak?*

– Először is ez a kisregény két önéletrajzi művet tartalmaz, röhejes, mert huszonegy évesen írtam, s elég furcsa, hogy egy huszonegy éves ember önéletrajzi művet ír. De volt olyan szakasza az életemnek, 8-9 éves koromig, amit érdemes volt már akkor megírnom. Elsősorban azt taglalja a két írás, hogy az a cigány közösség, amelyből származom, mennyire él még bennem, mennyire hiányzik nekem, mennyire tud egy többségi társadalomban egy cigány megmaradni cigánynak, mennyiben érti félre a többségi társadalom, hogy ki, mitől cigány vagy mitől nem (jószándékúnak, de végeredményben ártalmasnak és butusnak tartom azt a szociológiai definíciót, hogy cigány az, aki annak vallja magát).

A *Cigányidők* egyik része egy naplójellegű írás, arról szól, hogy négyéves koromban a szüleim adósok börtönébe kerültek, mi meg, a gyerekeik intézetbe, és az ottani megpróbáltatásokat, a nevelőszülőknél eltelt léleknyomorító időket, a miskolci gyermekváros megpróbáltatásait írom le. Úgy tűnhet, ez egy szokásos intézeti történet, talán annyiban más mégis, hogy egy 5-6 éves gyerekről van szó, akit egy 21 éves nagyobb gyerek (az író) próbál értelmezni és láttatni. A másik része tudatosabban átformált, fikcióban gazdagabb szöveg, ami arról szól, hogy miféle gyermekhősei voltak annak a gyerekkornak, amit én megéltem. Aztán a kettő, persze, keveredik, a szinte dokumentarista igénnyel írott napló, a *Cigányidő* és a másik, a *Forrás* című rész. A fiktív részben a falu, ahol éltem, Csernely lakói egy olyan történet részesei lesznek, amit én találtam ki azért, hogy helyzetbe tudjam hozni, és meg tudjam mutatni őket, de a naplórészben ugyanők valóságban megtörtént jelenetekben tűnnek fel. Ennek következtében egy furcsa, irodalmi játék részesei lehetünk, ami azt is megmutatja, mennyiben alakul át egy valóságos személy, ha egy kitalált történet szereplője lesz, s mennyiben tűnik valóságosabbnak mégis, mint akkor, amikor egy napló szereplője. Elég sikeres lett a mű, sikeresebb, mint amit vártam tőle (kevésbé sikeres, mint amilyennek anyám gondolta), egy-két idegen nyelvre is lefordították. Hadd dicsekedjem el vele, hogy 22 éves koromban az az ember fordította olaszra, aki később a *Harmonia caelestis*, egy nagyon jó fordító, s valószínűleg ennek köszönhető az is, hogy egy nemzetközi versenyen harmadik lett, ami nagy siker volt akkor, de senki sem tudott róla. És végül is a könyv meg sem jelent olaszul.

– *Mint ahogy első köteteidről általában kevesen tudhattak, gondolom, nem is nagyon terjesztették azokat a köteteket, s nem is nagyon esett szó róluk az irodalmi nyilvánosság fórumain. De ha már szóba hoztad a Harmonia caelestist: bizonyára nagy szerepe volt az ismertséged, népszerűséged jelentős növekedésében, hogy Esterházy Péter felfigyelt rád és a Herder-díja ösztöndíjasául választott. Önmagában ettől nem lettél jobb író, de biztos, hogy ismertebb lettél, s talán ennek köszönhető az is, hogy a legutóbbi köteteid már a Magvetőnél jelenhettek meg. Tudod, hogy engem érdekel az irodalmi siker természete, s általában az irodalmi üzemmód működése, csak azért kérdezem – s ha nem akarsz, ne is válaszolj rá –, hogy egyetértés-e velem, s hogy belülről, hogyan élted meg ezt a helyzetet?*

– Azt hiszem, a Magvető valóban Esterházy bizalmának köszönhető, bár nem sokkal korábban már kérdezgettem idősebb pályatársakat, melyik kiadót ajánlanák, s ők is a Magvetőt javasolták mind. Az ismertségről: igen, jelentősen keresettebb író lettem a Herder-ösztöndíj után. Lehetnek ezzel kapcsolatban ellenérzéseink, gondolataink – feleslegesen. El kell fogadni, hogy ez a rendszer így működik. Talán nem is az irodalmi rendszer: az ember figyelme így terelhető. Sok-sok jót köszönhetek ennek az ösztöndíjnak, Esterházy bizalmának, figyelmének. Sokkal kevesebb rosszat is – ezzel sincs gond.

– *Mennyire volt fontos számodra kezdetben – nem tudom másképp mondani – a cigány témák feldolgozása. Eleinte úgy is tartottak számon téged, mint olyan fiatal cigányköltőt, aki a cigánytematikát ismét irodalmiasítja.*

– Erről nem én tehetek. Úgy érzem, hogy én nem cigány tematikájú írásokkal kezdtem az irodalmi tevékenységemet, hanem azzal, ami rendelkezésemre állt. S hogy ez kívülről cigányosnak

tűnt: na und was? Azt, hogy cigányíró és cigányköltő, éppolyan lehetetlen meghatározásnak tartom, mintha azt mondanák, hogy hosszú hajú költő vagy író. Nem látom értelmét. Azt belátom, hogy van valami mindentől elütő sajátossága annak, aki a cigánykultúrából jön, de ezt inkább úgy érdemes megfogalmazni, hogy van egy költő, aki cigány származású. Ez bonyolultabb nyelvi megformáltság, leegyszerűsítik úgy, hogy cigányköltő. Meg, persze, a mindenkori állami kultúrátámogatásnak is szüksége van mindig arra, hogy ilyen módon márkajelzett, ismertebb alkotókat találjanak maguknak, akiket ellátnak aztán mindenféle jóval, s akik cserébe elfogadják azt a szlogen-egyszerűségű cetlit. Én sokáig nem fogadtam el, és bár már ma megengedőbb vagyok, most is tiltakozom ellene: nem vagyok cigányíró, cigányköltő – költő vagyok, író és cigány.

– *Mintha csak Pilinszky után szabadon... Az én kérdésem azonban arra irányult, hogy túlmenően azon, hogy a saját életed anyagát dolgozod fel, törekedtél-e tudatosan arra, hogy a cigánysorról, amiről az előbb beszéltél is, a megkülönböztetettségről, kirekesztettségről, az integrálódás lehetőségeiről, egyáltalán a cigányság társadalmi helyzetéről írj?*

– Nem: nekem természetes volt eleinte, hogy cigány vagyok, nem tudtam, hogy van más fajta is, hogy van nem kisebbségi lét is. Nem azt akartam megfogalmazni, hogy milyen nehézségei és szépségei vannak annak, hogy egy kisebbséghez tartozok, és aztán érvényesülni kellene elvileg a nagyobb közösségben. Hanem volt egy saját sorsom, ami elég karakteresnek tűnt ahhoz, hogy feltűnjön, és megőrkítésre várjon.

– *Világos. Azért is kellett mégis tisztáznunk, mert ha az irodalmi hagyományválasztásaidra gondolunk, akkor adódik az a kérdés is, hogy mennyire ismerted te az ún. cigányirodalmat, azokat a szerzőket (Lakatos Demetertől, Bari Károlyon át, Osztójkán Béláig és másokig), akik korábban fémjelzték, érdekelt-e téged az, amit ők csináltak, akartál-e hozzájuk valamilyen módon viszonyulni?*

– Nem, mert nem is ismertem, és még ma sem ismerem eléggé őket és íásaikat. Bementem a könyvtárba, és ott minden könyv egyforma volt, ábécé sorrendbe voltak rendezve, és nekem Szakonyi Károly épp olyan nagy élmény volt, mint az *Illatoskert*. Nem volt „c” betű a könyveken, nem volt ilyen tematikus megkülönböztetés, és ma sem szeretem ezt. Van egy cigány kulturális, politikai havi lap, az *Amaro Drom*, természetes, hogy cigány alkotók jelentkeznek ott. Gyakran kérnek meg a lapnál, hogy lektoráljam a cigány verseket, prózai írásokat – már ezt sem értem, hogy mit jelent ez a „cigány” –, s mondjam meg, közölhetők-e ezek a lapban. Ezt én többnyire nem tudom megmondani. Még azt se, hogy jó vers, próza-e, csak azt, hogy mennyire működik, hogy működik-e egyáltalán mint vers, s hogy próza-e az a próza. Nincs cigány irodalom a szövegek felől nézve, hazudnék, ha azt mondanám, látok ilyet.

– *Tehát ez a hagyomány ismeretlen volt számodra, ezzel szemben többen leírták rólad, hogy József Attila nyomdokaiban jársz, hogy nagy hatással lehetett rád. Legutóbbi versesköteted Fél-uram! című versét is neki ajánlod Petri György mellett, de, persze, más alkotók szövegeit is láthatóan ismerted és használod a saját költői világod megfogalmazásakor. Kiknek a hatását vállalod fel magad is?*

– Nagyon sokakét, az urbánusoktól a népiesekig, bár ennek a megkülönböztetésnek csak régebben volt értelme, még ha ma is vannak harcok körülötte. Az első nagy hatású életmű, tagadhatatlanul József Attilaé volt, de aztán hasonlóan velőtrázó a Szabó Lőrinc-i költői hagyományokkal való találkozás, aztán a nyugatosok közül szinte mindenkit bejártam, Kosztolányi nagy versei és novellái, Csáth novelláinak keménysége, önmagával szembeni kíméletlensége is nagy hatást tett rám. Ugyanígy Stendhal kimértsége, terjengőssége, vagy Balzac iszonyú erejű, távlatú életműve. A maiak közül meg Petri és a tőlem alkatilag valójában távol álló Várady Szabolcs volt rám nagy hatással, de Orbán Ottótól Rakovszky Zsuzsán át sokakat sorolhatnék. Egyedül a fordításoktól idegenkedtem, úgy éreztem mindig, hogy az a szöveg már nem azé a szerzőé. Tudom én, hogy megvan a fordításoknak is a maguk szerepe, az én verseimet is sokat fordították már, s jó, hogy a fordításokon keresztül a finnugor népekétől az oroszig számtalan irodalom eljuthatott

hozzánk, de valahogy én mindig a tiszta forrásnál akartam maradni (nem véletlenül Forrás a *Cigányidők* második részének a címe). Nem nagyon foglalkoztam azzal, ami nem magyar, ami viszont magyar, azt annyira faltam, hogy gyakran nem is néztem, ki a szerző, csak leemeltem, és olvastam. Máig se tudom, hogy tulajdonképpen kit olvastam el és kit nem, mert gyakran meg se néztem, ki írta a könyveket, mi a címük – a szövegek érdekeltek.

– *Érdekes, hogy nem említetted Esterházyt. Az ő prózája nem volt rád hatással korábban sem és azután sem, hogy kapcsolatba kerültetek? Ezek szerint valamiféle szakmai kapcsolat, mester-tanítvány viszony sem jött létre köztetek?*

– Az, hogy Péter írásainak hatásai nem látszanak a szövegeimen, nem azt jelenti, hogy nem volt rám hatással. Gimnáziumban például a tanáraink a kezembe nyomták a *Termelési regényt*, hogy ez jó, olvassam el, s én pár hét múlva visszaadtam nekik, hogy nem jön be... Akkor korai volt. De ha észre veszem magamon, hogy valamelyik szövegem esterházy lett, akár egy kicsit is, azt gyorsan kihúzó, átírom. Nem okos dolog. Az ajánlására kapott ösztöndíjnak akkora jelentősége, akkor súlya van, volt, hogy nem akarom sem őt, sem magamat azzal terhelni, hogy még a szövegekben is összekapcsoljanak, akik hajlamosak erre. Az olyan jellegű, olvasottabb lapokban publikált és elemzett kérdések, hogy Esterházy miért nem egy igazi magyar fiataalt tüntetett ki a díjjal, vagy a másik, hogy, ugye, egyfajta pozitív diszkrimináció ez a választás a részéről, elég lehangolóak. Ha csak lehet, igyekszik az ember ezeket megelőzni.

– *Nemcsak az első köteteidből, de a legutóbbiakból, az immár a Magvetőnél megjelent versesköteteidből (Ő, 2002; Kiszámítható józanság, 2006), novelláskötetedből (Apáimnak, fiaimnak, 2005) is látható, hogy szokatlanul (legalábbis manapság szokatlanul) személyes és őszinte a te költői, írói világod, és olyan érzéseket, élményeket is megfogalmazol, amelyeket mostanában nem szokás. Honnan, miből táplálkozsz bátorságod, merészséged a kitarulkozás ilyen mélységeire?*

– Ezt sokszor megkérdezték már tőlem, és még soha nem voltam annyira merész, hogy visszakérdezzek: miért, másban nincs meg ez a bátorság?

– *Hiszen az Ő című 2002-es köteted fülszövegében magad is azt írod: „Őszinte vagyok, bántóan, mint a vakítóan ragyogó nap...” és én épp arról beszélek, hogy másban nincs meg, vagy nem effajta, nem ilyen leplezetlen módját, formáját választja a kitarulkozásnak...*

– Nem nagyon értem én ezt, bár próbálok objektívan nézni magamra és írásaimra, hogy rájöjjenek, amikor különböző kritikákban, elemzésekben az őszinteségemről beszélnek, akkor az vajon mit is jelent. A téma a furcsa, a hangütés? Nem tudom, de nekem természetes ez, s ennek lehet, hogy vannak olyan okai, amik a cigánykultúrával összefüggenek. Az én családomban legalábbis elvárás volt az, hogy az ember őszinte legyen, legalább önmagával szemben. A becsületes ember őszinte, még az is lehet, hogy bűnöző, de őszinte. Nem mondom, hogy ebből ered az én költői habitusom, de ez tesz értetlenné, amikor erre vonatkozóan kérdeznek valamit. Ezek és így fontosak az életemben, próbáltam én olyanokról is írni, s talán születtek is jó versek, amelyek nem ennyire zsigeriek, de valamiért az olyan módon megformált szövegek nem váltak számomra fontosá, modorosságuk, mely sok esetben irodalmi hagyományok tiszteletéből alakult úgy, zavart engem. Talán illethettem volna valami találóbbal is azt, amit zsigerinek neveztem... De hogy miért pont ebben a regiszterben keresgélek, azt nem tudom.

– *Elég találó ez... Az újabb prózáid is egy kifejezetten kemény világról, többnyire fölismerhetően cigány világról, életéről, emberekről szólnak, vidékiekről, városiakról akár, de mindenképpen szegény, kiszolgáltatott, szerencsétlen emberekről. Indulatoktól, ösztöni reakcióktól megvert, megáldott, de jóra, szépre, szeretetre is vágyó emberekről. Mennyire a gyerekkori élményeidnek a továbbélése ez még mindig, s mennyiben tudatos írói témakeresés ez már?*

– Ez már egy tudatos szelektálás eredménye, mert azért nem ennyire tragédiákkal teli, a lét peremén élő, kozmikus egzisztenciákkal küzdő emberek, sorsok vettek engem körül, nagyon

mély boldogságok és nagyon szép és teljes életek is. Ezek azonban íróként engem nem nagyon érdekelnek, mert ezeket, úgy gondolom, megélni kell, s nem megírni – szakralitásukban sérteném ezeket a boldogságokat, úgy érzem, ha szöveggé egyszerűsítem őket. Másrészt: ezt tartottam nehezebbnek. Valahogy mindig az érdekelt, hogy olyan témákat, hagyományokat kövessek, amelyek nagyon nehezek. Valahol ott vannak a bukás vagy a giccs szélén, pontosabban, ahol van tétje a dolognak. József Attilát is azért érdemes folytatni, mert valójában nem lehet. Átadni a nagyon banális érzésekben lévő, egyébként mindent felforgató energiákat, legyen szó például a szerelemről vagy a halálról – ezek majdnem biztos bukások. Belekezdész, belebuksz. De ha valami sikerül, mégis, ha egy kicsit nagyobb a siker, mint a bukás, akkor úgy érezheted, márványba vésted, amit csináltál. Mert azok az állandó, emberi, mindenkit érintő, mindenhol érthető élmények, sorsok. Tulajdonképpen pazarlok, mert miután az ember elhagyja a kamaszkori bizonytalanságait, allűrjeit, felfedezi, hogy a történeteiben, a sorsaiban annyi-annyi árnyalat van, olyan sok finomság, hogy azok is megérdemelnének még jó pár prózát, könyvet. De azokra talán még van időm. Vannak dolgok, amelyeket sürgősen, adott időben, izzadtan, zaklatottan kell megírni, megélni.

– Az Apáimnak, fiaimnak című 2005-ös kötetedben (melynek alapján a Bank Austria Creditanstalt Kelet-európai Irodalmi Díja tíz díjazottja közé kerültél) mintha tudatosan különböző beszédmódokkal és szövegformálásokkal kísérleteznél, igaz, az életanyag is különböző, a falusi gyerekkori alaphelyzetektől a városi családós íróember léthelyzetéig ívelően. Az apa-fiú motívumpár hangsúlyozásán túl milyen szempontok szerint állítottad össze ezt a kötetet?

– Az a könyv egy bonyolultabb kompozíció. Sokan felvetették, hogy talán nem véletlenek az egyes történetek címeiben szereplő zenei szakszavak (*Senza tempo*, *Hűség-tremoló*), a hosszabb-rövidebb történetek sorrendje, a témákban, a főszereplők habitusában történő változások és változatlanóságok. Valóban nem véletlenek. Visszafejteni most sem fogom a struktúrát, mert azt gondolom, hogy ha jó, hat anélkül is, hogy tudnánk róla, az arányok, ritmusok tudat alatt, tudat alól hatnak igazán, úgy gondolom. A kísérletezésről pedig egyszerűen: igen. Kíváncsi voltam magamra, a lehetőségeimre, a tehetségeimre és hibáimra. Keresem a leghatékonyabb formát, vázat, hangot – számomra fontos dolgokat készülök megírni, nem akarom, hogy a technikai részleteken bukjon meg a dolog.

– A 2006-ban megjelent versesköteted, a Kiszámítható józanság szerintem akár a novelláskötet lírai ikerdarabjaként is olvasható. Abban az értelemben legalábbis, hogy a meghatározó alapélmények és lírai helyzetek itt is a gyermekkorból (ezúttal az apaélmény mellett hangsúlyosabban szerepel az anyához való viszony) és a „férfivá csálódott” (önmagával, Istennel, házastárral hadakozó) „felnőtt ember” tapasztalataiból, válsághelyzeteiből táplálkoznak. Szándékos volt-e ez a párhuzam, vagy egyszerűen csak arról van szó, hogy nem tudsz szabadulni a gyerekkori élményeidtől („minden emlék / minden nyom / gyomromba lép / agyonnyom”), és az aktuális, (ahogy fogalmaztál) „zsigeri” élményeknél sincs fontosabb?

– Egy időben készült a két könyv. És ugyan nem tervszerűen alakult így, de butaság lenne tagadni, hogy a verskötet inkább anyámmal, a prózakötet pedig apámmal való leszámolásom dokumentációja. Ez a két könyv mindenben megfelel annak, ahogy apámmal és anyámmal lehet(ett) beszélni. A könyvek azonban nem rólam szólnak. Még a verseskötet sem. Általam szól az az én, akinek a sorsát cipelve szeretném nem általánosítani a magánsorsokat, mégis keresem a korokon is átívelő, érvényüket sosem veszítő közös vonásokat. Erős, a hibákkal is dolgozó, vállaltan tökéletlen és hibáiban felragyogó könyveknek érzem ezeket. Úgy érzem, mindent beletettem ebbe a két könyvbe, amit irritált, konok kamaszként még megszólaltatni voltam képes, utoljára. Belépőkártyák a felnőttek klubjába.

– E kötet kapcsán még egyszer nekifuthatnánk az őszinteség kérdéskörének, hátha még tovább jutunk. Egyrészt valószínűleg az a furcsa, szokatlan nekem (esetleg másoknak is), hogy, bár azt mon-

dod nem rólad szólnak, mégis rettenetesen személyeseknek tűnnek ezek a versek, hogy nagyon kicsinek látszik a távolság az ún. lírai én és a Jónás Tamás nevű ember között, miközben ahhoz vagyunk szokva, főként napjainkban, hogy a versekben nem a szerző beszél, és hogy a szerző a versekben különböző personákon, tárgyakon keresztül beszél, (a) másban keresi és mutatja meg önmagát. Másrészt ezzel párhuzamosan vagy részben ebből is következően van egy sajátos radikalizmusa költészetednek, mintha egy rendkívül izgalmas kísérletet folytatnál a költészet határainak tágitása érdekében, téma- és formavilágának, beszédmódjának, nyelvhasználatának némely költői hagyománytól (lásd József Attila, Szabó Lőrinc!) nem független, de mégiscsak megújítása érdekében...

– Hálás vagyok Borbély Szilárdnak, hogy egy írásában felhívta a figyelmet arra, hogyan is kell olvasni, hogyan szerveződik ez az alanyiséggel, hagyományokkal és személyességgel kapcsolatos kérdés az én írásaim kapcsán. Van pár tagadhatatlan párhuzamosság József Attila életével. Voltak, vannak dolgok, melyeket újra meg kellett írnom József Attila után is, mert közös sorsmotor hajtotta, hajtja az életünket. Ez egy alázat, tisztelet – nehéz az ő zsenialitása mellett labdába rúgni. De azért hiúbb és harcosabb vagyok annál, hogy az ő sorsa alá rendelve a magamét (költői sorsról beszéltek most elsősorban), ne üzenjek én is. (Én: költő, 1973-ban született, an: Berki Ibolya, lakhely, szóhasználat, stílus, költő, cigány és tudatszűrő). Nincs, nem volt más választásom: ráüzeni a régi versekre. Megmutatni, hogyan szorítja, nyomja, fogja össze egyik költő a másikat. Rövid az irodalomtörténetünk ahhoz, hogy ehhez hasonló, erős és karakteres két költő ilyen módon palimpszesztálja és reklámozza a másikat. Nem arról van szó, ki szorul rá a reklámra, inkább arról, hogy melyik és milyen reklám szorul a nyakunkra (kenderkötél).

– *Tudom, hogy versek, rövidebb-hosszabb prózák mellett, regényen és drámán is dolgozol már elég régóta, hogy állsz a regénnyel?*

– Úgy állok, hogy állok, nem haladok. Megvan az íve, tudom, hogy mit szeretnék megírni, de lehet, hogy nincs itt az ideje.

– *Az én olvasatom szerint pedig már az Apáimnak, fiaimnak remek kisregényében, a Senza tempóban is benne lehetett volna egy igazi nagy regény, család- és faluregény lehetősége, szinte sajnálom is, hogy „csak” ennyit hoztál ki belőle. Ráadásul van a kötetben még két-három másik, hasonló világban játszódó írás. A majdani regényben ezt a kicsit mitikusan, mágikusan realista világteremtést és szövegformálást folytatod majd, vagy valami egészen másra számítunk?*

– Erről már tettem említést: készülök kész lenni. Készülök rutinos íróvá válni. Nem hiszem, hogy valami egészen új dologgal rukkolok elő, de majdnem valószínű, hogy valami egészen új módon. A tartalom, a műfaj, a terjedelem, a szöveg tekintetében. Ami készül, nincsenek kétségeim, beszakítja majd a legerősebb, leginkább megingathatatlan szerkesztői asztalokat is, és nők fognak pityeregni rajta, kamaszok falják és a tévé, rádió nem fog békén hagyni, hogyan lett ez a könyv ilyen sikeres. Onnan tudom, hogy ez történik majd, mert ezek egyáltalán nem érdekelnek, ambíciók ezekhez nem fűznek.

– *Emlékeim szerint már a drámai műfajban is volt egy próbálkozásod, de mintha azt nem mutatták volna be. Annak, amin most dolgozol, lesz-e esélye színpadra kerülni, van-e már érdeklődés iránta?*

– Igen, ez a második drámám, amit megírok, az elsőt csak tisztességből fejeztem be annak idején, de én sem akartam, hogy bemutassák, ez viszont talán eljut a színpadra. Eleve a Kolibri Színház felkérésére írom. A tőlem megszokott módon itt is szociográfia és költészet keveredik, nagy kihívások elé állítva a színházat, a rendezőt, a színészeket. Valami olyasmi született és vár még egy kis plasztikázásra, ami ma még nem divat, nehéz és olyan kultúrában is éppen csak elfogadható, ahol a magas kultúra mindennapi eledel. Magas az a kultúra, ami lélektápláló, magában hordja a katarzist vagy az ahhoz vezető utat, kijelöli önmaga határait, végeit, és alapja lehet a rákövetkező nemzedékek munkáinak.

– Az elmúlt évben egészen különleges alkotói területre is elkalandoztál, gondolok itt a Marozsán Erikának írott dalszövegekre. Hogy élted meg ezt a munkát?

– Juhász Gábor dalaihoz, zenéjéhez írtam szövegeket. Jó munka volt, csak nagyon időigényes. Ez egy megkomponált CD, kifejezetten Marozsán Erika személyiségére, habitusára íródott, hosszadalmas és nehéz munka volt az írás is és az utómunkák is, a CD-felvétele közbeni együttműködés is, de jó volt, különleges élmény egy olyan alkotónak, aki addig magányosan dolgozott.

Ruzickay György: Teremtő kezek (1935–1936; pasztell, papír; 550×340 mm)

Karácsonyi Zsolt

Vezérdal

Jó vezérünk, útra készen
áll megint a nagy csapat,
tárd fel újra mélybarázdás
bicskavájta arcodat!

Légy te ismét jó királyunk,
vezess át az örület
büszke hídján, harcra készen
vár megint a nagy csapat.

Nézd a zsákmányt, elosszuk majd
odalenn, a híd alatt,
amíg jól bírja a vadász,
elbukik a büszke vad!

Jár a vadkan

Már a versbe lép a vadkan.
Túl halkán és gondtalan
jár, akinek szörnyű talpa
rám nehezül egy napon.

Nem tudom, hogy új gorilla
vagy csak egy ős-ember ő,
biztos az, hogy július van
és a hőség rekkenő.

Nem messze, apadt folyóban,
nagy hazugság, kis halál
úszik, mint felhőpamacsba
olvadó, vén kormorán –

szárnyas halász, ki a vízben
tovasikló halra les,
nem is sejtve, hogy a mélybe
visszaúszó lelkem az.

Benn a versben jár a vadkan,
míg az élet felszínén,
mint a gond a gondolatban:
kóborol az elmeszél.

A szint érzékelése

Ahol összekeveredtek
a sok oldat, meg a mélyszín,
bebarangoltam a tájat,
hol a jusshoz jut a férfi.

Dianának mezejénél
csak a forrás vize kellett,
szerelemmélybe merülve
csodamézet lefetyeltem.

Hova pásztor teszi botját,
ha a hangyák riadoznak,
az öt ujjam odakószált,
a mohába beletúrva.

Az időtlen fele jártam,
de a vak ló belefáradt,
a fejét bűnak eresztve
üresen hagyta a házat.

A szokatlan, ami játék,
az az űrt jól betakarta,
de utolért a valóság,
ez az éhes kutya-falka.

Cselezek még, de hiába
megyek át már deviánsba,
mer' az élet, kifog, elvet,
az alapszint fele kerget.

Orcsik Roland

A mosoly birodalma

az idő szépen lassan fokozatosan kidől és mi zagyvul össze a lába közében mi sorvasztja az izmokat mi gyűri össze a sima bőrt csomósítja káromkodásba az angyali üdvözlét a gagyogást talán a bábok fölösleges megható rángása szórakoztató ideggörcse a szép lassú fokozatos leépülés esetleg egy tumoros szövegdatum jó lett volna ha jól lettünk volna elgondolva mint a varázsfuvola a harmattól csillogó hajnali órában de a hangok a lombsusogás a fű selymes érintése szaftos-szaros popsiként kitörölve csoszogjunk hát tovább bárka-vagonokból kipréselt állatok között még csak pár lépés és tusolunk és kussolunk és voksolunk na mi lesz már mire várunk cirógatásra üzleti kézfogásra bravó ávóra vár az őrjöngő század várnak a betiltások a cukros-mázás drótokkal védett nyalakodás irodalma a robbanás lehetetlensége egy morcosos gyermek váratlan döntése

Görbe körben

Egy mozdulat. Egy mondat. Befejezetlen, félbeszakadt. Egy újrakezdés. Egy még egyszer. És utoljára: még egyszer. Lépésről lépésre. Mindig előre. Mindig hátra. Egyre inkább. Egyre sehogy. Pillanatnyi vakság. Ürül a színpad. Hemzseg a nézőtér. Bambulni és tapsolni. Görbe (tü)körben. Köszí. Puszi. Nyuszi. Ül a fűben. Vár. Egy mondat egy másikat. Vár. Beleöszül a nyár. Újra és újra *előről*. Egy mozdulat. Egy csók. Egy szakítás. Folytatás. Egy jelenet vége. És kezdete. Máshonnan. Másképp. Egy na végre. Egy tovább. Tétovább. Totó-lottó. Egy szám egy másikat. Máshova. Másképp. Más kép.

Magán

Áthúzva. A név. A nem. Fordítva: Igen. Kioperálva a versfény. Be a szerepjáték. Homályban a nevek, nemek, szavak. Savak. Maszk-felvétel: bruttó. Levétel: nettó. Bevétel: nulla. Folyatni. Hajde, hajde! Törökül, szerbül magyaráz. Tarka-barka teatralitás. Halott osztály. Vándoridézet a margón. A magánszféra perem-én.

WC-papírszínház

Típegnek és topogunk.

Újraszabott jelenetek: puskaaporos orgazmust végtelenítő menetelés. A seggvakarat kakarata a bűz diadala: reszkető lapockák, csupa bőr, csupa csont kezek.

Típegnek és topogunk.

Minden lépés csákányütés. A rögök levert eszméit vonszolva, szemközt az *aion* fénylő *noia*-jával: „Akik azt hitték nem érintettek, hallgattak. Hallgatnak.”

Típegnek és topogunk.

És mindörökké rabruha, és mindörökké fegyencfej. És mindörökké felrázó állítás, vagy mindörökké elhantoló tagadás.

Fogadásunkra készen, kapuit vadul széttaszítva, sarkig kitárul a kegyetlenül precíz halálszínház.

Tapsolunk.

Váltsunk – cselekszik a Nincsszínház.

Ruzicskay György: Nagyvárosi fények (1961; pasztell, papír; 310×420 mm)

Simek Valéria

Szulóföld

Az erdőre frissen rászállt az ősz.
Sziszegő színeit ejti az
avarra a tűnékeny délután.
Kötve vagy ehhez a tájhoz,
mint láncsal a kerék,
mint a nap küllője a földhöz.
A szülőföld harangja
szívedben kongat. Az utcák
kézen fognak, tenyerükben
dédelgetnek, rád terítik por
selymeiket. Belenézel tágra nyílt,
révedező szemmel a kérlelhetetlen
emberi sorsba. Bárhol élsz,
napjaid, mint felbélyegzett
levelek indulnak hazafelé.
Itt testvéred a leggyarlóbb
teremtmény is.
Valami örvendező félelem
torkon ragad. Valami megerősít.
A falu szelíd dombjai őrzik
tekinteted, a végtelenségbe
vonulva tovább.

Énekelsz

Régi nyarak távolodó
szekerét hajtod, s egy kakukk
hangjával énekelsz felém.
Torkából szétbomlik minden
aranyhajú kéve, magjából
pereg éveid reménye.
Mikor már megszabadultam
tőled, belőlem fakadsz,
mint fénysugár a dűlőutakra.
Váratlanul meglepsz,
feltűnsz ezer alakban. Rám köszönsz
a kútnál, élsz a csobbanásban.

Megbiccented fejed a fák
lombjában. Lábad nyomát
a porban hiába keresem.
Dörren az ég, s az eső megered.

Napáldozat

Elmúlnak mellőlem a hegyek,
a rétek, s a kiszáradt folyó
medrében is Te sétálsz.
Hajtod gondját a nyárnak,
az égen terelgeted sehová
sem siető felhőidet.
Kipattintod az éj tojánhéjából
a nappalokat, és megadod,
mi megadható. Elveszed
forróságoddal az elkérgesedett,
megrepedezett föld termékenyséjét.
Elmúlnak mellőlem az erdők,
lombjukban az éltető csicsergéssel.
Forróságodba bugyoláltan
alél a lelkem.
A végtelenségbe terelgeted
napjaid, már nélkülem tovább.

*Iancu Laura**Rudas Péter emlékére*

megérkezés

ez a világ már nem sajátod
vadszívként kergeted alatt
megérkezel, én szétterülök véled
s bordáink közt zokogni kezd

az isten eredet
fogyatékos időnk medrét
kitöltik majd a jelölt homlokok
nem lesz más, csak ázott béke

kiszabadult halál terek
és zsibbadt ereinken a
jajszó hozsannává remeg

egyszer

egyszer az idő megszán
minket is
hajnal lesz tán a végsőkhig
karom felenged, elereszt
s szétfolyik a térkereszt

megértik tán egyszer a holtak is
az istennyelveket

nagypéntek

ma este újra leülök veled
csak veled szemben és
hallgatom, ahogy szólni nem mersz
hallgatom görnyedésed

közben a vihar megdermed
s kék lesz az éj kék az ajkam
kő a szél, szó a hajlam

velem ülsz, velem szemben s jaj
én belőled szólok mert
ma este véled osztanak
engem

egy köntös idő
egy nyomorék csepp

és fölzúgnak a harangmélyek
de halkán csak
mert este van s minden téged vár
bár rég itt van
mi nekünk jár

Ruzicskay György: Ásó munkás (1929; pasztell, karton; 500×400 mm)

Darvasi László

Virágzabálók

Sokszor eszébe jut később, hogy Pelsőczy akkoriban járta ki, hogy a kikötő egyik roncsát – a kiselejtezett uszály hónapok óta vesztegelt a parton – tetszése szerint látogathassa, amikor ő elment katonának. A férfi a lányával járt fel a roncsra, s órákat töltöttek ott, a vizet, a sirályokat és a túlpartot bámulva. Pétert ez nem izgatta, Pelsőczy bogár volt, jelentéktelen kalandor, megbízhatatlan ember, aki fűnek-fának tartozott. A harmincnégyes esztendő ősze kavarta a ködöt a város fölé, s Péter napok óta készülődött, katonaládát, új bakancsot, meleg ruhákat szerzett be, néhány cimborájától búcsúzott. De még feltétlenül rendezni kívánta a dolgot az özvegyasszonnyal. Csaknem tizennyolc éves volt, de már huszonötnek is kinézett, és nem tudta elképzelni, hogy úgy lépjen be a pesti Újépület kapuján, hogy nem volt még nővel. Hetek óta tartott a flört, de mert nem segítettek tapasztalatok, mástól kérdezősködni pedig rangon alulinak tartotta volna, csaknem léket kapott a hajó. Arra gondolt, mégis egy kurvától kéri ki a férfikor tapasztalati menlevélét, holott az első alkalomért nem akart fizetni. Később aztán sok pénzt áldozott ezekre a kócos, savanyú szagú lányokra, súlyos bankókat gyűrt az alsóneműjükbe vagy a párnájuk alá, gyakran orvost szerzett nekik, és persze nem kevés jót vissza is kapott tőlük.

Péter hetek óta nyíltan méregette, árnyékként követte az özvegyet, ki eleinte annyi érdeklődést sem mutatott, mintha kutya sündörögne utána. Az asszony gúnyosan nevetett, özvegy volt, s mintha az egész világon nevetett volna. De a második hét után már vissza-visszapillantott. Nagy kezei voltak, szép, erős ujjai, egy férfi is megirigyelhette volna őket. Egy nap az özvegy meglepődve hunyorgott vissza, vajon komolyan gondolja-e az ormótlan gyerek, amire a viselkedéséből következtetni lehet, majd ringó járásán lassított, s amikor a fiú melléje ért, felsóhajtott. Péter ijedten fordult. De amikor a vásárlást befejezte, s húsokkal teli kosarak púposodtak fűzős cipői mellett, intett neki a szép nagy kezével. A fiú a szomszéd halasnál bámészkodott, s azonnal mozgott. Vér tolult az arcába. Mély hangján az özvegy elduruzsolta a címet, aztán nem beszéltek, de útközben többször megajándékozta a mosolyával. Nem tudta szegény, hogy veszélyben az élete. Nem volt már fiatal, de ringott, remegett, őrijítően hullámozott rajta minden. Nagy, fehér párnák-ból volt a teste, s a mellei súlyosan domborodtak előre, mintha az utat mutatnák. A Felsőváros felé tartottak, saras és kanyargós utcákon haladtak végig, melyeket telerikoltoztak az állatok, az árkok fölé tar szilvafák dőltek. Péter lehorgaszott fejével cipelte a kosarakat, s megizzadt az izgalomtól. S amikor megérkeztek a tornácos házhoz, melynek udvara üresen világított, az özvegy furcsa, kurrogó galambhangot hallatott. Majd a konyhába lépve bereteszte az ajtót, s a vaskos tölgyfa lócára heverve, több réteg szoknyáját feltúrva magára húzta a fiút. Pétert nem érte váratlanul a kezdeményezés, de a szenvedély heve meglepte. Harapták és szívták a nyakát, körmök szántottak a háta húzába, s ő hasonló odaadással igyekezett viszonzni az asszony szenvedélyét. Jól van, ha ez a módja, csináljuk így. S persze nem figyelt eléggé. A fehér párnákból forró, gőzölgő húsok lettek, a fiú beleszédült a párájukba. Arra riadt, az özvegy inkább hörög, mintsem lélegzik, s az arca ellilult, akár az alkonyati ég. Sokáig élesztgette, pofozgatta, a szájába lehelgetett, végül kútvizet lötytyintett a mellére. Az özvegy zavartan pislogott, elsírta magát. Az uránál járt, pityergett, fent, a mennyországban, és az a szar ember nem volt egyedül. Kivel időzik a mennyországban a mézáros úr?! Péter hebegett. Nem egyedül, nem egyedül, szipogott az özvegy. Péter, akár a csínytevésen ért gyerek, zavartan üldögélt mellette, hallgatta a panaszkodást. Az özvegy minden sóhaj után szerteprűszkölte a könnyeit. Rázkódtak a fehér párnák, szállt, kavargott

a testillat, újra fojtogató lett a levegő. Péter az egyik kast bámulta, a rongy, amivel letakarták, a padlóra csúszott. Még éltek a halak. Tátogtak a pontyok, tenyérynyi keszegek testén futott végig az ezüstös remegés, meg-megrebbent egy-egy piros szárny, s a kopolytűk kicsi, piros barlangokra nyitogatták magukat. A fiú a panaszkodó asszony felé hajolt, szájára tette az ujját, hallgasson. Majd lassan, figyelmesen újrakezdte.

* * *

A katonaságnál az olyan bivalyerejű újoncnak, mint amilyen Péter is volt, nagyobb elismertség járt. Mintha a testi kiterjedés jellembéli többséggel is párosult volna. Péter hamar rácsúszott a közhelyre, az első hetekben csak figyelt, bambán vigyorgott, alázatos volt, s a kezdeti bizalommal, mely alkataért járt, sem tudott mit kezdeni. Lassan és biztosan csúszott alá a megbecsülés ranglétráján. Vitte a legnehezebb ládákat, panaszszó nélkül pakolt, tisztogatott lovat, fegyvert és istállót, egyszer még összehányt tisztí szobát is felmosott, s lassan minden alantasabb munkára őt vették elő. Hamar megtapasztalta, nem a tisztok a kegyetlenek, akik többnyire a maguk zárt, távoli világában időznek, s felette állnak a katonai köznép hétköznapi életének, hanem azok, akik vele hasonszőrűek. A közvetlen feljebbvalók okozzák a legtöbb kellemetlenséget, s így volt ez az osztrák hadsereg pesti ezredénél is. Péter tűnődött néhány napot a moslékos bődönök fölött, aztán úgy döntött, alakít valamennyit a történések várható menetén. Különösebb ok nélkül nagyon megvert egy túlbuzgó tisztet, ki az újoncok képzésében különös elhivatottságot érzett, például rendszeresen beléjük rúgott. A hadnagy származását tekintve kisnemes volt, s Péter azért választotta az erős, piros arcú embert, mert a Nyírségből származott, arról a vidékről, hol Zsófia is írta bánatos szapphói verseit és végtelen hexameterait. Péter jól elagyabugyálta a fickót, és ahogy tőle tanulta, meg is rugdosta. Fogházba került, hasonló vétséget elkövetett nemesi parancsmegtagadók és dezertőrök közé. Csupa nagyképű, hitvány fickó, gondolta. Magára húzta a kabátját, úgy tett mintha aludna, nem törődött velük. Nem foglalkozott ezzel a kényelmetlen és haszontalan világgal, melyet csak az apja iránti tiszteletből vagy inkább szánalomból vállalt, úgy gondolta, nincs mit tanulnia, e pattogó, csak igeneket és nemeket ismerő közegben, egyetlen olyan részletet sem lelhet benne, mely később a hasznára lehetne. Persze tévedett, néhány hónap múlva másként gondolta. Ködszerű, nehéz álom ereszkedett a szeme elé, figyelme ellankadt, értelmé csupán a legszükségesebbekre koncentrálva működött, s az egymást követő napok könnyedén olvadtak bele a felejtés szürkületébe. Most még ősz volt, de már vastag hó fedi a sorakozó udvart, s ő fehérség közepén találja magát, gémberedett tagokkal söpröget, igen ő, Szép Péter havat söpröget egy kihalt kaszárnyaudvaron. Fegyvert tisztogatnak, ezt a műveletet kiváltképp szerette, erős ujjai bámulatosan jártasak voltak a záruk, kallantyúk, szegecskék mechanikájában, de egyszeriben valaki felröhög, kiáltanak, az a valaki tovább röhög, nyakon vágják, s Péter érzi, vér csorog a homlokáról. Nocsak, hát nem őt ütötték meg? Bambán vigyorog, éljen a császár, dörmögi, mire újabb ütest kap. Kapcát teker a lábára, a csizma szorítja. Nem akarnak nagyobb adni, tovább taszítják, és ő csak vigyorog. Foltok, fénytörések, könnyen eldobható benyomások maradtak csak, s aztán a szabadulás a fogházból, az éles téli fény, mely az udvaron szakadt rá. Varjak fekete felhője vonult kelet felé. Hallatszott a rikácsolás. Hunyorogva bámult a fénybe, de máris rácsattant a kiáltás, szedje a holmiját, áthelyezték.

Csakhamar egy Bécs melletti kaszárnyában találja magát. Néhány napig éberebb volt, újra figyelt, aztán megint a lelkére ereszkedett a köd. Vakon sodródott át az egyik hétből a másikba. De egy világosabb pillanatában – valaki meglapta, kedvenc kését emelte el a katonaládából – a harag felébresztette. Úgy döntött, új helyén se legyen másként, mint ahogy az előzőn volt. Nem véletlenül választotta az öregebb tisztet, volt már annyi emberismerete, hogy megérezze, a tiszt gyáva. Idős ember volt, goromba, mint a pokróc. Mindig ordított. Egy másik rendszeres kínzója, a cseh hadnagy – szóke, alacsony fickó – bosszúállónak tűnt, aki soha nem felejt. A cseh soha

nem ordított, halkán, szinte suttogva adta ki a parancsait, s olajos szemével hidegen bámulta a másikat. Ő volt a veszélyesebb. A csehet Péter meghagyta a jövő lehetőségének, talán összefutnak még valahol, s akkor majd rendezi a számlát. Megleckéztethette volna a csehet, de talán túl nagy árat fizet. S amikor egy lögyakorlat után az osztrák tiszt Péter arcához hajolt, és beleordította igazán fordulatossá káromlásainak egyikét, melyben akadt utalás a származásra, szülői kapcsolatok törvénytelen fenntartására, fajok és nációk alacsonyabb illetve magasabb rendűségére, Péter megfogta az arcát. Mint amikor egy súlyos tökört ragadunk meg puszta kézzel. Hatalmas tenyerébe simult a másik ábrázata. És csak szorította ezt a káromlásait visszanyelő, fuldokolni kezdő arcot, amely lassan puhulni kezdett az ujjai pántja alatt. Akkor sem engedte, amikor néhányan rávetették magukat. Csuklója alól nyálas vér csorgott, s a tüzéreknel és a gyalogezredben is azt beszéltek, a tiszt összeszarta magát. Soha többé nem látrák aztán, állítólag a leszerelését kérte, s már csak dadogva volt képes beszélni. Péternek a fogházban tekintélye lett, a foglárók előzőeken bántak vele, mintha magas rangú potentát lenne. Persze tudták, a gyerek életveszélyes, s ebből a súlyos fegyvelemsértésből hadbíróság lesz, s az ítélettel, nem kétséges, végtelen börtönének, kényszermunka, élve eltemetés jár. Péter őszintén megrémült, lázasan kezdett gondolkodni, de már késő volt. Magára húzta a pokrócát, és fuldoklott, mint egy gyerek. Aztán egy reggel ordítva ébredt. Futottak a foglárók, fegyelmező vasakkal zörögtek, s Péter harsogva, a térdeit csapkodva kacagott rajtuk. A dolgok, melyek feketék vagy fehérek voltak, árnyalni kezdték a színüket, egymáshoz értek, egymásból következtek, feltételei lettek egymásnak, sőt, egyre gyakrabban helyet cseréltek. A fiú megtanulta az értelem nélküli kegyetlenség természetét, amely nyomában fájdalom és nem múló gyűlölet fakad, megtanulta a lélek nyomorúságát, megaláztatást, az éhséget, az emberi korlátoltság önbizalmát, de megtanulta az elszánt türelmet is, és főként megtanulta, hogy a legnagyobb reménytelenség közepette sem szabad azt hinni, ne akadhatna még valamiféle kiút. Legfeljebb majd szökök, gondolta. Újra derűsen és viccelődve töltötte a napjait. S aztán persze nem önnön erejéből és ügyessége miatt szabadulhatott meg az uniformistól, ami voltaképpen nem is melegezett meg rajta. Fél év csekélység, sóhajvásányi idő a császár hadseregében. A Bécs környéki völgyek fölél enyhe levegő áradt, a környék dombjain megcsúszott a hó. A fiút februárban többször is raportra rendelték, papírokat írtak vele alá, leteremtették, üvöltöztek rá, fenyegették, de Péter tudta, ez már csak rutinszerű keménykedés. Megmenekült! S jól érezte. Egy nap kinyílt előtte a helyőrség hatalmas, sárga kapuja, és ő mehetett, ahová akart. Tudta, nem a két szép szeme miatt szabadult. A háttérben egy láthatatlan jótevő sokat munkálkodhatott, hogy a dolgok ilyen szerencsés fordulatot vegyenek. Tett néhány lépést, majd boldogan üvöltött bele a langyos, tavaszi levegőbe. Varjak reppentek fel méltatlankodó károgással a közeli bokrosokból.

* * *

Szabad volt újra, és még mindig nem töltötte be a tizennyolc esztendő. Komoly férfinak látszott, várta az otthon, a cimborák, s furcsa mód, az apját is jó esett volna látni, ő mégis a bécsi kirándulás mellett döntött. Már eltemették Ferenc császárt, utódja a gyengeelméjű Ferenc Ferdinánd lett, s az uralkodót, akár a cernákra kötözött babát, Metternich herceg rángatta kénye s kedve szerint. Péter ezen az 1835-ös esztendő tavaszán időzik először úgy Bécsben, hogy szabadon és önfeledten nézelődhet, egy napig csak sétált, különösebb cél nélkül bolyongott, magába szívta az emelkedő utcák, a sugárutak és a terek levegőjét, és tudta, soha nem felejtí el ezt az illatot, egyszer visszatér ide, s az diadalmas időszak lesz. Nem messze a Práter zöld tengerétől bérelt szobát. A rozoga bérházban főként kézművesek és iparosok éltek, a pincében cserzővarga műhelyéből szivárgott a bűz, az udvar átelleni pincéjében könyvkötő hirdette magát, felette szabóműhely dolgozott, a szomszédban pedig nagycsaládos kishivatalnokok és egy tüdőbeteg házitanító lakott.

A fiatalúrnak nagy szerencséje van az időjárással, hajolt közel Péterhez a főbérleje, Sperlné

asszonyosság, a borissza házmester felesége. Fontoskodó képet vágott, mintha valami elképesztő titokba avatná be. Mert, uram, suttogetta az asszony, Bécs különleges időjárással büszkélkedhet, a hideg nem úgy hideg, mint máshol, és a hőség sem úgy kínozza az embert, mint Afrikában. Figyelje csak meg a szelek járását, az eső seprűszálait. Hóval, remélem, már nem szolgálhatunk.

Ám hogy e különbségeknek mi lenne a lényege, egyelőre nem volt világos. De azért Péter illedelmesen bólogatott. Az viszont hamar kiderült, hogy Sperl kellemetlen ember.

Legyen vele elővigyázatos, ragadta meg a karját az utcán a könyvkötő, alacsony szomorú arcú férfi.

Csak nem bántani akar?, nevetett a fiú.

Spion, suttogetta a könyvkötő. S a karja széles lendületet vett, vagyis az egész Bécsre mutatott, itt, kérem, minden házmester spion.

A szomorú ember elment, vitte a papírfedeleket, a mappákat, s Péter később tudta meg, hogy az egész családját veszítette el valami járványban, feleségét, három gyermekét, és egyszer már őt is levágták egy lámpavasról.

Másnap viszont Sperl állította meg, amikor kaput nyitott neki. Éjfél felé járt, s Péter a kezébe csúsztatta a kapupénzt. A házmester a markába pillantott, bólintott, s Péterhez hajolt.

Azzal a Hofferrel, a könyvkötővel vigyázzon, fiatalúr.

Aztán miért, Sperl úr?

Ne nagyon fecsegen előtte. Ne adjon a bizalmára, ha ért engem.

Azt akarja mondani, hogy a könyvkötő úr megbízhatatlan?

Spion, bólintott Sperl úr, és borszagút böföntett.

Péter köszönte a tanácsot, s eztán, ha a szegény könyvkötőbe botlott, épp az ellenkezőjét mondta neki, mint amit Sperlnek. Hadd zavarodjanak csak össze.

Vizont Sperlnének igazat kellett adnia, a bécsi tavasz igazán gyönyörű volt. S ahogy bámészkodott a városban, eszébe jutott a meglepett Széchenyi, aki, látogatása alkalmával, hosszan nézte a szegedi főtér sivatagát, majd a helyi előjárókhöz fordult, uraim, legalább krumplit vethetnének ide. Péter boldogan nevetett. Ez itt egy másik világ volt, évtizedekre az övétől, tágasabb és magasabb rendű, ide magától értetődően özönlött a világ gazdagsága, művészi elképzelések és üzleti ötletek, és hamar otthonra talált a külső kerületek szegényeit távoltartó Linienwall határolta körben. Barokk palota manierista palotával hivatkozott, egyik hivatal a másikba nyílt, kávéház kávéházba ért, minden második járókelőnek tintás volt a kabátujja, s ha leszállt az est, mindenfelé lámpások gyúltak, s a kocsmák és kávéházak halk zsongása azt hirdette, lehet másképpen is élvezni az életet, mint tomboló vígsággal, amely másnapra rendre a mélabú pocsolójában fulladozik. Sperlnének igaza volt, a tavasz kivirágoztatta a várost, és Péter ilyen tavaszt még nem látott. A folyóparti platánok, hársak és égerfák zöld hullámmal kísérték a Dunát, mely karcsúbb és sebesebb volt, mint Pesten. S a Práter hatalmas lélegző kertjében hétvégenként ott nyüzsgött a bécsi ember mindenféle fő- és alfaja. Harisnyás nemesek, kényes urak sétáltak a gyalogutakon, s napernyőkkel óvták bőrük fehérségét a langyos verőfénytől is. Huszárok, fess katonatisztek tisztelegtek egymásnak, kik között cseh, horvát és magyar egyaránt akadt. Felvonultak a fegyelmezett polgári családok is, már akkor is fehérbe öltöztették a gyerekeiket. Az orgonabokrok takarta tisztásokon kimenőt kapott szolgálók heverésztek, égő tekintetű szláv parasztlányok számolták a felhőket, akik magukkal vonták félhomályos kis házi szobájuk keserű illatát, és hamar viselőségek lettek. Úrnőként járkáltak, hajukban s a melleik fölött rózsabimbót hordtak a karintiai és burgenlandi cselédnányok, akik körül, mint a legyek, nyüzsgtek a külvárosokból beszökő inas legények. Kiabáltak a kolbászsütők, csapolták a sört és szállt a pecsenye és párolt káposzta illata. Zenekar játszott egy lampionos tisztáson, amott erőművész mutogatta magát, emitt fejszámoló

fitogtatta a tudományát, s a sebes karattyolásból ítélve nem messze valami olasz színház hívta a nagyérdeműt.

Péter afféle ide-oda csapongó felfedezőként téblábolt ebben a forgatagban, esze ágában sem volt átláthatóságot és biztos fogódzókát keresni, a lélek mélyébe gyűlő impressziókat gyűjtötte, melyekhez évek múltán is odafordulhat majd. Elvarázsolta Bécs, mely ekkor a harmadik városa volt Európának London és Párizs mögött. De legszédítőbb mámora közben sem felejtette, hogy még túlságosan tágas és veszélyes neki. Ha most szaladna neki, hogy meghódítsa, hogy kimarkolja a csillogásából az őt megillető gyöngyöket, a város magába szippantaná, s aztán egy kusza év múltán félreköpné. Így tehát járt, kelt, s figyelt. Egy este megfordult a Sperlben is, e népszerű szórakozóhelyen hallgatta Strauss zenekarát, megismerte a keringőt, s felszínesen megérezett valamit abból a tartásból is, melyet bécsi léleknek neveznek. Később a Sivatag rózsájának hosszan és festőien mesél a kalandjairól. Zsófia kikerekedő szemmel, remegő szájszájával hallgatta a beszámolót, könnyek csorogtak a szeméből, és másnapra olyan beteg lett, hogy az orvos tanácsára az irodalmi felolvasást is el kellett halasztani, így a környékbeli földesurak, s a nyíregyházi főbíró, illetve annak irodalombarát felesége dolgavégezetlenül kocsizott el az udvarházból. Péter eztán igyekezett kevesebb színnel ábrázolni a távoli világok szépségeit, ha Zsófia beszámolóra kérte. Az álmok ártnak, legalábbis ott, ahol még arra sincsen esélyük, hogy káposztalepke legyen belőlük. Bécs persze pillangó volt, tarka, előkelő, és félelmetes. A fiú minden elővigyázatossága ellenére is megszádlódott, de csak a lelke pörkölődött, és nem az ítélőképessége. Hosszan időzött kicsiny tabagiákban, s mindenféle kávéit kipróbált. Egy fürgé bőrüléses fiákerrel, melynek testvérei számosan futottak az utcán egyéb posta- és bérkocsik és lovagló huszárok között, elhajtattott a külső kerületekbe. Hosszan zörögtek, ameddig az út bírta, s ameddig volt út egyáltalán. A város határában füstös, komor gyárak sorakoztak, s a környező viskókából és fabarakkokból savanyú szag kigyózott, a kanálisok mentén dögök hevertek, kutyák és macskák tetemei, a gyerekek a sárban játszottak. Ez a világ is Bécshez tartozik, ez a szegyetelen különbözőség, s ha az ember keres egy kisebbségi magaslattal, még látja a Burgot is. Miként lehetséges, hogy az egyik ember, egy fényes szemű kisfiú, kiből lehetne miniszter is, ebbe a kilátástalanságba születik, hogy aztán harmincévesen már elköhhögi a tüdejét, miközben a király bolond, mint egy almacsutka?! Kinek a jóváhagyásával történik mindez?! Ócska és haszontalan kérdések ezek, de mindig felágaskodnak, ha az embert mellbe vágja a nyomor. Péter akkorát köpött, hogy megfájdult a torka. Kisgyerek nevetett rá, csorba, fekete fogakkal, nyújtotta a tenyerét. Péter pénzt vetett neki. A kocsis, kövér bajuszos ember, olcsó szivarjával pöfékelt a bakon, hunyorogva figyelte őket. Péter intett, felpattant a puha bőrülésébe, s visszahajtattott a városba, egyenesen a Stephansdomhoz. A téren – Sperlné ebbe a különlegességbe is beavatta – állandóan fújt valami szél, s Péternek el kellett ismernie, így van, mert a paloták, a bérházak és a kirakatok között úgy lengett a kávé és a csokoládé illata, mint a könnyű fátyol. Egy kávéház teraszán üldögélve még szélcsendes időben is érezte azt a hideg, kellemetlen huzatot, melynek okozója nem holmi titkos, az emberi kéz által emelt házak közt keletkező rés volt. Az örökszél, mely az István-dóm környékén kószált, az alattomos huzat, amelytől fájni kezdett a szív, benti szakadásról beszélt. Pétert elöntötte az izzadság a rémülettől. Futva róttá az utcákat, hogy megnyugodjon.

Írt az apjának és Imrének, díszes képeslapot küldött a Sivatag rózsájának. Kis fémtokba csavarva gondosan őrizte az özvegy címét is. Néhány kusza sort neki is lekarcolt. Nem írt szépen, de tudta a szükséges formákat és az olyan fordulatokat, melyek mindenképpen szükségesek az érdeklődés ébrentartására. Az új városi postahivatalban adta fel a leveleket. Kicsi piros pecsét került a borítékok halvány hasára, s a fiú elnézte, hogyan kerülnek a levelek a vesszőkosárba. S onnan, gondolta, hamarosan a cenzor asztalára jutnak, aki talán hosszan elgondolkodik, mit jelent az, hogy „a szél, ami átfúj rajtunk, drága Zsófia, tisztíthat is, és hozhat piszkot is...”

Kérem, uram, én a férjemtől hallottam, ő pedig tudós ember, bizonygatta Sperlné, hogy a Monarchia nagy szívdobbanása a mi városunk. Péter szórakozottan bólogott, míg leszámolta a heti pénzt, mert abban állapodtak meg, hogy hétfőnként fizeti a szobabért. Aznap a Tandelmarkt ponyvái és hosszú asztalai között barangolt. Ekkora ócskapiacot még nem látott. A szíve szakadt meg. Mennyi érzés, a világnak mennyi kísérlete, haszna és haszontalansága volt idezsúfolva, e néhány udvarnyi területre, mennyi élet, mulandóság és hiábavalóság lett itt felhalmozva. Salátás levélsomók, egérrágta könyvek, képeslapok, mákdarálok, nyűtt öltönyök, fátylak és kendők, okulárék, nagytők, csipeszek, csatok, hamisgyöngyök, fadobozok, kétes fényű kövek, gyerekjátékok és mindenféle szerszámok halmai közt bolyongott. A kidobott, elfeledett tárgyakhoz szavak, mozdulatok és életek tartoztak egykor. De hol vannak ezek az életek? Temető volt a Tandelmarkt, szomorú hely, s az emberek mégis boldogan fosztogattak és licitáltak a kacatok között.

Köszönök mindent, drága Sperlné, szólt halkán Péter, az asszony kezébe csúsztatott egy gyöngysort. A Tandelmarkton akadt rá, gondolkodás nélkül megvette. Az asszony mozdulatlan-ná dermedt. A fiú megsimogatta az arcát.

Mit... mit, dadogta az asszony, mit akar tőlem?!

Péter komolyan, elnézően ingatta a fejét.

Hogy emlékezzen rám, drága Sperlné.

Nem értem, suttogta az asszony.

Talán eljövök még magához, mondta, majd még végigsimítva az asszony karján, behúzta maga után az ajtót, s hozzázokszott a pakoláshoz. Korán kellett kelnie. A pesti gőzös reggel nyolckor indult.

Péter az 1834-es esztendőben két teljes hónapot töltött Bécsben. Felélte minden pénzét, holt nőkkel nem kezdett. Még mindig az özvegy volt az egyetlen kalandja. Inkább evett, minden héten valami jobb helyen vacsorázott, s figyelte a szokásokat, a pincérek mozdulatait, a rendelések ceremóniáját, a borokkal, pezsgőkkel való bánásmódot. A hajóúton nincstelen volt, kevéske maradék pénzét Pestre tartogatta, mert aztán ott is időzött néhány napot. Hazatért, és örült, hogy itthon lehet. Később megerősítette azt a szokását, hogy mindig ott érezze jól magát, hová éppen a sorsa vetette. De sokat álmodott Béccsel. S az álmaiban pénzt látott, és vért. Álmaiban nőket látott, bánatot és nyomorúságot. Ilyenkor megnyugodva ébredt. Hogyan is lehetne másként. Egy bukott, számkivetett ember álmai ismétlődtek, aki híján volt a szeretetnek, de nem a tetterőnek. Egy hete időzött már Szegeden, amikor egy reggel döbbenten meredt a borotválkozó tükörbe. Megvágta magát. Az állára csorgott a vére, és őt valósággal megdermesztette a felismerés, hogy két teljes hónapig élt abban a városban, hová tíznél is több éve egy Szabics Anna nevű fiatalasszony szökött. És míg Bécsben időzött, egyetlen ócska pillanatra sem gondolt az anyjára. Nem jutott eszébe az asszony, pedig talán látta őt, talán beszélt is vele. Hogy történhetett meg, fel nem foghatta. Megcsóválta a fejét, majd lemosta az arcát, és timsót keresett.

Sédy Ágnes

Örökzöld

A legtöbbször csak liliom, és néha tövis, rózsza,
Nem fér, nincsen rá alkalom, hogy beszélhessek róla,
Csak kert van, melyben tölgy s egyéb néhány ezer örökzöld,
Van írisz is, heverve, szét, a délutáni csöndön.

A legtöbbször az alkalom nem hajlandó bejönni,
Vártam (mint egynéhányszor rád, a darts repült, s a rögbi
Még háttérben, tévén) – de mért? adódik most a kérdés.
Oh, hagyjuk is! marad tehát a veteményes-féltés.

Hogy jég ver el egy lábnyomot, azaz dehogy, egy szirmot,
Egy mandulafa feldobod, és rázza, rázza mind ott
A lépcsőfeljáró tövén, mit eddig annyi gonddal
Felcsíptetett rá jó idő, a *konty*...? – de mást! a pontyhal

Tátogó szája, ó-ja ez, nincsen mód lélegezni;
Mi fontosabb? melyik? az ág? ha le lehet szögezni:
A nézőpont a lényeges, a szem, tekintet fontos,
Mért kellene egy fáról, s nem, akit szintén lelomboz?,

Arról beszélni végre itt, ki őszintén (ugyan már!),
Főleg – didergőn és lilás ajkakkal könnyeden tár:
Hogy legtöbbször csak liliom, és néha tövis, rózsza,
Hogy mindegyik csak – alkalom, hogy beszélhessek róla.

A nyír elbotló reccsenése

Legyen hát! Sólyom-röptöd vége:
Rekedt hangok kaptak utánad.
Egy láncdohányos fogta kézbe
Csuklódat, fogkeféd, szobádat.

Legyen hát! Sólyom-röptöd vége –
Igazán várták nyírfaágak.
Gerle téved a közepébe,
Tollában bújva bánat támad.

Rekedt hangok kaptak utánad:
A nyír elbotló reccsenése.
Száz év fölött nem operálnak.
Nem is kérném. *Té* kérnéd...? Úgy se.

Egy láncdohányos fogta kézbe
A rosszul járt szárnyat s a lábat;
És pörgő jégcsapokkal végre
Az éj rémjá... (ezt hagyjuk másnak.)

Csuklódat, fogkeféd, szobádat
(Nyilván, nyilván a gyöngesége)
Rajongja, őszintén – de másnap
Vihar fordul, vijjogva délre...
Legyen hát!

Ruzicskay György: Feltörekvő (1963; olaj, karton; 100×70 cm)

Pocsuvalszki Aliz

Női portré akciós áron

Lázasan keresek,
A táppénz talaj rég kicsúszott,
A lábam közül
Magabiztosságot sugárzó
Betéti társaság hirdeti magát.

Megélhetési gondokkal küzdök,
Naprakész harcművész vagyok.
Állások sora vár:
Sorban állással melegítek,
Este betöltök egy kényelmes pozíciót,
Ki egy pohár tejitalt,
Csökkentett tejtartalommal,
Energia háztartásom
Rendesen vezetem.

Kikapcsolódásképpen
Leoltom a villanyt,
Ki minden mentálisat,
Szívok is sokat,
Persze csak mentolosat,
El a vágyakat,
Fojtó kompenzáció.
De nem nagy a gáz.
Csak számla kell,
Tudod, a költségvetés,
S úgy aratunk sikert, ha
Sikerre halmozunk.

Hónap végén
Bérszám rejtvény,
Ha feldobják,
Leesik egy olcsó poén,
Kartonozva kapható.

Meg próbálok
Félre tenni
A hazáért.

Cserébe meg takaríthatok
Egy kezdő részletére való
Otthonos hitelért.
Kedvező konstellációk
Várhatók,
Írja a HVG-horoszkóp.

Most áron alul vehetek
Legalább uszodabérletet.
A strand szabad,
Csak vigyázni kell
A mély vízzel!
Bedobnak egy címlaplányt,
Azt szeretnék,
Vagy mindegy,
Csak egészséges legyen.
Sok a nemi úton
Állóképes.

Nem lehet elég korán

Aranyat lelni,
Mert a kölcsön visszajár
Kenyér nélkül,
De legalább
Vonalas maradok.

Őszinte híve:
Hű nője,
Bére, bérese,
Az ebből élő
K. Egyike.

Nagy tisztelője
A női nemnek.
Mert én nem vagyok képes.
Azt mondani.
Nincs meg a végzettségem.
Elhagytam valahol,
Ezért keresek
Betegesen is
Keveset.

Hófehérke 2006 – rendezői változat

Kivel ittam meg az üveg bort?
Ki használta a másik törölközőt?
Ki aludt az ágyacskámban?
Igen, igen, kiivott a, kihasznált a,
Kialudt a, kialudta...

Igen, a számra veszlek; sőt, ha tetszik, a számba veszlek,
Ha számba tesznek mindenféle varázstialokat
A mókás kisördögök, akik köztudottan
Nem alszanak, csak jönnek-mennek,
Átutazóban elárulják, borban az igazság,
Gyomorban keserű, de a rossz szájíz
Elnyomja, hogy ketten leszünk.
Ágynemű egy van, otthont nem adok.

Mondjak csúnyákat is?
Nem könnyű így bebaszva lenni,
Bebaszva baszni,
Nem kéne erről így beszélni,
Nőnek pláne, lebasz az agyam,
Lebeszélem magam,
De te belém beszélsz még egy poharat,
Bebeszéled a nőmnek, hogy jó vagy.

Szeretném azt a részét is a dolognak,
Hogy csak úgy feküdni,
De neked menni kell haza.
Így hát csendben rádbaszom az ajtót, át magam,
Hadd támadjon másnap az a másik állat...
Igen, valami kialudt ott mélyen bent, a...
Az ajtó alatt azért becsúsztatta a számon kérdéseket.

Hallgatni kéne, vagy elhallgatni legalább,
Szerelengködbbe szépíteni az újabb öngólt.
Senkit nem érdekel a játszma, kicsi a tét,
Csak magadat mented, el innét.

Hátha azért akad valami új,
Tiszta, természetes anyagot keresek.

Sajnálom, a Sionsikk butik most zárva tart,
Meg az ablakból is látszik, nincs a te méreted,
Különben is az egész cucc elavult,
Ki hord ma ilyet?
Csak az extrém sportok kedvelőinek ajánljuk.
Ők bevehetik a hegyet,
Ha kedvelik a kihívásokat.
A hétköznapi viseltesek
Ne innen öltözködjének.

Aprók

Ár megállapodás szerint,
Az apály meg áron alul.

Eszme gazdát cserélne,
Témaváltás a hivatalos árfolyam szerint,
Rendszer nem érdekel.
Jelige: Közös érdekbarátság

Édesanyámat sürgősen eladnám,
Vagy egy találó szlogenre cserélném,
Akár ráfizetéssel is.
Jelige: Kampányév

Csillag hajszalon – Szeged, Mars tér 13.
Kedvezményes fültövön vágás,
Szárítás minden új vendégünknek.

Szalon Spicc: rummal a szépségért.
Mi kell még? Barátságos külvárosi környezet,
Szolid árak, alacsony választék.

Megvásárolható üdülési jogomat
Sürgősen készpénzre cserélném!

Minimál berautó – már részletre is!

Tűró képességvizsgálatok állami támogatással.

Füst szűrővizsgálatok –
Válasszon környezetbarát szenvedélyt!

Kis befektetéssel és alacsony kockázattal
Mellékhatások kaphatók.

Csúcstechnológia
– Orgazmus közeli élmények
Már női vásárlóinknak is!

Alkalmi szexre kapható vagyok
Bármilyen áron!
Kihűlt házasságok kíméljenek!

Alig használt terhességi tesztautó
Kölcsönözhető.
Luxus elérhető áron!

Tanácsadás karrierépítőknél:
Szeretlemtelen teherbeesési technikák,
Ugyanitt ingyenes abortusz-tanácsadás!

Kimondottan sportosnak mondott
37/180/86/38/06/90
Nővel rendelkező lakást keres.
Kisállat, gyerek nem akadály!

Szóra sem érdemes művész eladó.
Majd megveszi az Isten hidege.

Tóth Krisztina

Vers, amelyben az új esztendőt köszönti

Hajnali teremtet lélek
szól sötétben önmagában
lám az emberlény temérdek
mégis mindenkor hazátlan

Egyazon idő jár körbe
arcok selyemáramlása
két végénél összekötve
belemúlik aki látja

Visszapörög minden este
ismétlődik ami nem volt
nem talál a test a testre
kifele fordul a mennybolt

Nem látni egy csillagát se
lélek sem talál a testre
ne fusson tovább ma már ne
idegen az idegenbe

Ifjú lelkek bársonytokja
ismétlődő idegenség
mindig más alakját hordja
mindig arcot vált a nemlét

Ne bujdosson test a testbe
selyemsötét éjszakába
hogy hullását elfelejtve
belemúljon aki látja

Nem kívánok mást e földön
csak nyugvást ez áramlásban
időm hogy mi végre töltöm
mért e forgás végre lássam

Mert meguntam a bujdosást
álmon túlról térő hírnök
a sötéten át talán látsz
rendelj szállást lényeid közt

2007. január 1.

Hazai Attila

Én és a krokodil

A Laca, a Sanyi, az Öcsi és a Pisti is mondta nekem, hogy Szentendre szélein a mai napig élnek különleges állatok, például krokodilok, jegesmedvék, keselyűk és oroszlánok. Öcsi szerint őskori szörnyek is úszkálnak a sziget körötti vizekben, s néha partra szállnak a Szigetmonostor déli végén kezdődő erdőben. Ilyenkor távcső segítségével a folyóparti korzóról is meg lehet figyelni őket.

Idén végre megvalósult az álomom, nemsokára indulok Szentendrére. E városka számomra az a hely, ahol lehetőség van egy szabadabb, természetesebb életre, ahol közelebb kerülhetünk a vadvilághoz, és ahol az emberek parányit mások, mint Pesten.

Reggel beugrom még a Művészkórházba a szükséges oltásokért, pirulákért, táplálkozási tanácsokért és a háromnapos vízumomért. Délután rikítóan sárga villamossal, szürkén rothadó piros metróval és sötétzöld HÉV-vel utazom a város központjáig. Minden oly színes, s én lenni rendkívül egészséges! Dárdával, szigonnyal és narancsszínű úszógumival felszerelve besétálok Szentendre Fő terére, ahol kedves ismerősök fogadnak. Többen kérdezik, hogy miért van nálam szigony, távcső, úszógumi. Mert egy összetett tervet eszeltem ki.

Ha a Laca, a Sanyi, az Öcsi és a Pisti is azt mondja, hogy Leányfalu felé látott már krokodilt, s a hegyeken, dombokon elvélve egy-két oroszlán és jegesmedve is előfordul, akkor, úgy vélem, ennek így kell lennie, az új felfedezés még vonzóbbá teheti a Dunakanyar területét. Nemcsak a művészetek kedvelőit, de sok vadászt, zoológust, állatbarátot s rengeteg turistát csábíthat ide. Ellenben ha az egész csak néhány fickó határtalan fantáziájának szüleménye, akkor javasolni fogom a Szentendre közeli térségben medvéknek és oroszlánoknak látszó tárgyak elhelyezését. Ez is tovább növelheti a középkori város világhírét.

Én például már régóta szeretnék elejteni egy nagyragadozót, ez többek között az egyik gyermekkori álomom. Ma szombat van, ráérek, szerencsésen megérkeztem, úgy érzem, itt az alkalom a vadászatra. Most utánajárok a dolgoknak. Fel és alá sétálok a korzón, távcsövemmel a Duna habjait fürkészem.

A krokodilvadászat nem túl egyszerű vállalkozás. Ismerni kell az állat szokásait, méretét, kedvenc pihenőhelyét, hangulatát, és csak a legalkalmasabb pillanatban érdemes meglepni. Vannak négy-öt méterre nőtt példányok, melyek képesek megbirkózni akár egy emberrel is. Rengeteg hegyes foguk van és igen nagy a pofájuk. Van egy szakkönyvem, melyben leírják, hogyan kell elejteni őket, és azt is közlik: *Ha a krokodil farkának páncélozott széleit összetörjük, és rántottára szórva fogyasztjuk, akkor elképesztő módon élesedik a látásunk és minden érzékszervünk, ráadásul várható életkorunk húsz-harminc évvel emelkedik. Az állat farka és fogazata, különösen a fark alsó, páncélozott része, s a fogazat hátsó darabjai is ősi serkentőszernek számít. Reszelt, illetve morzsolt állapotban fogyasztható. Érdemes tejbe, kakaóba, müzlibe, vagy fitness terembe szórni egy parányi darabot e kincset érő teljesítményfokozóból.*

(Az olvasás, felolvasás itt egy pillanatra megszakítható. A további eseményekkel kapcsolatban felmerülő kérdések, melyeken célszerű az olvasónak néhány másodpercre elgondolkodnia: vajon találkozom Szentendrén krokodillal vagy más egzotikus, a faunába nem illeszkedő állattal? Miért nem? S ha igen, akkor mi történik?)

Vágyakozva és kiéhezve sétálok észak felé a folyóparton. A Pap-szigetnél nem találok állatokat, csak eldobált óvszereket, sok lucskos újságpapírt és üres sördobozokat. A Határcsárda már

könnyen lehet fertőzött terület, a különösen sok áradás és folyamatos átkelések miatt. A kompon báméskodó, olykor vízbe hulló utasok és kutyusok könnyű prédának bizonyulnak a hullók számára. Lám, lám! A Lacának megint igaza van! A Határcsárda mögötti árterületen hirtelen megpillantok egy krokodilt, amint álmosan betrappol a vízbe, és úszva indul az öreg és rozoga komp felé. Rögest rákiáltok: - Gyere csak vissza cimbora! Ma van a Gasztronómiai Performansz fesztivál! Be akarlak mutatni a séfeknek és a báméskodóknak!

Az állat tétován megfordul, csalódottan csapkodja a vizet hatalmas farkával, mivel a kompról ezúttal nem esett ki senki. A surányi, horányi és szigetmonostori nyaralók még egy buggyant szendviccsel, egy döglött pereccel se dobták fejbe! Dárdámat kezembe fogom, s mereven bámulom a Duna szürke fodrait. Az állat közben sunyi ciccakkokban úszik felém, lassan alámerül, majd a vízbe gázoló lábaimhoz kicsit közelebb érve újra feltűnik előttem hatalmas pofája, s rajta a hűvös, kiszámíthatatlan, iskolázatlan, ám kifejezetten éhesnek és udvariatlannak tűnő szempár.

A hulló felé dobom az úszógumit, hátha beleúszik és így könnyebb lesz elejtenem. Vizenyős tekintettel mered rám, nem érti, hogy mit szeretnék tőle. Szájába kapja a piros és narancssárga kiscsibékkal díszített gumimat, mely szinte azonnal kipukkan az éles fogai alatt. Fából készült mentőövet kellett volna dobnom neki, azt talán a derekára húzza, legalább is nem szaggatja szét egyetlen harapással.

Izgatottan nézek a ragadozó hulló szemébe. Ez fontos, mármint a szemkontaktus, megpróbálom ráerőltetni akaratomat. Szilárdan állom tekintetét, s közben az oly értékes farkára koncentrálok. Azt kell először megcélozni. Erős és jól kiszámolt mozdulattal a farka felé hajítom dárdámat. Az állat megtekeredik, szinte felugrik a vízben, s így a nyakán találom el, a mellkasához közel. Kékes vére kibuggyan a sebből és megfesti a folyó vizét. Újra támadok. Eltalálom a szigonyommal a köldöke tájékán. Erős szigonyzsinórom felsérti a tenyerem, de segítségével nemsokára partra húzom az állatot. Figyelem, ahogy vergődik. Nem fél a haláltól, mégis jókora könnyecsepp jelenik meg a szemében.

Hatalmas erő van benne, de néhány perc múlva mégis feladja a küzdelmet. Odalépek hozzá és megállapítom, ez egy különleges, nevezzük úgy: *szentendrei krokodil*, talán a harcsa, a sikló és a kuvasz kutya távoli rokona lehet, mindenesetre nem egy tipikus magyarországi élőlény. Vajon hogy kerülhetett ide? Az is lehet, hogy egy befűvezett akvarista valahol Budapesten véletlenül lehúzta a klotyóban, s mire idáig úszott, annyi mérgezett pontyot, lubickoló szigetfesztiválozót és újpesti kajakozót falt fel, hogy ijesztően nagyra hízott.

Igaza volt tehát a Lacának, a Sanyinak, az Öcsinek és a Pistinek! Kihúzom a szigonyt, homlokomról letörölöm az izzadságot. Boldog vagyok. Kifogtam a magamét. Sikeres nap ez a mai.

A merev állatot behúzom egy bokor alá, hogy a tetthelyre visszatérve, másoknak is meg tudjam majd mutatni. Le kellene fotózni, talán érdemes lenne elterjeszteni e nagy fogásomat a médiában, s akkor még több látogató érkezne erre a környékre. A Rab Ráby, a Promenádné, és a Brazil étteremben lehetne akár krokodillevest vagy rostonsült szentendrei krokodilt is felszolgálni, ez jóval változatosabbá tehetné a helyi lakosok és az idelátogatók étkezési szokásait, valamint serkentően hatna mindannyiunk lelkiállapotára is. Ma este először ezeket az éttermeket keresem fel, hogy felajánljam nekik a friss tetemet. Aztán jól vacsorázom náluk. De ki hiszi el nekem e történetet, ha véletlenül ez volt az utolsó szentendrei krokodil?

Novák Éva

Átmenő forgalom

Ez a hőre nem lágyuló műanyag
halandó testem egy darabja,
pumpa-pumpáló szívem.
Létezését és működését kétségbe vonja
testem másik, volt darabja,
üzenni messziről csak erről üzen.
Szótáram szűkítem, elő nem fordulhatnak
a megszakad a szívem, szívemre veszem,
nehéz a szívem kitételek,
életfunkcióim megmagyarázhatatlan csodák.
Ajtóm elé keresztbe seprűt teszek,
ne közeledhessenek mézes-mázosan ostobák,
univerzális szeretetről papolva,
ebben én régóta nem hiszek.
Elfogyott belőlem, ami elfogyhatott,
tágul a hely. Ideférnek eddig
otthontalanul lődörgő,
be nem fogadott istenek.

Halottöltöztető

Letéptem a neveddel ellátott cédulát a bokádról,
ennél meztelenebb nem lehetsz, hasonlítasz
a többi halotthoz, nincs egyéniséged, nincs neved.
Gyászjelentést, párom gyászolom én, árvája árván,
nem küldök, nincs kinek, óceánok választanak el
minden halottól, az élők közül meg ki érti meg,
miféle pokol járművén jutottunk idáig.
Kitalálhatom, mit mondanál, ha szólni tudnál,
ha felülkerekednél az abszurd helyzeten,
megtehetnék bármit helyetted,
ismerőssé nem válsz már, sosem.

Vásárlási láz

*„A vásárlási roham
közeledtekor ki kell
sietni az áruházból!”*

Akinek elromlik a régi, újat vesz,
jó anyát rossz helyett.
Reménnyel ébred fel aznap
mit kezd vele, ha másikat kap,
aki nem hord majd bubifrizurát,
nem hord majd ünnepi ruhát,
és mégis szép lesz,
nem osztogat tanácsokat, nem kérdez,
nem méltatlankodik, ha a sarokba
állítva úgy néznek rá, mint a ruhafogasra,
ha odavetnek egy kedves szót,
hálásan mosolyog a ráfonódó pókhálókön át.
Uram, mi nem tartunk önnek való anyát!
– felel az eladó, aki se élő, se holt,
eltévedt, ez itt az örömanyabolt.

Sass Ervin

Mindennapi hatsorosak

Parancsoló

ha velem jössz meg nem bánod
tornyot kapsz és óraláncot

harangot is hozzá kettőt
délben szólót reggel csengőt

csak azt tenni lesz a dolgod
amit mondok amit mondok

Töprengő

lehetnél most Csongor úrfi
nagy utazó földöntúli

hármas útnál töprenghetnél
erre vagy épp arra menjél

vagy megvárod míg a Balga
a jó utat megmutatja

Szárnyaló

mennyi el nem mondott bánat
szaggatja meg a ruhádat

mennyi el nem mondott öröm
kóricál a délkörödön

mennyi el nem dúdolt ének
szárnyal szárnyán minden szélnek

Kiáltozó

valaki szólhatna értem
valahol ahol az érdem

nem kallódik erre-arra
uram önnek nincs olyanja

nem hívta senki elmehet
valaki szóljon nem lehet

Otthon

az a város ha nem szeret
egyszer mégis boldog lehet

a fiákeres érted jön
egy főtéri fa rád köszön

eléd jönnek a barátok
az igazit nem találod

Hartay Csaba

Gyógyult betűk

A természet moccanó percei
Szarvasbogár bújik az avarból
Fennakadt ökörnyálak
Hajszál-zászlói lobognak

Sínek fénylenek a völgyben
Távolabb autóút de senki
Nekem kellene elindulni
Karcsú ágba kapaszkodom

Agancsnyelű törömmel
Monogramot vések az élő fába
Valaki majd évek múltán
Gondolkodik a gyógyult betűkön

Vagy csak olvassa gondolat nélkül
Mint én egyesével a tölgyeket
A turistaösvényről letérve
Nem talál rám az eltévedés

Az élmény végül hiányérzet
A szabadság büntudat
Cserjés növi be a csapást
Hallgatás a hangomat

Hiába

Ma is havazott
Soha nem olvad el
Még áprilisban is lesz
Néhány koszos hóbucka
A kerítés tövében

Ez a láthatár is
Már-már közel
Érzem helyettem
Te következel

Vagy más
Én maradok
Pár hónapig még
Ebből a télikertből nézem
Hogyan tüntetnek az évszakok

Ruzickay György: Küzdő lovak (1966; olaj, karton; 22,2×21,2 cm)

Bogdán László

Baljós jelek

(részlet a *Tatjana* című regényből)

A könyvtár felé menet összekapaszkodtunk Dianával, a nyár eleji szélben. Borongott az idő, cápafelhők nyelték el a napot, ahogy nálunkfelé mondják, fejünk fölött lógott az eső lába. Meltányoltam, hogy barátném és – miért is ne? – szerelmem átéli kiábrándulásom és félelmeim, s a maga korántsem diszkrét, sőt tolakodó módján, de segíteni próbál, fel akar vidítani, ugrabugrál mellettem, eszement vicceket mesél, melyekre sajnos nem emlékszem, de tipikus amerikai viccek, úgysem röhöghetnénk, még így, utólag sem rajtuk. Énekel is a jó Diana, aki láthatólag már komolyan aggódik értem, történeteket mesél kislánykorából, de nem tudok igazán figyelni rá, nézem az utca filmjét, csavargók, cigányok, katonák, öregek, ázsiaiak, néha egy-egy divatosan öltözködő nő s a forgalom, igen, a forgalom, ami azokban az esztendőkhöz élenkült meg Moszkva utcáin, amikor városom ismét, ki tudja, hányadszor, kiépült a tülekvésnek. Egyre-másra zúgtak el a taxik, de nekem nem volt kedvem autóbá ülni, s nem is volt túlságosan messze az akadémiai könyvtár. Akkor láttam meg a koldust. Először!... De ebbe még nem mennék bele, úgysem értenéd.

Egy csirkebár előtt ült a földön, hátát a falnak vetve. Fekete sombrero volt rajta, fél szemén vörös kötés. Másik szemével élesen pillantott rám, aztán elfintorodott, mint aki mindent tud, s tovább nézve a felhőket, figyelmeztetően krárogva nyújtotta felém hatalmas tenyerét. Nem tudtam megállapítani, lábatlan-e vagy jógaülésben ül. Idegesen kezdtem keresni válltáskámban valami aprót, aztán, magam számára is váratlanul, egy tízrubelest ejtettem a tenyerébe. Tovább mentem volna, de hirtelen újra rám nézett, s szeme megvillant, mint egy meztelen késpenge. „Kevés – mondotta rekedten, s szemében baljós fények villódtak. – Tőled, az orosz szociológia büszkeségétől, többet várunk, Tatjana...” „Mit mond?” rángatott döbbenet Diana, de én elvörösödvé húztam elő egy százrubelest, s a férfi száraz, faághoz hasonló kezébe tettem. Nem nézett rá, de elégedettebbnek látszott. „Vigyázz – suttopta –, a Mars házából veszélyek leselkednek rád. Vigyázz, Tatjana, nehogy elveszítsd magad, s arra ébredj, hogy már nem az vagy, aki voltál, hanem valaki más. Vigyázz!” „De hogyan vigyázzak? – néztem rá megsemmisülten. – Mit tegyek? Adj tanácsot. Tapasztalt, sokat próbált embernek látszol...” Erre halkan, gúnyosan nevetett. „Én csak egy balszerencsés afgán veterán vagyok, Tatjana. Hogyan adhatnék tanácsot én neked, az orosz tudomány büszkeségének?” „Ismersz engem? – néztem rá döbbenet. – Honnan?” „Ott voltam én is, amikor Aljosa megerőszakolt, a kertekben, a villatok előtt, részegen őrzöngtem, de nem tudtam visszatartani. Bocsáss meg!” – Ásított, elvarázsolta valahova a ruhaujjába a két bankót. – „De az is lehet, akkor se tartottam volna vissza, ha történetesen nem vagyok más és erősebb vagyok nála. Amiken mi, értetek keresztülmentünk az afgán hegyekben, az nem volt semmi... Ezért mindent megérdemeltünk volna, nemcsak téged...” – Vigyorgott. – „Valamit azért tanácsolhatok – suttopta s figyelmesen nézett Dianára. – Vigyázz az új ismerőseiddel. Ne tékozzol bizalmadat. Hogyan is írta Puskin?” „Sivár kéjmámorát az elmúlt ifjúságnak / Fejfájás követi, mint dárídót a másnap...” Halkan, számon kérően nevetett, s ráncokkal barázdált arcán mosoly suhant át... Megfordultam s idegesen siettem tovább. „Dehát, ki volt ez? – kérdezősködött türelmetlenül Diana. – Úgy tűnt nekem, ismered? Ki volt?” „Egy árny a múltból – sóhajtottam. – Ott volt, amikor megerőszakoltak.” „Ezt nem értem!” – állott meg a rövid hajú lány és döbbenet nézett rám. Egy bárba ültünk be, kávé, vodkát rendeltünk, és elmeséltem neki az egészet. Azt is, hogy hogyan találkoztam hosszú évek múlva az alkoholista Aljosával, aki

már nem is emlékezett rám. „De lám, ez a koldus felismert, mit jelent ez?” – kérdezte Diana és simogatta a kezem. – Mert biztosan jelent valamit, találkozásotok nem véletlen. De mit? Minél hamarabb el kellene tűzni innen...”

Semmi jót nem jelent! – suttogtam, és ösztönösen keresztet vetettem, amikor megérintettem a medvekarmot; megint úgy éreztem, én itt, ebben a játszmában nem veszíthetek. Ahogy kiléptünk a bárból, megláttuk a koldust, most a járda szélén ült, egyik lábán, a másikat kinyújtotta és elmerülten figyelte a lyukas bakancsán tündöklő kártyalapot. Kölykök állottak körülötte és röhögtek. „Itt jönnek a megmentőim – fedezett fel minket és felénk mutatta a lapot. A tarokk kártya bolondja volt. – Most húzzatok el – mordult rá a kölykökre, akik láthatólag tartottak tőle, mert néhány lépést hátráltak. – Nem értitek! – mordult rájuk, noha nem nézett feléjük. – Húzzatok már el a picsába, rátok itten már semmi szükség. Amikor az ember ártatlan áldozatával találkozik, mindenre szüksége van, csak tanúkra nem, főként fiatalabbakra, akik elméletileg túl is élhetik őt!” A kölykök zavartan néztek össze, s eltűntek a sarkon. A férfi, a bolondot ábrázoló kártyalappal a kezében, talányosan nézett rám. „Azóta sokszor jutottál eszembe, Tatjana kedves, különösen azután, hogy találkoztam Mitrofán atyával és megtértem Istenhez. A könnyes szemedet látom mindig, a vércsíkot a hattyúfehér combodon, hallom sikoltozásod s Aljosa állati lihegését, a többiek röhögését, látom, amint a férfi, az apád, akit leütöttünk, ott nyöszörög a földön, véres arcától nem tudok szabadulni... Bocsáss meg, ha tudsz!” – nézett váratlanul rám s szemében felvillant az előbbi eszelős vörös fény. Összerázkódtam és önkéntelenül is megmarkoltam a medvekarmot. Hűvös érintése megnyugtató. „Mit akarsz? – meredtem rá. – Nem értelek? Miért követsz?” Most ő hökkent meg, felém nyújtotta a megviselt kártyalapot, és feltolta tarkójára sombreroját. „Miről beszélsz, Tatjánácska – kérdezte döbbenet. – Én akkor se tudnám követni rossz lábommal a te éneklő lépteidet, ha akarnám, de az igazság az, hogy nem láttalak azóta, csak részeg és józan rémálmaimban tűnsz fel mindég, lelkiismeret-furdalásom van. Noha azt nem én cselekedtem meg veled, azt a szörnyűséget, de nem is akadályoztam meg... Biztosan ezért!... Egyébként rögtön megismertelek. Semmit nem változtál! – Halkan, szárazon nevetett. – Utam bizonytalan – darálta, kántálva, mintha imádságot mondana –, és életem hajóját / Holnap új viharok talán zátonyra dobják...”

Újra megmarkoltam a medvekarmot s egy pillanatra eszelős szemébe meredve átkoztam meg, nem, ne várjon tőlem feloldozást, segített volna ott és akkor, amikor az a részeg állat megbecstelénített. Nem vártam meg a választ, kézen fogva az elképedt Dianát, továbbrohantam.

A sarkon túl ott váraoztak a kölykök, ellenségesen meredtek rám, de szerencsére megjelent két rendőr, s nem mertek belénk kötni. „Ez a férfi követ minket” – suttogta Diana, és engem utánozva vetett keresztet. Amikor az első esőcseppek szétporladtak az arcunkon, már szinte futottunk. Zöld volt a lámpa, éppen átkelni akartunk egy sugárúton, amikor az út kellős közepén észrevettük a joga ülésben hajlongó, ezúttal mindkét lábát maga alá húzó koldust. „Tudtam – nézett rám eszelősen és megleengette sombreroját, fél szemén virított a kötés. – Tudtam – ismételte meg, és szeme eszelősen villogott. – Először is – meredt rám gúnyosan –, medvével álmodtam, s a mackó jelentése vitathatatlan, pénz a házhoz...” – És felém nyújtotta tenyerét. Megragadtam. Elképesztően könnyű volt, mint egy gyermek. Pirosra váltott a lámpa. Ideges úrvezetők és taxisok túlköltek ránk, de nyomunkban a lihegő Dianával, szerencsésen átértünk. „Mit akarsz? – támasztottam a falhoz. – Mit akarsz, mondjad?...” „Egy néger nőt – vigyorgott, fogai épek voltak még és fehérén villogtak. – Egy néger nőt akarok, citrommal a szájában... Akkor talán elfeledhetlek téged. Miért kísértesz, mondjad...” „Tudod te azt nagyon jól – meredtem rá. – Mégis, hogyan gondolod. Tőlem várod a feloldozást, akinek megbecstelenítésében részt vettél és nem avatkoztál közbe. Pénzt se adok – dobbantottam. – Vedd tudomásul, többet nem adok, hát nem vagyok bolond, s már adtam száz tíz rubelt...” „Kinek? – meredt rám. – Én

azóta nem láttalak, kedves Tatjana... – Szemében újra felvillantak a baljós vörös fények. – Én azóta nem találkozhattam veled, noha rémálmaimban gyakori vendég voltál s sokat imádkoztam is érted... – Futólag Dianára pillantott és elborult az arca. – Vigyázz – mondotta s keresztet vetett. – Árnyékokat látok körülöttem, semmi jót nem jelentenek. Vigyázz...” „Miféle árnyékokat – dobantottam. – Légy szíves, hagyd abba ezt a misztikus dumát.” „Ha tudnád, mennyit imádkoztam érted, amiután elváltam Aljosától és a többiektől, és elindultam Oroszország végtelen útjain, de sehol nem találtam nyugodalmat. 'Pedig, barátaim, még élni akarok! – rikoltotta és fulladozva röhögött. – Jöjjetek, szenvedés, komoly gondolatok. / Tudom, vár még reám sok boldog óra, s enyhe / Balzsamok vigaszt csöpögteti szívembe. / Új összhang, béke, ifjúság leszek. / Könnyekig meghat majd a képzelet.' Ezt ne felejtsd el soha, Tatjana!...”

Döögölj meg – mondtam fulladozva, s megmarkolva a medvekarmot, összeszedve magam, dülöngélve indultam el az utcán, mintha részeg lettem volna... Sokáig hallottam eszelős röhögését, hirtelen megint ott voltam a kertben, védekeztem, ahogyan tudtam, betört orromból vér szivárgott, fél szemmel láttam, hogy az ösvényen ott fekszik apám, de nem foglalkozhattam vele, mert rajtam lihegett az a büdös vadállat, fejemnél ott röhögött haverja, bajtársa, a későbbi koldus. „Ez nem igaz – suttozta Diana, ijedten forogva maga körül. – Ez a férfi akar valamit tőled? Hogyan járhat előttünk. Nem értem... Boszorkányos...”

Egyre jobban esett, futni kezdtünk a járdán. A koldus ott ült az akadémiai könyvtár kapuja mellett, egy kerek kövön, és szomorúan meredt rám. „Ez nem lehet – vetett keresztet. – Te vagy, Tatjánácska? Ez nem lehet...” „Ez hogyan került ide? – meredt rám Diana elképedve. – Repült? Hát ez nem igaz. Ha valaki mesélné, nem hinném el...” „Pedig én vagyok – villant ránk a koldus fél szeme. – Én vagyok, Dimitrij. Még emlékszel rám, Tatjana? Mert én nem tudlak elfelejteni. Egyre előttem van a véres, szomorú arcod. Életemben semmit úgy meg nem bántam, mint azt, hogy akkor nem avatkoztam közbe. Több szerzetesnek is elmeséltem az egészet, Szuzdálban, de csak ingatták a fejüket. Az jó és nemes, hogy megbántad – mondotta az öreg Mitrofan atya, későbbi barátom és jótevőm, s pillátlan fekete szeme rám meredt. – De ezzel nem tudsz jóvátenni semmit. Ami megtörtént, megtörtént. Egy tanácsot azért adhatok, keresd meg azt a lányt, s kérj tőle bocsánatot. Csak ő bocsáthat meg, én nem oldozhatlak fel ez alól a bűn alól... Világos, hogy titeket feláldoztak az afgán hegyek között, Dimitrij, testvérem. S elromlottatok, eldurvultatok, olyanok lettetek, mint az éhes vadállatok. Szívetekben csak pisláskolt a szeretet, elvakított az önzés, ráadásul meg voltatok győződve arról, hogy nektek minden kijár, mert ti szenvedtetek hazátokért, holott nem mi, a többiek küldöttünk idegen országba benneteket, hanem az elhülyült kommunista vezetés. Ezt azért ne felejtsd el, Dimitrij... Bánatosan néztem rá és ingattam a fejem. Nem érted te ezt, atyám, te jó vagy, mindig is jó voltál, nem érted te meg azt, hogy időnként elvadul az ember, hogy törni és zúzni szeretne, mindent tönkretenni maga körül. Amikor bementünk abba a kertbe, s leültöttük a házigazdát, megláttuk a lányát is, Tatjánát, sikoltozva rohant a földön fekvő, véres fejű férfi felé. Tudtam, mi fog történni, de nem tettem semmit. Aljosa vigyorogva gáncsolta el a lányt, letépte róla a ruhát és megerőszakolta. A lányka sikoltozott, védekezett ahogyan tudott, de akkor az én bajtársam orrba vágta, s szomorú arcát előntötte a vér. S ez alatt te mit csináltál, fiam? – kérdezte rekedten az öreg pap. – Néztem őket, atyám, tehetetlenül, amikor viszont a többiek is rávetették volna magukat, mint aki álomból ocsúdik, közbeléptem, hallottuk a szirénázó rendőrautókat, s ezért nem lett verekedés, érezték ők is, hogy el kell tűnnünk ebből a kertből, mert baj lesz. Rohantunk is, mint a szélvész. A kert fái között veszünk el, amikor visszanéztem, láttam a földön fekvő, véres fejű férfit és a térdeplő lányt, aki torokhangon sírt, s az ő arca is véres volt. A ház ajtajában akkor jelent meg egy asszony, döbbenten nézte őket. Ezt a képet soha nem tudom elfelejteni, atyám... Szűz volt, hencegett később, törzskocsmánkban Aljosa. A hetedik szűz ebben a hónapban. És itta a vodkáját az állat, és én nem vertem pofán,

atyám, mert féltem tőle, erősebb és elszántabb volt, mint én. Rádásul egyszer Afganisztánban az életemet is megmentette, amikor combon lőttek, a többiek otthagytak volna, a mudzsahedinek már közeledtek, de ő lőtte őket, mint a bolond, aztán a hátára vett, kilométereket cipelt lihegve, káromkodva. Könnyörgtem neki, tegyen le, hagyjon a sorsomra, biztosan ezt akarja az Isten, de ő csak köpködött s a fogát csikorgatta, de nem tett le, nem hagyott ott. Ezek szerint benne is voltak akkor még emberi érzések, atyám? – Persze hogy voltak. – A pap ingatta a fejét s talányosan motyogta: 'Ő az égő és fénylő szövetnek vala, ti pedig csak egy ideig akartatok örvendezni az ő világosságában.' – Én ezt nem értem, atyám, meredtem rá, miket beszélsz itten nekem, de az öregember szomorúan fordult el, s többé nem is szólott hozzám..."

Álltunk a koldus két oldalán, a kapualjban, már zuhogott, s valószerűtlennek tűnt az egész. Ez valóban az a csavargó lenne, aki akkor ott volt a kertünkben. Annyira valóságosan idézte fel az eseményeket, hogy beleborzongtam, s közben végig magamon éreztem szinte égető tekintetét. „De hát mit akarsz tőlem? – kérdeztem s megérintettem a medvekarmot, adjon erőt. – Pénzt már adtam.” „Kinek? – hökkent meg a koldus. – De hiszen mi azóta nem találkoztunk... Legfeljebb a televízióban láthattalak volna, ha lenne tévém. De nincs...” „Ezt hagyjuk – dobantottam idegesen. – Már kaptál 110 rubelt és...” „Nem kaptam, de mindegy. Nem is pénzre van elsősorban szükségem...” „Istennél a bocsánat – mondtam gonoszul, és kézen fogva az értetlenül figyelő, megdöbben Dianát, bementem a könyvtárba. Még hallottam, hogy felemelkedve, botját rázva ordítja a verset:

„S mikor estém nagy árnyai lehullnak, / A szent Szerelem csillaga búcsúztat...” – de már nem figyeltem rá. Hirtelen érdeklőni kezdtek a titokzatos medvénekek, mindenesetre megaláztatásom és megerőszakoltatásom akkor vált végérvényesen múlttá, és többé már rémálmaimban sem kísértettek az iszonyatos képek, melyektől, hittem, egészen addig a bizarr találkozásig, nem szabadulhatok meg többé soha.

* * *

És találkoztatok még a titokzatos koldusokkal?

Tatjana ásít. – Estig ültünk akkor a könyvtárban, Diana be-bevadult, rá kellett szólnom, ne ragadtassa el magát, ez itt mégiscsak egy könyvtár, de nehezen csillapodott le, látszott az arcán, mindenáron szeretne megvigasztalni... Végül külön asztalhoz kellett ülnünk, de aztán kikértem neki egy nagy angol folklórgyűjteményt, a szibériai népek dalait és énekeit, ezeket a páratlan töredékes Iliászokat vagy Kalevalákat, az elején csak lapozgatta unottan, ásítózott is, de aztán váratlanul fölkelte valami az érdeklődését s utána már föl sem emelte fejét a könyvből, sőt, kis jegyzetfüzetébe jegyeztetett is valamiket, láthatólag egy új világot fedezett fel s élvezte, mint egy gyerek. Irigyeltem a fiatalágát, a lelkesedését... Már harminchat éves vagyok, gondoltam, ugyan mi várhat még rám, mi lehet még hátra? Irigyeltem, hogy tud, eszeveszetten tud rajongani, nemcsak értem, egy másik nőért vagy esetleg egy férfiért, hanem ezekért a bizarr, de gyönyörű dalokért is, amit ezek a kicsi, szülőföldjükről is világgá kergetett szibériai halász-vadász népek hordtak össze, zimankós századok alatt. Irigyeltem a fiatalágát...

Miközben nincs kizárva, hogy vámpír vagy halhatatlan – nevet ő kesernyésen –, s évszázadokkal idősebb nálad...

Tatjana közelebb félkőzik hozzá, vállgödrébe fúrja a fejét. – Ugyan, akkor nem is gondoltam erre, miközben immár hetedik változatban olvastam A medve leszáll az égből című vogul népköltészeti remeklést, jegyeztetve a különbségeket, a változatokat. Ugyanarról szólott persze mind a hét variáns, de másként, és ez volt a gyönyörű benne. Közben egyre a koldus parázsló fél szeme világított előttem és sombreroval takart, ráncoktól barázdált szomorú arca. Nem is izgatott más, mint az, hogy ott lesz-e a bejáratnál, ahol hagytuk, várni fog-e rám? Nekünk beszélnünk kell, döbbsenem rá, s már bántam, hogy elrohantam, találkozásunk nem volt, nem lehetett véletlen.

S négyszer egymás után – simogatja ő a didergő Tatjana arcát. – Arra nem gondoltál, hogy, mondjuk így, ez a találkozás, vagy ezek a találkozások nem is történtek meg, hogy veled valaki játszott? Hogyan kerülhetett a beteg lábával állandóan elétek? – S ráadásul mind a négyszer ugyanannak a Puskin versnek a sorait mondotta – töpreng Tatjana. – Ez persze Dianának is feltűnt, a végén orosz és angol nyelvű Puskin köteteket is kivettünk s elolvastam neki először oroszul, majd angolul az Elégiát. „Magyarra Szabó Lőrinc fordította – lelkesedik ő. – Kívülről tudom, egy szerelmemnek boldogult úrfikoromban versekkel kellett udvarolnom, akkor tanultam meg...” – Akkor bizonyára neked is feltűnt – válik Tatjana ismét izgatottá –, hogy a négy koldus, vagy az egyetlen a négy jelénél alatt, elmondotta az egész verset, két sor kivételével. „De az erőm, tüzem úgy érik, mint a bor: / Év múlik évre, s ő mind nemesebbre forr...” Diana se értette, ez miért maradt ki...

Te se? – nevet ő. – Pedig egyszerű!... – Na miért? – néz rá érdeklődve Tatjana. – Mert ez a te szöveged lett volna. Ezt meghagyták vagy meghagyta neked... – Hát nem, erre igazán nem gondoltam akkor... Belefeledezünk a versekbe, röpiült az idő, kétszer is figyelmeztetett egy idősebb, szigorú hölgy, hogy záróra, készüljünk haza, holnap is van nap... Akkor döbbsentünk rá, mennyire éhesek vagyunk... Miközben egymásba kapaszkodva billegtünk lefele a lépcsőkön, egyre az járt a fejemben, hogy ott lesz-e az én Dimitrijem – már így szólítottam, kisajátítva magamnak – a kapunál, ahol hagytuk, várni fog-e rám? Diana is ezen tűnődött s nagyon csalódottan nézett rám, amikor kiderült: a titokzatos múltbéli árny már eltűnt valahová, felszívódott. Elmentünk ahhoz a csirkebárhoz, ahol először találkoztunk, de ott sem volt, viszont beültünk a füstös helyiségbe és megvacsoráztunk. Egyre reménytelenebbül pislogtam az ajtó felé, ha ez a törzshelye, hátha feltűnik, de nem jött. A fiatal, fekete hajú kiszolgálólánytól érdeklődtünk felőle, de riadtan nézett ránk s tehetetlenül ingatta a fejét, itt az ajtó előtt semmiféle, felszemű, nagy fekete kalapot viselő, sánta koldus nem szokott üldögelni, mondta. Forgott velem a világ. Hiszen mégsem álmodhattam a négy találkozást, hiszen Dimitrijt Diana is látta. A kétség kutyái, hogy az egyik csuvasz éposztörödéket idézzem, már a szívem körül köröztek, hörrögve, s éreztem, ha nem találkozom még egyszer Dimitrijel, megőrülök s a megvadult ebek tépik szét a szívem. Nagyon megbántam, hogy otthagytam az akadémiai könyvtár kapualjában, s noha ő őszintén gyónt nekem, nem vettem komolyan. Meg kell keresnünk, mondtam Tatjanának, már a szállodai szobában, egy pohár sörrel a kezemben. Ott ült velem szemben s kétkedve rázta a fejét. – De hát még a nevét sem tudod, drágám. Egy tüt sem lenne könnyebb megtalálni a szénakazalban, mint egy Dimitrij nevű félszemű, bicegő koldust ebben az épületbányában. – Talán mégsem, nevettem rá, és eszembe jutott találkozásom megbecsstenítőmmel, Aljosával, felemeltem a telefonkagylót s felhívtam azt a műintézetet, ahol néhány éve találkoztam vele. A szolgálatos jelentkezett, leírtam neki Aljosát, elmondottam, ki vagyok, még emlékezett rám, de Aljosa valahogy nem akadt be neki, nem tudta azonosítani. Egy féllábú alkoholista – magyaráztam. – De hát asszonyom – lett ingerült a férfihang –, itt nálunk mind alkoholisták, és ápoltságunk háromnegyed részének hiányzik az egyik lába, itt mi főleg afganisztáni veteránokat ápolunk, talán ha holnap erre jönne, megkereshetné azt az Aljosát... Kérdeztem, mikor mehetek? Tizenegy után, mondotta ő enyhültebben, akkor még nem merev részegek, s ha megtalálja, talán beszélhet is még vele... Letettem a kagylót s elmondtam a kíváncsi Dianának, hogy kivel beszéltem. Én is voltam ilyen veteránotthonban, ami nektek Afganisztán, az volt nekünk Vietnám, tudod... Néztük egymást, kíváncsian, de amikor odajött hozzám és simogatni kezdett, idegesen söpörtem le a kezét. Most hagyjál, jó, most nincsen kedvem, vonultam vissza a fürdőszobába. Néztam az arcomat a tükörben, s láttam, amint a szemem körüli ráncok között már ott bujkál az öregség, és üvöltöni tudtam volna a tehetetlenségemről... – Mi van veled? – kopogott Diana az ajtón. – Semmi – nyitottam ki. – Mi lenne, csak szomorú vagyok, mert öregszem és hamarosan

meg fogok halni... Bőgni kezdtem. Ő újra simogatni próbált, de nem engedtem. Keressen egy férfit, vagy egy másik nőt – ajánlottam neki, a kelleténél talán durvábban, de ő nem sértődött meg, nevetni kezdett. – Én megértelek, drágám. Kiborultál, felkavarodott benned minden, az a sok szörnyűség, de nem baj, holnap elmegyünk abba a veteránotthonba, s ha megtalálsz azt az Aljosát és beszélsz vele, bizonyára tudni fogja hajdani bajtársa vezetécknevét. – Elhallgatott, odalépett a hűtőszekrényhez, kivett egy doboz söröt s tünődve nézett rám. – De hát végül is miről akarsz beszélni azzal a, azzal a szörnyűséges és ijesztő alakkal? – Hát ennyit értett meg kálváriámból az én kedves, nyitott, fiatal amerikai szeretőm. Ezen a vonalon nem is akartam folytatni, feléje fordulva tartottam a poharam, töltsön nekem is, s megkérdeztem talált-e az angol nyelvű folklórgyűjteményekben valami érdekeset?

Ezt bámultam mindig benned – tolja el magától a nőt s belenéz kékeszöld szemébe. – Hogy fantasztikusan tudtad irányítani a társalgást, s amiről nem akartál beszélni, arról nem is beszél-tél... – Diana is hálás volt ezért – nevet Tatjana és megpuszítja az arcát. – Előkapta noteszét, s lelkesen lobogva kezdte el, ezt hallgassam meg, ha ezt elolvassa annak a vén bárgyú Kisseleffnek, a jó kapitánynak, esélye lesz arra, hogy végre találkozhasson a régóta várt Guttman úrral, hátha magához inti, vagy a vágyott Embólia kisasszonnyal, aki leteperi, s nyakába kulcsolja hosszú, fehér lábait... S elolvasott nekem egy evenki (másik ismertebb nevükön tunguz) sámándalt. Én is lejegyeztem, annyira megdöbbenett és elbűvölt, itt van, lobogtatta noteszét, akkor angolul jegyeztem le, de másnap délután, amikor újra bementünk a könyvtárba, oroszul is, most megpróbálom lefordítani neked, persze vedd tekintetbe, hogy ez nyersfordítás, én nem vagyok költő, nem tudom olyan gyönyörűen magyarra fordítani a népköltészet e műremekeit, mint például Nagy László. – Idegesen lapozgatja noteszét, de végül megtalálja a szöveget, felül, arca megfeszül, hangtalanul mozog a szája, aztán elmosolyodik s elkezd:

„Rettegés vagy félelem

vagy talán mégis inkább irtózás a rossz szellemektől vagy egyszerűen a démonoktól?

Vigyétek az éjszaka mélyére a démont,
Szórjátok szét túl az éjszakai hegyeken,
Számúzzétek a setét éjszakába.
Az éjszaka hegyei közé.
Fojtsátok a Láthatatlan folyó
Hullámaiba a rossz lelket.
A Láthatatlan folyóba
Fojtsátok!
Tovább az éjszakába,
A Nagy Csuka merítse!
Vissza ne engedjétek soha!
Tovább, tovább az éjszakába,
Az éj kapujába költöztessétek,
Zárjátok el minden ösvényt előre,
Vissza az életbe ne jöhessen soha,
Kétszer hét villás nyíllal
Zárjátok le minden ösvényt...”

Képzeld csak el, nevetett gonoszul Diana, a kapitány arcát, amikor előadom neki ezt a szöveget, ajánlva, hogy vegye elő sámándobját és mondogassa nyugodtan, hátha elűzi a démonokat. – Elsősorban persze önmagát kellene elűznie, hiszen ő is rossz lélek – mondtam. – Mit tudsz te erről? – biggyesztette le a száját Diana, de nem nézett rám, és szemem előtt újra vibrálni kezdtek a balsejtelem lüktető pontocskái. Idegesen léptem a hűtőhöz, kivettem a párálló, jéghideg

viszkiüveget és mohón, nagy kortyokban ittam. – Te magad is tudod, hogy nagyon keveset, hiszen csak most ismertem meg – nyújtottam feléje az üveget, de legnagyobb meglepetésemre most nem kért, elkínzottan kezdte magyarázni, hogy a kapitány, szóval Kisseleff nem egy mindennapi ember, nagyon különös szerzet. Azt tudtam például – nézett rám nyugtalanul, s szinte vibrált az idegességtől –, hogy szinte soha nem alszik, hogy olyan, mint a bagoly. Állandóan éber és sárga szeme világít a sötétben. – Hogyhogy nem alszik? – meredtem rá kíváncsian, de nem tudott válaszolni, mert váratlanul kopogtak az ajtón. – Ki lehet? – néztem rá, de vállat vont, honnan tudja, s az ajtóhoz sétálva, kitárta. Vittorio állott az ajtó előtt, két csokor fehér rózsával a kezében s vigyorgott. – Eljöttünk – magyarázta s belépett az ajtón, óvatosan húzva be maga után, – megnézni, hogy mit csinálnak a mi kedves kisasszonykáink. Először nekem adta át a csokrot, s kezét csókolta, majd Dianának. – Iszik valamit, Vittorio úr? – kérdezte Diana, nem túlságosan kedvesen, ráadásul ásított is. – Egy kis vörösbort, ha van, azt innánk, mert felpeszdtí renyhe vérünket, erővel tölt el és elszántta tesz – magyarázta az emberke. – Vörösbort, az sajnos nincs – mondotta Diana, anélkül, hogy kinyitotta volna a hűtő ajtaját. – Hát nem is tudjuk – hebegett zavartan a bohóc. – A sör ellágyít, a viszki ellenben felélénkít s most egyikre sem vágyunk igazán... – Ki vele, mit akar? – állott meg vele szemben Diana. – Miért jött? Már ismerem magát, titkár úr – intette le. – Maga soha semmit nem tesz önfeledten, mindig van valami célja. Bökje ki, mit akar, s húzzon el, mert nem vagyunk vendéglátásra berendezkedve, egész nap a könyvtárban tanulmányoztuk a sámán- és medvénekeket, fáradtak vagyunk... Alunni szeretnénk. – De hát miért ilyen ellenséges velünk, egyszerű emberekkel, igaz tisztelőivel, drága Diana kisasszony... – Erre most nincsen idő – álltam fel én is. – Fáradtak vagyunk, Vittorio úr, és alunni szeretnénk, majd holnap a reggelinél referálunk kutatásainkról. Most erre nincsen se időnk, se kedvünk. – Nem, mi nem határozott céllal jöttünk – állott föl elvörösödve az emberke, és sután meghajolt. – Pusztán kíváncsiak voltunk hogy vannak és mit csinálnak. – Hallotta – dobantott Diana, s ajtóhoz libegve, szélesre tárta. – Fáradtak vagyunk és alunni szeretnénk... – Már itt sem vagyunk – hebegett a titkár, és behúzott nyakkal somfordált ki az ajtón. – Diana becsukta és kulcsra zárta utána, s mosolyogva jegyezte meg: a kis kíváncsi kujon... de nem fűzött hozzá több megjegyzést, bevonult a fürdőbe. Ittam még egy lusta kortyot, és bekapcsoltam a televíziót, a boszniai háború szörnyű képei hamar elkedvetlenítettek, az MTV-t kerestem – a zene mindig megnyugtat –, de untam nyomogatni a távkapcsolót, s a National Geographicnél állapodtam meg, szavannai képek pörögtek, zsiráfok, antilopok, majomkenyérfák, lopakodó tigrisek. Egészen valószerűtlennek tűnt az egész.

Levettem a hangot, így olybá tűnt, mint egy konkretizálódó álom. Vittorio – gondoltam – talán mégsem pusztán kíváncsiságból látogatott meg bennünket, s talán nem is udvarolni akart. Ezek ellenőriznek minket, minden lépésünkről tudni szeretnének. Ezek szerint ma este betoppanhat a kapitány, de maga Eduardo is. Megborzongtam. Valahogy egyikükkel sem volt kedvem ma este beszélgetni. Diana fehér fürdőlepedőbe burkolózva jött ki a fürdőszobából, bánatosan nézett rám, jó éjszakát és szép álmokat kívánva tűnt el a szobájában. Magamra maradtam kételyeimmel. Megpróbáltam átgondolni az elmúlt napok eseményeit – rutinos önelemzőnek tartottam magam –, de legnagyobb meglepetésemre most nem ment. Képtelen voltam eldönteni, helyesen cselekedtem-e, amikor 'igen'-t mondtam a főnök felkérésére, vagy egy olyan úton indultam el, amelynek nem látom a végét. Megborzongtam, és berohanva a fürdőszobába, kapkodva hánytam szét a ruháimat s beálltam a zuhany alá, majd Dianát utánozva én is beburkolóztam egy vastag fehér frottílepedőbe s eloltva a villanyt, az ágyra heveredtem. A kinti neonreklámok hat-hét másodpercenként villantak fel, vörös-lilás valószerűtlen fénybe borítva a szobát. Borzongtam, s már bántam, hogy elutasítottam Dianát, ő, mintha csak sejtette volna, váratlanul megjelent az ajtóban. – Alszol, Tatjana? – kérdezte bűnbánóan. – Nem, nem alszom,

válaszoltam. – Nem zavarlak. – Buta vagy – nevettem. – Gyere ide. – Láttam, ahogy átsuhan a szobán, mint egy nagy fehér madár és lepedőjéből kibújva besuttyan mellém, a takaró alá. Feküdünk egymás mellett, lélegzetünket visszafojtva, feldöntött tekebábuk, aztán megéreztem reménykedő kezét a combomon...

Ezt most talán nem kellene részletezni... – csikorgattam a fogam. – Te tényleg féltékeny vagy – nevetett gonoszkodva Tatjana. – Ezt azért nem hittem volna rólad...

Egyébként nem történt semmi, összebújtunk s hamar el is aludtam. Álmomban újra ott állingáltam az út közepén, körös-körül zúgtak, villámlottak az autók, a fekete sombrero s Dimitrij ott ült előttem a földön, s félszeme villogott mint egy mezítelen törpenge. Éreztem, ha sürgősen nem tűnünk el az úttestről, előbb-utóbb elüt egy autó. Nógattam Dimitrijt, megragadva karját, megpróbáltam fölemelni, de nem ment. Ő láthatólag nem is volt tudatában a veszélynek, nem is érzékelte, hogy az úttesten ül, mereven nézett engem, aztán hirtelen, minden átmenet nélkül emelkedett a levegőbe, én sikoltva néztem utána s éreztem, hogy egy autó belém rohan, én is felemelkedem, s a levegőben úszom, mint egy madár. Hogy tovább mi történt, nem tudom, mert felriadtam, hajnalodott s az ólmos fényben, a neonreklámok lilás-bordós villódzásában teljesen valószerűtlenné tűnt a szállodai szoba, egy ideig arra is képtelen voltam rájönni, hogy hol vagyok, tapogatózni kezdtem magam mellett. Kerestem Dianát, de nem találtam, s az ijedtség hirtelen ébresztett fel. – Diana – szólongattam, de nem jött válasz, elképzelni sem tudtam, hogy hova tűnhetett el, de nem volt erőm fölkelni és elindulni megkeresni. Tehetetlenül feküdtem az ágyban és féltem. Az volt az érzésem, nem vagyok egyedül a lakosztályban, hogy van itt valaki, vagy a kapitány, vagy Eduardo vagy Vittorio, esetleg egy gonosz idegen, s előbb-utóbb bejönnek a szobába is, s én itt fekszem az ágyban tehetetlenül, de ha fel is bírnék emelkedni, ha lábra is tudnék állni, hova menekülhetnék előlük, ugyan hova? Sírtam. Lenn az utcán szirénázott egy mentőautó, az ablak felé fordultam, az volt az érzésem, valaki leskelődik az ablakon, utána rádöbbsztem, ez mégiscsak lehetetlen, hiszen a tizenvalahányadik emeleten van a szoba, ki leskelődhetne, hogyan és miért? Aztán Dimitrij arca tűnt fel előttem, fél szeme mereven szegeződött rám, mintha mondani is akart volna valamit, szája mozgott, de nem tudott megszólalni, a nagy fekete kalap alatt kifosztottnak, reménytelennek tűnt az arca. – Diana! – kiáltottam megint. – Hol vagy, Diana? De nem jött válasz. Megérintettem a medvekarmot s hirtelen tért vissza az öntudatom, felugrottam és kirohantam a hallba, hallottam, hogy forog a kulcs a zárban, iszonyodva bámultam az ajtót, rádöbbsztem arra is, hogy meztelen vagyok, visszamenekültem a szobába, s bebújtam a köpenyembe. Az ajtóban kivörösödve ott lihegett Diana. – Hol voltál? – kérdeztem. – Lementem futni – válaszolta, s a hűtőhöz lépve kivett egy ásványvizet üveget és mohón ivott. Nem tudtam alunni, gondoltam, a mozgás talán segít. Az utcaseprők úgy bámultak, mintha még soha az életben nem láttak volna kocogó nőt. – Hát ebben az órában valószínű nem is láttak – ásítottam. – Miért? – kérdezte csodálkozva Diana. – Itt nem szoktak futni? – Csak, ha nagyon muszáj. Ha kergetik őket. – Diana nevetett, majd elkomolyodva fordult felém. – Tudod, kivel találkoztam? Háromból találgathatsz. – Vittorioval? – Nem. – Kisseffel? – Nem. – A főnökkel? – Nem – vigyorog Diana. – Dimitrijjel. De ahogy megindultam feléje, elmenekült, vagy két utcán át rohantam utána, de nem sikerült utolérnem, hihetetlenül gyorsan mozog. Aztán beértünk egy parkba, ahol úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. – Ezek szerint itt ólálkodik a környéken. – Mindegy, azért csak elmegyünk a menhelyre – ásítzik Diana. – Kíváncsi vagyok, milyen egy igazi, orosz veteránotthon?

Egyed Emese

Pensiero

Tírsis szeméről szólt a hír, gyerek
pillantású, barátságos szeméről.

Vetélkedtek az istenasszonyok!

(Kedvesem, mások néznek a szemedbe.
Mások hallgatnak el a közeledben,
Nem mondhatókról most
mások hallgatnak.)

*

A közeledben...

Nemcsak szellem és nemcsak fegyelem.

Nagyot kiáltok, kiáltom a völgynek,
írom a fákra nemlétező nyelven:

Nézz

vissza,

Tírsis!

(Sírni sem tudok.)

*

Kiáltom mégis völgyein a csöndnek
– a cinkostársnak –, elcsitult időnek,
kiáltanám, a hangom elszegődött

szolgálni

Istent

(néma
vers
vagyok)

Könyörögtem

Semmi se kell, hagyj, Tirsis,
alábuknom a semmi mélybe.

Hagyj, Clotho, megszakadnom, mint a fény-
sugárnak, amidőn
rossz kocsisnál a gyeplő, s Phoebus
az égre feljő,
s lezuhan, mint az angyal!

Lezuhanok, mint mázsás kő a ködben.

De messze vagy.
Ezer év közted s köztem.

(Tirsis, a vers: álarc!
Könyörögtem, hogy engem válassz.

Be kellett látnom, hazudik a vágy.)

Hazudni önmagunknak lopva, loppal
Mélybe zuhanni lázadt angyalokkal.

Töredék

Hamar feleltél, Tirsis, bár a csöndben
susognak szebb titkokról láthatatlan
jövendőmondó lélekasszonyok!

Hamar feleltél... Vártam azt a csöndet!
Vártam a szót is, hangot inkább, vártam.
Kihuny a tűz az égi pusztaságban,
könnyekkel üzent a titkos jövendő.

El sem nyertelek, el kell válnom tőled.
Elválnom tőled: nem találok jobb szót

Egy zokszó nélkül, jaj, hamar feleltél!

(Vaktában jöttél, ragyogásra leltél,
Lakatlan tájak szent lakója lettél)

Éjszakák, nappalok

Válaszok

Mi az, hogy vágy, Briszéisz? Nem tudom.

Nem tudom, mit mond (mit?) a víz a kőnek.
Mit zokog szótalán homály
a lélekben lakó
időnek.

Briszéisz szép zenékhez tartozol.

Zenék?

Eltévedt hangok tájain
Lomb közt rejtőzöm,
Ritmust vadászva dallamot formázva,
Látom a csöppnyi madarat, hintázna,
De retteg, retteg,
Véle rettegek.

Mi az, hogy vágy?
Kívánság, rettenet.
A kedves képe,
végtelen reménység.

Éber álom és
elringató kékség.

Feliratok

Mondhatsz már bármit,
szólítottál,
elfelejthetsz, de
szólítottál.

Tarlótüzet láttam futni: te voltál!

Ezerszer ejts el:
fölemeltél egyszer!

Én Istenem, kísért a képzelődés.
Gyakorta vélem, hogy
válasz vagyok.
Gyakorta nézek úttalan utakra.

Diána szíve
megfagyott.

Diána szolgálója ködre vágyik,
rejtőzködéssre:
elpusztul a fényben.

...akire vágyom,
sosem az jön értem.

Esteban Zazpi de Vascos

Néhány Quintilla Ibéria némely leányiról

*Cervantes nyomán**

dőre csalfaság
a szerelmi csáb
szép Ibériám
minden háрпиád
meg engem talált

volt egy andalúz
barna mélabús
tekert mint a nyuszt
én égtem alul
poklosra gyalult

akár a csalán
égtem a hasán
sosem várt talán
ezeregy talányt
szült a katalán

ketrecébe zárt
hozta a halált
ellobbant katáng
ezüst róka-láng
volt a mór leány

nyöstény Harpagon
hazudott vakon
múlt az aragon
hollónászba vont
az őszi avaron

céda mindahány
ó mennyi léha lány
beste és csalárd

* Idolom „Ál-nagynagynéni” című történetében Claudia de Astudillo y Quinones nevezetű kerítőnő okítja a szép Esperanza De Torvalva Meneses y Pachecot az ibériai férfiak gyalázatos voltáról. Ettől jövőék dühbe s megírám a fordítottját az ibér némberekről

hozza a magányt
elvesztett csatát

hajnalig dudált
akár a szukák
dúlt a portugál
bodrozott bundát
nyalatta lyukát

pénzedre éber
elárul hétszer
a galic néMBER
tüzel mint néger
reggelig hétszer

szenyórád buja
Estremadura
hajnalig fújja
sohasem unja
s kitesz az útra

ibérmód riszál
minden páriád
a hős és silány
átkot vagy imát
érettük kiált

ó Galicia
ó Valencia
mennyi dísz-pina
torkos szépia
s nincs elég pia

Braga, 1769

Ferenczes István fordítása

Operaária Sancho Panzáról

Sancho Panza világlelkű szolga,
Őrült álmok fegyverhordozója,
Kinek, ha ló nincs, a szamár is jó,
És mindig a rövidebbet húzza,
Gőgös grandok küldnek el a búsba,
Megalázott, el nem pusztítható,

Te vagy a sár, a kék ég, a mező,
Hátadon a málha bárányfelhő,
Keljfeljancsi, balek kicsi Sancho,
Bölcsebb vagy te hercegnél, királynál,
Hatalom seggét nyaló lakájnál,
Te vagy a gyalázaton túli jó...

Röhögnek rajtad rangok, címerek,
Önjelölt megváltók, miniszterek,
Mennyi ígéret, mennyi hazug szó,
Az egészet hűbérnek képzelik,
Ganyés halomba gyűlnek pénzeik,
Bármint vélik, nem te vagy a bunkó...

Hazudnak nappal, hazudnak éjjel,
Azt hiszik hiszed: érettük égsz el,
Te ezerszer át- és megvert Pancho,
Jó képet vágni a hülyeséghez,
Tűzok helyett a mai verébhez,
Ugy-e nekünk ez jár, ez a való ?

Alkirályok, Donok, diktátorok
Zengik, hogy a Föld általuk mozog,
Hogy érettük kering csillag, bolygó,
Az röhög, ki önmagán sem győzött,
Általad lettek ők nagy csahósök*,
Te délibábokat kormányozó

Kicsi földlakó, mégis óriás,
Rajtad ver port mindig Heródiás

*Ford. megj.: az eredeti szövegben csahosokról és hősökről olvashatunk. A két szó összevonásával úgy hisszük, tömörebb lett a sor.

S te vissza sosem ütsz, mint ki gyarló,
Ki elhiszi, hogy az élet álom,
Akárcsak a számaron a bársony,
Örök vagy, mint kártya között az alsó...
Te tudod: a korona sem használ,
Ha jön, mindig korán jön a halál,
Barataria a világ, Sancho –
Se nem veszünk, se nem nyerünk,
Áldozni hív holnapi kenyerünk:
Süti már Dulcina de Tobosó.

Ferenczes István fordítása

Mikor először meglátta

Mikor először meglátta,
Mintha fejére hullt volna kő,
Elveszett szeme világa,
Tudta bizton, hogy ő lesz az Ő.

Október lángolt lobogva,
Szüretről omlott alá a nép,
Ilyent nem látott Córdoba –

Akár a falról omlott kép...

Egy fa alatt egyedül állt,
Mélabú honolt szemeiben,
Mellé ült, mint az angyalárny –

S akkor megszületett a jó Isten.

Córdoba, 1764

Seguidilla

Córdoba szülötte, andalúz leány,
Szívem elraboltad, lelkem csipke-láng...

Sötét szemű drága, forróvérű lány,
Érted sóhajtozom reggel, délután,

Hajad borba omlik, mosolyod talány,
Titkos álmaidban reám vársz talán...

Fölötted lebeg a hófehér sirály,
Az árnyéka te vagy, fekete virág...

Córdoba utcáin sétál egy leány,
Talán messzi gondol, talán énreám...

Ahány szerető van, mind érte kiált,
Nékem semmit üzen, végtelen hiányt...

Toledo, 1767

Ferenczes István fordítása

Ruzsickay György: Akt II. (1927; vörös kréta, papír; 285×225 mm)

Kántor Lajos

Megrendeltként szabadnak lenni...

A költő Szilágyi Domokosról

Éppen tíz éve, hogy a Balassi Kiadó által vállalt kötet címében fölvettem a kérdést: *Ki vagy Te, Szilágyi Domokos?* Nem a kétely fogalmaztatott így, hanem a már-már csodaként megélt szerkesztőségi pillanat: a *Korunk* akkori helyiségében állt egy gipszből kiöntött Szilágyi Domokos-mellszobor, szemben a bejárattal; egyéves unokám ahogy belépett a szerkesztői szobába, odafutott a szoborhoz, valósággal rátapadt, úgy nézett föl a költő arcára, megbabonázva. Nem tudhatom, versolvasó lesz-e Bálint, és ha igen, szeretni fogja-e Szilágyi Domokos verseit – én persze azt akarnám, hogy így legyen. És ne csak ő meg a testvérei értsék Szilágyi líráját, hanem idősebbek és fiatalabbak, még sok-sok évtizedig. Függetlenül attól, hogy mostanában rossz híreket terjesztenek a versek írójáról. A fiatal történész Stefano Bottoni kibányászta bukaresti titkoszolgálati iratok hitelességében én továbbra is kételkedem, de ha a bizonyosság előtt (majd) meg kell hajolni, a ránk hagyott életmű ettől érintetlen marad.

Az újraolvasáshoz a *Mozart* című Szilágyi Domokos-verset ajánlom kezdetként.

Ó, vidámnak, mert fiatalnak
lenni s maradni, szomorún is
és megvénült-fiatalul!
kacagni, míg a kacagás
titokban zokogni tanul!
játszani – s a játék titokban
holt-súlyossá komolyodik:
megrendeltként szabadnak lenni
a legutolsó hangjegyig!
– Nehéz volt? – bekopogtatok,
gondterhelt élő, víg halottnál.
– Azt akartam: a világ
észre se vegye, hogy fáj.

A *Szerelmek tánca* (1965) kötetben olvasható ez a Mozart-vers; valamivel több mint egy évtized van még Szisz haláláig, a kányafői utolsó órákig, és tulajdonképpen ugyanekkora időegységben számolható az előzetesen megtett költői út, az útkeresés. A „Megrendeltként szabadnak lenni” jelentését alighanem az értheti a maga – történelmi – teljességében, aki felnőttként megélte az ötvenes évek közepétől a hetvenesek közepéig (és alapvetően hasonló módon 1989-ig) terjedő periódust. A „megrendelés”, a megrendeltség nyilván mást jelentett Mozart és mást Bartók korában, és mást az úgymond létező szocializmus időszakában, Kelet-Közép-Európában, ezen belül is Erdélyben, egy pályakezdő, illetve pályára álló romániai magyar költő számára. Nem részle-

tezem Szilágyi Domokos családi körülményeit, ennek következményeit (református lelkész fia, anyai ágon sem „jó” a származása), a korabeli iskolai szellemet. De hasznos felidézni az érettségi tablóra szánt jelige körüli botrányt, egy érettségiző szatmári diák, jelesül Szilágyi Domokos – az iskolai irodalmi kör elnöke – szabadságát, ahogy azt 1955-ben az iskolaigazgató megítélte. Kiss Jenő elismert költőnek számított a romániai magyar irodalomban, *A Hamlet-monológra* pedig kifejezetten „haladó” versnek; innen választotta (volna) Szilágyi a négy sort:

Sápadt királyfi, Hamlet! már ne kérdezz,
felelt az Élet, döntött századunk,
nem fordulunk kétségek mérlegéhez,
mi lenni, tenni: élni akarunk!

Nem adatott meg az engedély a mottóra, állítólag (tanára visszaemlékezése szerint) a „királyfival” volt baj.

1956 októberét–novemberét Szilágyi Domokos a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem másodéves magyar szakos diákjaként élte meg. Hogy miképpen, arról a szüleinek Szatmárra küldött levél (1956. november 16-án) sokat elárul. Innen idézve: „Az utóbbi két hétben fölfordult az egész Bolyai, a magyarországi események hatására. Persze velünk mindennap gyűléseztek, hogy csillapítsuk a népet. Mélyen tisztelt felsőbb szerveink ugyanis szörnyen begazoltak, hogy ne-hogy kivonuljon a kolozsvári diákság tüntetni, úgy szép békésen; s ezért igyekeztek a Babeşt és a Bolyait (a román és a magyar egyetemet) összeugrasztani. [...] Marosvásárhelyen az orvosin is »forr a világ bús tengere, ó, magyar«. Testi épségünk nincs veszélyben, mert Szászfenesről behozták a katonaságot, és géppisztolyos járőrök cirkálnak estétől reggelig minden diákotthon és egyetemi épület körül. Máskülönben a temetőben is több volt halottak napján a hekus, mint a gyászoló. Ilyenkor az ember négyszer gondolja meg, amíg lépik egyet.” Hogy Szilágyi Domokos, aki ugyancsak a diákotthonban lakott (ahonnan több társát 1956. november 18-án a szekusok elvitték) és akinek egy évfolyammal lennebb járó nagy szerelmét, Váradi Emesét alighanem szintén a letartóztatás veszélye fenyegette – szóval hogy a tizennyolc éves Szisz esetében mit jelentett a „négyszer gondolja meg”, azt rekonstruálni nem könnyű. Valamit azonban az ötvenes évek bolyaistáinak az illúzióiról is. Szilágyi Domokos egyik letartóztatott évfolyamtársa, Koczka György írja emlékezésében az őrizetbe vétel pillanatairól: „...éltem a gyanúperrel, itt valami baj következik, de hogy akkora baj következik, arra nem számítottam. Mert nem ismertem eléggé azt a szép új világot, és rengeteg illúzió élt bennem, ámbar Hruscsov elvtárs a XX. kongresszusán a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának már leleplezte a rendszert, a sztálini terrort, de mi épp a Hruscsov leleplezésében láttuk a rendszer javíthatóságának a lehetőségét, és nem mértük fel eléggé ’56 novemberének tanulságát, amikor láthattuk volna, hogy továbbra is a kancsuka törvénye uralkodik, és csak a nagy Sztálin kancsukájáról lehetett rosszat mondani.” (*Korunk*, 2006. 10.) Versek sora bizonyítja, hogy az ötvenes években jelentkező fiatal költők – Erdélyben Páskándi Géza, Lászlóffy Aladár, Hervay Gizella és persze Szilágyi Domokos is (mint ahogy Biharpüspökin túl Juhász Ferenc, Nagy László vagy akár Csoóri Sándor) – egy társadalmi igazságot hozó (megtisztuló) szocializmus propagálóiaként mutatkoznak, olyanokkal együtt, mint a hajdani helikonista Tompa László, a már említett Kiss Jenő, különösen pedig szeretve-tisztelt bolyais tanárunk, Szabédi László. A kor irodalompolitikája, a rendszert elsődlegesen kiszolgáló kritikusok által, mindent megtett, hogy ez a politikai egység-elkötelezettség kifejezésre jusson, szüntelenül figyelmeztetve az apolitizmus kártékony voltára. A Forrás-nemzedék indulására visszaemlékezve, éppen Szilágyi Domokos hangsúlyozta (a marosvásárhelyi *Igaz Szóban*,

1974-ben): „Bizony – egy egész nemzedék – vagy több is, fölöttünk – hördült nagyot a »mai fiatalok« apolitikus voltán.”

A Forrás-sorozat harmadik köteteként 1962-ben megjelent *Álom a repülőtéren* pontosan tükrözi a korabeli művelődéspolitikai-kiadás politikai helyzetet – főképpen ha figyelembe vesszük az első könyvbe be nem került Szilágyi Domokos-verseket. (Ezeket most szép sorjában tanulmányozhatjuk a Fekete-Sas Kiadó-féle 2006-os összegyűjtött versek könyvében.) Találunk a bemutatkozó kötetben az ifjú költő tehetségét kétségtelenül bizonyító költeményeket, mint a *Nyár* vagy *A szomszéd asztalánál*, sőt a későbbi nagy versépítmények előképeként tekinthető „rekviemet” is, a *Halál árnyékát*, a „megrendelt szabadság” azonban a *Tizenennyolc millió* című pártverssel éktelenkedik a Forrás-kötet legelején, s mi több (némi túlzással állítható), a szerelmes verseket is a korigény szerint fogalmazott szabadsághoz írja; a kötet címadó ciklusában például ilyenformán:

Kedvesem
 úgy kínlódom a szavakkal
 úgy kínlódom hogy kimondjalak
 kimondjalak mert ezzel is közelebb kerülsz hozzám
 hozzám láncolnak a szavak is
 mert a te neved az értelem
 általad ébred magára a tudatos anyag
 általad ébred magára az Osztály
 mert minden tettének célja s oka
 te vagy
 kedvesem
 segíts hogy kimondjalak

(József Attila hatása nem mellőzhető, amikor ezt a szakaszt olvassuk.) Lesz itt szó harcterekről, gázkamrákról, akasztófákról (nyilván nem arról, amelyen Nagy Imre végezte), az ismeretlen katonáról, a visszahódított örömről, távoli földrészek éhezőiről s a békéből, úrhajókból, gyermekek mosolyából épített diadalívről. A belső, természetes és a „megrendelt” szabadság keveredik tehát a hétrészes, a repülés apoteózisával végződő versben. 21. századi olvasatban e sajátos szerelmes versekkel szemben annak adhatunk igazi hitelt, amit Szilágyi Domokos majd *A láz enciklopédiájában* (1967) mond ki:

Sietni, sietni, sietni – harsányak a napok és sietősek és mi
 feledékenyek vagyunk – oly hamar, oly könnyen, oly szívesen
 feledjük a megbánnivalót! Vagy épp ezt hívjuk halhatatlanságnak? –:
 hogy lassan-lassan kihullik minden, ami rossz? A megújulás alázatos
 öröme? – S én mit tehetek? fényt fogalmazok hitelbe.

Az „igazi” szerelmes versek jó néhány, már 1956-ból (!), nem került be az *Álom a repülőtéren* kötetbe, pedig abszolút megütik az első verseskönyv művészi átlagát. (Az *Őszi rózsákat*, 1957-ből, beiktatta a szerző *A láz enciklopédiájába*.) Nyilván nem volt tanácsos az „apolitizmust” erősíteni. Az évtized közepén mintha a nagy elődök, főként zeneszerzők és festők kezdenék felszabadítani Szilágyi Domokost az előírt, felvállalt kötöttségek alól: a már teljességében beidézett *Mozart*-vers mellett erre bizonyíték a *Honegger*, a Derkovits Gyula emlékének szentelt *Hármasvers*, a Nagy Albertet köszöntő *Kiállítás*on, a méltatlan sorsú matematikust megjelenítő *Bolyai János Vásárhelyütt* és mindenekelőtt a *Bartók Amerikában*. Itt hangzik fel az, hogy

Kicsi ember, tudsz-e
 szépeket hazudni,
 szép álságot hinni?
 Van-e erőd: utolsóig
 minden poharat kiinni?

És innen való az ugyancsak idézésre kívánckozó refrén:

Jaj istenem a világ
 kinek szoros kinek tág
 jaj de szoros a világ
 csontig hatol velőt vág
 hogy kitágul a világ
 ha egyszer jobb időt lát

A *Szerelmek tánca* mint kötet szerkezet is a már beérő költőre vall. Ha az *Álom a repülőtéren* egy (kubai közjátékkal megspékelt) „fantasztikus oratóriummal” zárult le („az újjászülető Föld első szava”-val), a második Szilágyi-kötet végén a *Ballada éjjel* olvasható (benne ez a sor: „Szeretnék élni 2000-ig.”); öszintébben szól ez a versszak, mint a *Himnusz a holnaphoz* kórusa; József Attila még fogja a Szisz kezét, de kész elengedni is:

Békét a csenddel kötni ki tud?
 Álmodd már álmod, ne csak aludd,
 csecsemő bolygó! – Merre sodor
 az idő? eljutok oda, ahol
 az anyag létformája a mosoly?

Szilágyi Domokos költészetében az egyértelmű áttörést, a modern magyar líra magaslataiba emelkedést a *Garabonciás* (1967), *A láz enciklopédiája* és a *Búcsú a trópusoktól* (1969) kötet hozza meg; a világról való gondolkodás összetettsége és a poétikai újítás – nem utolsósorban Eliot nyomán, ám nem szakadva el Balassitól, Csokonaitól sem! – közösen teremtik meg Szilágyi egyedi költészetét. Itt már a saját, mondhatni kétségbeesett szabadsága érvényesül (*Garabonciás, Magasan, Takarják be nagyapát, Örültek, Betegen, Harminckét sor a boldogságról, Kényszerleszállás, Hogyan írjunk verset, Ez a nyár* – a címek tovább sorolhatók). És még jön az *Apokrif Vörösmarty-kézirat 1850-ből* s a *Magyarok*. Ezt a Szilágyi Domokost nem iktathatja ki semmilyen iratkutatás, iratbemutatás a magyar költészet 20. századi modern kincsestárából.

Én harminc évvel a kányafői önkéntes lezárás után Kányádi Sándor Szilágyi Domokost búcsúztató versének hiszek (a Nap Kiadó igényes Emlékezet-kötetében olvasom újra):

örök hiánynak
 maradni örök
 jelenvalónak

bot nélkül vágni
 a végtelennek

Banner Zoltán

Örvendjetek, némaság lovagjai!

Pódiumnapló*

I.

nemzetközi gyorsvonat indul Bécs-Salzburg-Strasbourg-Párizs felé a 12-es vágányról
eredj, ha tudsz...

Boeing 726-os gép indul Brüsszel-London-New York felé a 4-es kifutópályáról, repülési idő
18 óra

Boeing 746-os Jumbo Jet gép indul Athén-Kuwait-Szingapur-Sidney felé a 24-es kifutópá-
lyáról, repülési idő 30 óra, kérjük a biztonsági öveket bekapcsolni

eredj, ha tudsz...
eredj, ha gondolod,
hogyan valahol, bárhol a nagyvilágon
könnyebb lesz majd a sorsot hordanod...

nemzetközi expressz indul Köln-Bázel-Rotterdam-Madrid felé a 2-es vágányról, kérjük az
utasokat, foglalják el helyüket, a kísérők szíveskedjenek elhagyni a szerelvényt

eredj, ha hittelen
hiszed: a hontalanság odakünn
nem keserűbb, mint idebenn.

Boeing Jumbo Jet 706-os indul Miami-ból San Francisco-Honolulu-Buenos Airesbe a 26-os
kifutópályáról, repülési idő 70 esztendő...

hajdanában Mikes se hitte ezt,
ki rab hazában élni nem tudott,
de vállán égett az örök kereszt
s egy csillag Zágon felé mutatott.

gyorsvonat indul Szatmárról Nagykárolyon Érmihályfalván, Diószegen, Nagyváradon át Ko-
lozsvára az első vágányról, kérjük az ajtókat becsukni, nyitott ajtókkal a vonat nem közlekedik

személyvonat indul Marosvásárhelyről Dédán, Gyergyószentmiklóson, Csíkszeredán, Tusná-
don, Málnáson keresztül Sepsiszentgyörgyre az ötös vágányról, a késésért szíves elnézésüket kér-
jük...

ithon maradok én!
károga és sötéten,
mint téli varjú száraz jegenyén.

autóbusz indul a 13-as kocsiallárról Szováta, Parajd, Farkaslaka, Székelyudvarhely felé, kérjük,
a vezetővel ne beszélgesselek

még nem tudom:
jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
de itthon maradok.

akarok lenni a halálharang

* Részlet a szerző megjelenés előtt álló kötetéből.

mely temet bár: halló fülekbe cseng

 akarok lenni a gyújtózsínór,
 a kanóc része, lángra lobbant vér

 míg a keservek löporához ér
 és akkor

Fekszem az ágyban, az ágy alól kisárgáll az utazótáskám, készenlétben, azt mondja SÚ: ha a házikabátod helyébe felakasztom az ajtósarokra a zöld bársonyzekét, kész a kép. A zöld bársonyzekét az Arany-esthez, vagy a piros inget a Tűzkörből, vagy a fakanalat a Lakomából, s bekapcsolnánk a magnót vagy kazettófont, amely lejátsszaná a vonat kerekeinek a kattogását és az autóbuszok burrogását, és a szászcávási lovasszekér zörgését, és a teherautó, a repülőgép, a traktor és egy csomó személygépkocsi (köszönöm, barátaim és idegenek, hogy elvittetek) zúgását, akkor kész a kép, de nem, most jövök rá: helikopterrel még nem érkeztem versmondó estjeim, délutánjaim, délelőtti mezejére, na és a hajó sem tudott még kifutni belőlem, mert nem tudom magamat megjátszani kikötőnek.

Mi értelme van ennek a játéknak? Kérded, kérdem. Gondolatok a falusi kultúrotthonban: ment-e a világ elébb azzal, hogy elmondtam? Hogy elmondtam hangosan: keserű a szám, szomjúhozom, ihatnék, de ne ecetbe mártott szivaccsal itassatok, hanem azzal, hogy életjelt adtok Ti is aggodalmaitokról, szomjúságotokról, hajlandóságotokról, hogy vállaltátok Ti is, mind, akik ma jelen voltatok, bármilyen áron a szellemi önfenntartástokat?! Talán azért nem lettem színész, hogy bárki más, rendező, titkár, kolléga, igazgató ne hogy hozzá nem illő gesztussal vagy hangsúllyal illesse a Töletek személyesen felvállalt indulataimat. Szándékomat, hogy széteső Részünket összefogjam. Miért? Jó ez valakinek? Ha nem kell (majd) senkinek sem, én akkor sem tudok szabadulni ettől a kényszertől. Hobbi ez? Képes magazinokkal konverzálo népek századában szavakkal próbálni meg összefogni szavakkal leírhatatlan töréseket? Hiszen az ember nem esztelenségekkel egészíti, teljesíti ki önmagát, nem értelmetlenségekkel lazít. Nekem sem mondja el senki sem őszintén: mire tör egész életében, egész életével? Az sem tartozik senkire: hogyan képzelem el én a szebb jövőt. A magunk boldogságát. Ami az én boldogságom. Miért tola克斯om mégis egyre eléjük, közéjük, közétek világot megváltó vázlataimmal? Hiszen tudomásom szerint még senkit sem gyógyítottam ki hitetlenségből, reménytelenségből, közönyből, senkit sem vezettem ki magányból, céltalanságból, tehetetlenségből, senkit sem tartottam vissza meneküléstől, öngyilkosságtól, árulástól, és senkit sem áltattam olyan megváltással, amely nem a saját sebhelyei árán adatik meg.

Akik még sohasem méltattak arra, hogy megjelenjenek valamelyik estemen, bizonyára mind-ezt nagyon jól tudják, azért hagyják örökké üresen széküket, vagy esetleg ezért küldik el, mégis, udvariasságból, maguk helyett neveletlen gyermeküket, akit előadás közben fegyelmeznem kell, aki miatt meg kell szakítanom az előadást, hogy elmagyarázzam: mi történik itt, vagy ki kell küldenem a teremből, pedig tudom, nem ő a vétkes.

Mindig azzal lépek ki a pódiumra: belehalok, ha nem születhetünk újjá e másfél vagy két óra alatt. Ti, barátaim, akik hisztek a csodában, s megtiszteltek, Ti vagytok minden előadóestem hősei, nem én; higgyétek el, műsoraimat Ti válogatjátok sorsotokkal, s Ti mondjátok általam mindenkinek! Estéről estére bennetek változik, tisztul vagy felhősödik monológjaim minden szava és írásjele, s Töletek függ, hogy nyugodt lélekkel mondhatom-e ki a végén: „vászunk dagad, hajónk előremegy”.

A Ti játékok ez, nem az enyém, mert négy fal között, egyedül nehezebb, nem, lehetetlen felidézni és megvívni a félelemmel; amit felvállaltam Töletek, az csupán a bűvészinas szerepe:

megkísérlem átvilágítani a palackot, amelyben a rossz szellem rejtőzködik, s azzal, hogy „kimondjuk a rettenetet, fel is oldjuk”.

Sajnos, ilyen nagyon komolyan veszem magamat ezen a kis pódiumon, amelyen sohasem nagyobb bejárásom átmérője három méternél.

És ezért válogatom egyedül műsoraim anyagát. Mikor megtanultam, enyhén megrendezem: meghatározom a csúcspontokat és beállítom a koreográfiát.

Megtervezem a plakátot és a műsorlapot.

Szerződést kötök egy intézménnyel, egy időben az UTUNK-kal, majd a csíkszeredai régi Művelődési Házzal.

Elviszem a nyomdába a terveket és megrendelem a plakátokat és a műsorlapokat.

Termet választok, s a terem foglaltságának függvényében kitűzöm a bemutató időpontját.

Összehívom a vizionáló bizottságot.

Elviszem a jegyeket (műsorlapokat) a jegyirodába és a plakátokat kiragasztatom.

Képzeletben, majd valóságosan berendezem a „játékkeretet”. (Vidékre egy nagyobb égit is viszek magammal.)

Ha nincs más, felhúdom a függönyt még előadás előtt, mert szeretem nyitott színpaddal fogadni a közönséget.

Ha nincs világosító, beadom magamnak a fényt.

Előadásom másfél órája alatt megmérhetetlen időket élek át és mérhetetlen lázakat. Sokszor úgy érzem: most nyerem vissza az összes elvesztett forradalmakat és szabadságharcokat.

Ha a székek a nézőtéren nincsenek rögzítve a padlóhoz, félkör alakba rendezem a széksorokat.

Ha szükségét érzem, rövid bevezetőt rögtönzök a műsor szerkezetéről.

Minden hallgatómat komolyan veszem és úgy mondom el nekik a műsort, mintha csak nekik mondanám, és aztán soha többé, senkinek. Előadás után kifizetem a terembért, esetlegesen a személyzetet, a nyugtákat elteszem s másnap elszámolok mindenkori pártoló cégemnek.

Miután átöltöztem, az előadás előtt és alatt barátaimná vált meghívóim, szervezőim szűkebb vagy népesebb körében valahol megvacsorázom és együtt maradunk sokáig.

Aludni alig van idő (ha nincs éjfél tájt valami vonat, ami hajnalig hazaér velem), a szálloda rideg, a fejem megfájdul, ha háznál alszom, az ő nyugalmukat is megzavarom.

Hazafelé a járműveken, főleg vonaton, olykor autóbuszban furcsán néznek rám az utasok: mitől ragyog ez a nyűtt arcú férfi? Mit rejtegethet a világosbarna bőrröndben? Amit aztán idehaza betolok az ágy alá, de néha kilátszik a sarka, és akkor azt mondja Sù:ha az ajtósarokra felakasztanád a zöld bársonyzekét... stb. kész a kép. (*Rálátás egy pódiumra*. Utunk Évkönyv 1984. 109–111. l.)

– jöjjetek, némaság lovagjai; négy évtizeden át hadakoztam veletek, most már tudom, esélytelenül; örvendjete, mert úgy zárom pódiumnaplómat, hogy még memóriámnál és hangomnál vagyok de már nincs kinek és nincs miért;

– a némaság nem a csend és a hallgatás szinonimája;

– a csend – áldott állapot; a természetben, a zenében és a lélekben: a születés előtti pillanat;

– a hallgatás – önként vállalt száműzetés, a kényszerűség elismerése, titokérlelő feszültség;

– a némaság viszont fogság, a nyelv tehetetlensége a sorssal szemben, Edward király, angol király léptet fakó lován meg Hamlet halála s a többi néma csend;

– a Némaság – korunk világbirodalma, amelyet csörgősipkás bohócok és tíz méteres hangfalak őriznek; a mi országaink is aláírták a meghatározatlan időre szóló csatlakozás szerződést, és visszaneemtérítendő kölcsönt kaptak a szubkultúra úthálózatának a kiépítésére;

– fogatlan szájjal szó(noko)lni lehet, de verset mondani nem; füldugón át az üvöltés sem ér a tudatig;

– ó, emberek, / nem alhatok! / Fájdalmam a / fájdalmatok, / itt tükrözik / keresztetek, / és borzadok / és reszketek. (Dsida: A tó tavaszi éneke.)

II.

1932

– Trianon tizenkettedik esztendejében születtem Szatmáron; kissé megkésve harmadik gyermekként, de szüleim is azok közé tartoztak, akik hitték, csupán néhány évig tart ez az átmeneti állapot s majd boldogan visszatérünk Magyarországhoz;

1934

– még nem tudok beszélni csak a szememmel, anyám kiültetett loknis szőke hajammal egy általa varrott díványpárnán az ablakba, a ferencesek Hildegárda templomából előttünk elkanyarodó úrnapi körmenet megtorpan: a Kisjézuska...;

1936

– prófétaszakállú „svéd” nagyapámék házában súlyos, kétoldalt saját anyagából készült pánttal felfogott brokátfüggöny választotta el a szalont az ebédlőtől, ahol jeles alkalmakkor a népes Banner család összegyűlt közös ebédre vagy közös vacsorára; amint megérkeztünk, kioldottam a pántokat, nagymamuska kulcsfűzérével csengettem, aztán a függönyszárnyak mögül kilépve elkezdtem az előadást; szüleim szégyenkezve igyekeztek rövidre fogni a produkciót, de nagyapám felemelt ujjal csendet intett s jóságos mosollyal biztatott: mondd csak tovább kisfi-am...;

1937

– a tejeséktől Lázáriból kölcsönzött kiscsizmában, lobogó parasztyatyában-ingben lódoktort játszom egy népijátékban az óvoda záróünnepélyén; önkívületi izgalomban nem a hintaló fejéhez, hanem a farkához lépek, felemelem s „ez a ló bizony kehes!” – kiáltom világgá a diagnózist;

1943

– szavalókórusok divatja a háború alkonyán; az Eötvös utcai katolikus elemi iskola udvarán mi is előadunk egy ilyen érzelmes haditudósítást; hősiesség, halál, megdicsőülés s közben zzzz... bumm! bombák hullanak, repülőgépek vijjognak; hárman vagy négyen adjuk elő a szólókat, ma már egyetlen sorra sem emlékszem, csak arra az önkívületi izgalomra ahogyan a síráson át préselem ki a szavakat; még nem tudom, hogy ez az „átélés”, az azonosulás, ami egyszerre lesz ellenségem és szövetségeseim egész életemben, minden megnyilvánulásomban; ami taszít – abban küldetés rejtezkedik; ami taszított – hatalmában részesített;

1947

– a jezsuita rend által működtetett „Pázmány Péter” Királyi Katolikus Főgimnázium avasi kongregációs tábora; három csoportban folyik a kiképzés: a Mária-kongregációs élet mibenléte, az emberekkel való helyes viselkedés, az előadás művészete stb.; húszpercenként sípjelre felpattannak a csoportok és helyet cserélnek – ez a forgószínpad; a táborzáró vizsgán, a nagy diákok előtt is én nyerek a szónoklatversenyt;

1948-ban

– éppen ezért engem bíznak meg, hogy a megbérmáltak nevében fogadalmi beszédet mondjak a közebednél Scheffler János püspök úrnak, akit nem sokkal ezután börtönben pusztítanak el; megkezdődik az összeomlás, 11 szatmári magyar középiskolából kettő marad;

1949–1951

– a városnak volt néhány nagy szavalója, például Felker József meg Figus Albertné Cica néni, még hallottam őket a háború éveiben, később Ilike nővérem is szépen szavalt, de a kommunizmus mindenkét elhallgattatott; viszont a magyar fiúliceumnak, a mai Kölcsey gimnáziumnak mi ketten lettünk a hivatalos versmondói: dr. Bauer Béla, a kitűnő gyermekgyógyász és én; Petőfi, József Attila, Ady „vörös versei”; nem találok a belső és a külső hang közötti harmóniát, viszont megtanulom a memorizálás technikáját; darabokat is játsunk, például Molière: *Kényeskedőket*, a színházi színpadon aratott siker után a rendező-osztályfőnökirodalomtanárunk-tankönyvszerző unokabátyám Antal Péter megrettenve próbálja visszahelyezni a dugót a palackba: „nehogy a színészi pályát válasszad!”; elrettentő példa van a családban: édesanyám öccse, Beleznay Unger István, a debreceni Csokonai Színház igazgató-tulajdonosa az államosítást követően évekig házaló könyvügynökként vezekel;

1951–1956

– a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem bölcsészkarán kissé agyamosott leszek, ezért a művészettörténetbe menekülök; ösztönösen de tudatalatti törvény szerint párhuzamos pályára áll az életem: amint kineveznek főgyakornoki rangban a művészettörténeti oktatás várományosának, (László Gyula, Entz Géza és Felvinczi Takács Zoltán kiutasításával a művészettörténeti kurzus megszűnik, és a Diákszövetség kulturális alelnökévé választanak, megalapítom az „Egressy Gábor” Színjátszó és Versmondó Társaságot; a csúcso: 1956 decemberében a legszebb magyar szerelmes versekből összeállított *Szeretlek kedvesem!* és 1957 márciusában az *Arany János-est*; ettől kezdve lett örök kísérőm az *Elbocsájtó, szép üzenet* és a *Híd-avatás*;

1957

– azon az estén is próbán voltam, amikor nekem is alá kellett volna írnom azt a diákszövetségi beadványt, amely az oktatás megreformálására vonatkozó javaslatokat tartalmazta, s amelyre Várhegyi István, Nagy Benedek, Koczka György, Kelemen Kálmán és többi társaim koncepcióos pere épült; másfajta fogságba estem: Bukarestbe, az oktatás- és művelődési minisztérium Nemzetiségi Vezérgazgatóságára hívnak meg magyar közművelődési főelőadónak; földrészek úsznak el tőlem – a Bolyai (akkor még nem sejttem, hogy két év múlva örökre) az Egressy Gábor és a versmondás – Szatmár és szüleim 800 kilométerre; de tudomány és művészet között feldereng a közéleti megváltó szerep, igen, majd minden hiányt illetve értéket felleltároznak, majd a kezem nyomán újjászületik az éneklő, táncoló, színjátszó, népművész erdélyi falu és kisváros, intézményeket létesítek és akadályokat hárítok el, s majd én leszek a világon a legboldogabb magyar kultúrgazda; illúziókban élt az egész erdélyi alkotó értelmiség, ezért lett 1956 áldozata annyi elme és tehetség;

1958

– világos: sóhivatal a nemzetiségi ügyosztály; egy év múlva magam állok fel az asztaltól, s mivel emiatt, büntetésül a vezérgazgató, Bányai László megtiltja az egyetemnek, hogy visszafogadjon, új asztalhoz ülök az UTUNK szerkesztőségében; megkísérlem képzelt minisztériumi szerepemet átkonvertálni: a művészeti rovat, előbb 2, majd csupán 1 újságoldalon, legyen

heti kilátótorony valamennyi művészeti ág és ágazat felé; vajon hányan követték harminc éven át egyre leárványkoltabb fényjátékomat?;

1959–1963

– szerkesztő úr, műkritikus úr, bohóckodunk? a Fejedelem a *Csongor és Tündében*, Jimmy Porter a *Dühöngő ifjúságban*, Don Alvaro di Castiglia a *Furfangos özvegyben*, egyebek, a kolozsvári Stúdió Színpadon; fellépések különböző irodalmi műsorokban, egyszer például a tragikus sorsú, zseniális Balogh Évával Ady-esten; más ember, egy másik ember volt ez, mint aki ugyancsak ezekben az első hatvanas években elkezdte az erdélyi magyar művészet épületének a tervrajzát tanulmányozni, s közben például felfedezte Mattis Teutsch Jánost kényszerű brassói magányában halála előtt egy esztendővel?; eltékozolt órák és évek!? – mondhatjátok jó társaim a művészeti írásban, művészettörténetben; 1962-ben Súval nászúton Torockón, egyetlen könyvet viszek magammal, a nemrég megjelent Bartalis János összegyűjtött, válogatott verseit; egyszer már behullott az életembe a *Hajh, rózsafa* kamaszkoromban, édesapám könyvei között turkálva, de aztán elsodorták nevét az évek, tévelygések, most viszont belém nyillallotta a *megszólalás kényszerét*;

– nem lettem volna jó színész, mert nem volt létszükségletem a szereplés; pedig minden színpadi sikeremet követően kaptam meghívást színházhoz, színiakadémiára; de ahogy mindinkább beleolvastam magam, a Bartalis-versekből kiemelkedett képzeletem pódiuma, egy pódium, amire addig sohasem gondoltam, de ezekbe a szabadversekbe úgy tudott beköltözni a magamba fojtott költő, mintha én írtam volna őket; pódiumi pályám kezdetétől csak olyan szövegeket választottam ki s adtam elő, amelyekben el tudtam jutni ehhez az illúzióhoz; s miközben Sú társaságában máris első műsorom anyagát válogattam egy drága torockói öregasszony házában, azt is tudtam: nincs megállás, majd valamennyi jelentős erdélyi költőt sorra megszólaltatom, ezek lesznek a Felmutatás szertartásai: nézzétek, halljátok, magyarok és nem magyarok, milyen gyönyörű szívűtáji részt operáltak ki Közép-Európából, az emberiség hagyatékából, milyen gyönyörű halott leszünk, hogy fognak ragyogni mellünkön rendjeleink: a költők;

– és elkészült első ESTEM forgatókönyve; amikor fejemben a 20 verssel beállítottam Bartalisék Görögtemplom utcai házába, s felkértem: üljön ki Ő is velem a pódiumra helyezett két fotel egyikébe, s mesélje a versek közé az életét – hitetlenkedve bár (két évtizeden át térdepelt a sarokban hite és hites költészete miatt), de megilletődötten kötélnek állt;

– a bemutató előtt két héttel egy hajnalon bedidergett édesanyám az állomásról: házkutatás volt szatmári otthonunkban, elvitték néhány leveletem; DE KÜLÖNBEN CSEND VAN; a bemutatót megtartottuk; utána egy hónappal megállt a hosszú fekete kocsi Szentegyház utca 11. szám alatti lakásunk előtt s ettől kezdve elkezdődtek a „beszélgetések”; egy éven át, valamennyi kedd délután; de mivel értékelhető jelentést nem adtam semmiről és senkiről, megfenyegettek; Istenem, féltem, ne tagadja senki, hogy fél, félt, félne, amikor a szabadság és a becület a tét; a fenyegetést követő kedden már nem jelentkeztem vallatómnál, hanem egy önéletrajzi levél kíséretében a Párt oltalmába ajánlottam magamat...;

– a Szekuritátét feljelentettem a Pártnál; jó, nem?; különös, de ezután békén hagytak; DE KÜLÖNBEN CSEND VAN; olvassátok el ezt a Bartalis-verset; olyan naiv voltam mint ő, amikor levelet kapott Kosztolányitól; aztán megszoktam, hogy figyelnek, de akkor már erősebb volt a félelemnél a tudat, hogy VALAKI küldött;

– ócska, hogy küldött valaki? s az ellenkezője nem az, hogy sohasem küldött senki senkire?; bizonyára jobb költő, jobb művészeti író és műtörténész és jobb előadóművész lettem volna, ha csak az egyik labdateret választom; ám AKI küldött, három elszámolást vár tőlem, és Benneteket rendelt tanúimnak, bírálóimnak, társaimnak, igazolóimnak;

– szervusztok, jó estét kívánok, kezüket csókolom; ugye ott ültök most is, valamennyien a teremben, akik valaha megtiszteltetek?; halljátok a harangot, a trombitaszót, a sikolyt? nektek szólt, de most már mindörökre az enyém marad; mert emlékeztek? „ki most lefekszik, nem kívánta, / hogy földje legyen, háza, ökre, / de amit látott, gyönyörű volt / és véle marad mindörökre. / És övé marad mindörökre.” (Dsida: Tíz parancsolat.)

III.

1964

Az első bemutató: ÉLETEM A VERSBEN: Elmondja: Bartalis János. A verseket előadja: Beleznay Zoltán. Bemutató: 1964. november 7., a kolozsvári Művelődési Palotában. További előadások: 8., 21., 22. Rendezői ötletek: Bisztray Mária és Horváth Béla színművészek, a Stúdió Színpad vezetői. Műsor: *De különben csend van, Kerestelek, Rásüt, és meghal, Vándor csillag, Késő éjjel*, részletek a *Karlsbadi levelekből, Aranygyümölcsös Kosály, Szőlőörzés, No, idilli világ, Ima mindenkiért 1940-ben, Háború után 1945, Szánkózás, Tavasz van, Kosályi üzenet, Érj ahaza testvérem..., És akkor mentem tovább..., És lobogtak..., Májusi üdvözlét, Ha távol vagy, Vers*.

(...) Természetes, szertartás nélküli ez a találkozás. Kényelmes fotelbe ül le az idős költő kezében szemüveg, és az otthonias fényben társalogni kezd ifjúkori, érett férfikorú, legmagányosabb és legfelelősségteljesebb, legkétségbeesettebb és legszerelmesebb – mindenkor önmagával. S mert a pillanatnyi szó gyöngye, kevés az ötvenéves hivatásút minden érzésének és gondolatának, szépséges vágyainak és gyötrelmeinek a felidézéséhez, a megszemélyesített mindenkorú-művész ajkán megszólal a vers.

Az előadó, Beleznay Zoltán tehát ilyen értelemben nemcsak a versmondó szerepét töltötte be, hanem megszemélyesítette azt a fiatal költőt is, aki az első Kosztolányi-biztatás örömeivel 1914 egyik májusi hajnalán a Fellegváron írta meg a *De különben csend van* nagyszerű sorait; felidézte a háborúba sodort fiatal katona szeretetért esdeklő, virrasztó arcát, a Karlsbadból hazavágyó, szerelmes sorokat róvó beteget, az „aranygyümölcsös” Kosályba visszavonuló természetrajongót, akit 1933-ban a világháborús készülődés végképp kiábrándít a magateremtette idillből. És természetes egyszerűséggel (...) szólalt meg a nagy megrázkódtatások után üres kézzel, de szabadon fel lélegző ember (...) Nehéz, újszerű vállalkozás volt, s a siker nem maradt el. (...) Húsz vers hangzott el Bartalis János életművéből. Beleznay Zoltán válogatta költészetének legjellemzőbb vonásait figyelembe véve. Bevallása szerint évek óta vágyott arra, hogy megszólaltassa Bartalis verseit. Jó hangsúllyal és beszédtechnikával mondta el a költeményeket. (...) Az előadó célja az volt, hogy a versekre jellemző egyszerűséget, de egyben szilárd gondolati magvát megőrizze.

(...) (Lászlóffy Csaba: *A költő élete*. Igazság [Kolozsvár], 1964. november 10.)

(...) Megteltek a Művelődési Palota dísztermének széksorai, s Kolozsvár után minden bizonnyal hasonló érdeklődéssel fogadják majd más városok is Beleznay Zoltán fellépését Bartalis János verseivel. Mert a várakozás ebben az esetben kettős: nem csupán arra voltunk kíváncsiak, hogyan hatnak ma a hetvenegy évesen is fiatal költő alkotásai a dobogóról, hanem az előadóművész egyéniségére is, akinek ez az első önálló estje (...), a művészi önkifejezés próbája.

És mindjárt nehéz próba. Bartalis költészetének egyszerűségbe rejtett lírai varázsát

érvényesíteni csak az tudhatja, aki a szavak mögé lát, aki megérzi-megérti, hogy a Bartalis-vers nem az egymás mellé került kifejezések, sorok nyilvánvaló összege. De a romantikus pátosz felől sem közelíthető meg ez a líra – sokkal puritánabb, földhöztermészethez kötöttebb annál, noha a világ szépségeire csodálkozás a költőből mind-egyre feltörő kiáltások a patetikus előadásmód felé csábíthatják a versek értelmezőjét. Nagyobb dicséretet nem mondhatunk Beleznay Zoltánról, mint hogy az est során néhányszor ki tudta váltani hallgatóiból azt a bonyolult hatást, amelyet a Bartalis-líra olvasásakor érzünk. A nyitó versre (*De különben csend van*), a *Karlsbadi levelek Kicsi kedves* kezdetű darabjára, az *Aranygyümölcsös Kosályra*, az *Ima mindenkiért 1940-ben* címűre és az *Érj haza, testvéremre* gondolunk mindenekelőtt.

A szép est másik részese, akiről tulajdonképpen elsőként illett volna szólnunk – maga a költő. Kitűnő elképzelés volt, hogy idegen összekötő szöveg helyett a versek alkotója álljon olvasói (ezúttal hallgatói) elé, és mesélje életét a versben. Ez egyben a szavalót is kötelezte. (...) Az elgondolás, hogy költő és előadó jelenjen meg a hallgatóság előtt, olyan kísérlet, amelyet feltétlenül folytatni kell. (...) (– s [Szócs István]: *Egy műfaj ébredése*. Utunk [Kolozsvár], 1964. november 20.) (...) Már a színpad is intim, bensőséges hangulatot áraszt: disztigvált ízléssel berendezett lakás-enteriőr, fekete vázával, amelyben egy marék rozsdasárga lomb idézi a beérett gyümölcs illatát. (...) Szerencsénk van, hogy nem-hivatásosak színpadán avatott művész tolmácsolja ezt a költői muzsikát, s ha Beleznay Zoltán – aki egymaga vállalkozott erre a feladatra... – teljesítményét akarjuk lemérni, csak a hivatásosokra alkalmazott mércével hozakodhatunk elő. Érzelmileg és értelmileg kielégt, csiszolt, lefogott és pontosan fogalmazó dikciója révén úgy hatnak ezek a versek, mint a már régről ismert és csodált ékszerek, amelyeket kivisznek, hogy ragyogjanak, a napfényre. És mind kivehetőbben körvonalazódik bennünk a felismerés (...) hogy a vers valójában csakis a színpadon kezdi el hús-vér életét. (...) (Bölöni Sándor: *Bartalis-est Kolozsváron*. Előre [Bukarest], 1964. december 2.)

– művésznevet, anyai dédanyám s fennebb említett nagybátyám nevét választottam, azok prűderiájára való tekintettel, akik összeegyeztethetetlennek tartották a szerkesztői-írói presztízt a Játékkal; mielőtt a tudathasadás beállt volna, ledobtam ezt a burnuszt, hiszen éppen az erdélyi kultúrában betöltött státuszomat rejtettem el általa;

– a Bartalis-est új szintérrel gyarapította a hatvanas-hetvenes években elemi erővel kibontakozó szellemi önvédelem multimedialitását; főművek születnek ekkor az irodalomban, a képzőművészetekben, a zenében, a színpadokon (beleértve az operát és a marosvásárhelyi népi együttest és gyerekegyüttest), a közművelődésben (Bandi Dezső-iskola, kórustalálkozók stb.) – és persze a humántudományokban (nyelvészet, néprajz, művelődés- és tudománytörténet, történelem stb.) – a mindenfajta anyaországi hozzájárulás nélküli közösségi önfenntartás keserédes eufóriájában;

– a műfajt megalapító és kiművelő Tessitori Nóra, György Dénes, Brassai Viktor, Jancsó Adrienne után (1920–1945), a II. világháborút követően ez volt az első önálló előadást Erdélyben; nem én kiáltottam, a föld dühörgött – a következő évben megjelent a pódiumon Illyés Kinga és Nemess Levente, azután átmenetileg Balogh Éva, majd Varga Vilmos, Kiss Törék Ildikó és a többiek, egyre többen, színészek és nem színészek;

– a vers egyszeri ünnepi alkalomból elindult a hétköznapi szertartás felé...

Kenéz Ferenc

Vers és környéke Kibeszélő s(z)ó

Kapálóztak. Ütöttek, rúgtak, vágtak. Mert hogy közel akartam férközni hozzájuk. Volt, amelyikre ráüvöltöttem. Volt, amelyikhez eleve bonckéssel közeledtem. Volt olyan, amelyiket elvittem kirándulni, tőle teljesen idegen tájakra, hátha az élmény megnyitja a lelkét. Volt olyan is, amelyiknek mutogattam magam, hogy felingereljem s így bírjam szóra. Volt, amelyiknek villáskulccsal, lakatosszerszámmal vertem szét a fejét, nyíl ki, nyíl ki, mondtam. És elalélt, de nem mondott egy szót sem. Volt, amelyikből apránként, gondosan, rendre szedtem ki a belső szerveket, szívet, májat, tüdőt, csak hogy megtudjam, rejlik-e benne olyasvalami, amiről én eddig nem tudtam. Volt, amelyiket jégre vittem, eleve becsaptam, hisz azt mondogattam neki, gyere csak bátran, gyere, mutasd meg magad, semmit sem akarok tőled, miközben tudtam, dehogynem akarok, a lelked akarom, azt add ki nekem, suttoztam magamban. Volt, amelyiknek csak a testéhez s volt, amelyiknek csak a szelleméhez kerültem közel. De volt, amelyikkel csak a kabátját sikerült levétetnem. Volt, amelyikkel semmire sem mentem. Nem hagyta magát megmutatni. „Majd máskor, csak neked!” – suttogta. És volt olyan is, amelyiket talán örökre elvadítottam magamtól. Egyik-másik állt, állt még egy kicsit, szégyenlősen, a költészet ablakkeretében, majd összecsapta előttem a függönyt. Pedig hát enyéim voltak valamennyien. Csak versek voltak, versek voltak szegények.

Vers és környéke 12.

Tizenharmadik budapesti vers

(in: A szabadulóművész, Zrínyi Kiadó, 1995)

Legfölül egy kislány trombitál.
Alatta a kötözködő Pálinkás Józsi bácsi.
Alatta a kövér szakácsné fehér köpenyben.
Alatta Zizike karbatett kézzel.
Alatta a hétrét görnyedő kéményseprő.
Alatta törökülésben a kártya-spekuláns.
Alatta a Szegényeket Támogató Alap tisztségviselője.
Alatta kék egyenruhában a villamoskalauz.
Alatta a hat nyelvet beszélő tanár.
Alatta a kövér katonatiszt, sapka nélkül.
Alatta a lakatosmester kis ládikával.
Alatta a sárgafülű lapszerkesztő.
Alatta a görögdinnyés kiguvadt szemmel.
Legalul én, lélegzetviasszafojtva.
Semmit nem tehetek. Kétségbeesetten tartom őket
a ceruzám hegyén.

Három évet laktunk a Flórián tér környéki lakónegyedben. Mellettünk egy trombitás kislány is lakott, akkori jó barátaink gyermeke. (Miért, most már nem azok? Nem, nem azok, ajaj, itt is mi mindent kellene tisztázni, még ha nem is értem mit, és hogy jutott oda az a valami, hogy tisztázni kellessen, tény, hogy az idő markában valahogy eltűnt a húsz évvel ezelőtti barátság.

Bukarestben még megvolt, és megvolt Kolozsváron is, csak itt Budapesten, az egymástól pár lépésnyire levő két otthonban tűnt el.) A kétszobás, 48 négyzetméteres lakást a művelődési minisztérium utalta ki számunkra, jogcím nélküli haszonélvezőként, albérllőként költözhattunk oda. A döntés méltányos és igazságos volt, hiszen akkor, '89-ben már mindenki igyekezett segíteni az áttelepedettek helyzetén, ám mindenkinek segíteni nem lehetett. Így történt aztán, hogy novemberben valakitől meghallottam: kering egy lista valahol a művelődési minisztérium háza táján, azok nevével, akik rövidesen állami albérlethez juthatnak. Az akciót teljes homály borította, nem lehetett csak úgy megtudni ki kezdeményezte, ki szervezi, hogy hivatali értelemben ki foglalkozik vele, hogy lehet rákérülni a listára. Korábban volt már ehhez hasonló kezdeményezés, hiszen a '84 táján áttelepedett írók közül többen is állami lakótelepi lakásokban laktak már. Nos, a '89-es kezdeményezésről azt beszélték, a legfelső politikai szinten valaki szóvá tette: ha a Chiléből (s egyéb latin-amerikai országokból) érkezett baloldali menekülteken éveken át próbált segíteni a magyar állam, akkor most próbáljon hasonló módon segíteni a környező országok áttelepült magyarjain is. Rögtön megkerestem többrendbeli patrónusomat, Bodor Pált a Magyar Nemzetnél, így aztán rövidesen én is rajta voltam a listán, majd nem sokkal később, december utolsó napjaiban beköltöztünk családommal az egykori chilei menekült-lakásba, a Kiskorona utca 2. szám alá. Rajtunk kívül Szávai Géza, a Hét című bukaresti hetilap egykori szerkesztője, a szomszéd lépcsőházban Bágyoni Szabó István, volt kolozsvári szerkesztőtársam, arrább a kolozsvári Állami Magyar Opera gazdasági igazgatója kapott lakást. A határon túl itt-ott még ropogtak a fegyverek, mi abban az évben harmadszorra csomagoltuk be összes holmijainkat s menekítettük életünket állandóbbnak remélt fedél alá. Életünk törékeny mivolta, az élet-akrobatika minden pillanatunkat és jövőnket meghatározó, szinte istenkísértés és kiszolgáltatottság számba menő egyensúlyozó parancsa, hát nagyjából ez kapcsolódik a Kiskorona 2. szám alatt megkezdett életünkhöz. Az életépítés és az életösszeomlás lelki veszélyhelyzetei. És a Tizenharmadik budapesti vers. A vers, persze, nem erről szól...

Vers és környéke 13.

Második budapesti vers

(in: A szabadulóművész, Zrínyi Kiadó, 1995)

Ahogy jöttem haza
 Az utolsó kínai császár-ból
 gyalogszékemben a körúton át
 a Keleti pályaudvarig
 lefüggönyözött ablakomon át is
 láttam a port a kirakatokban
 pedig a gyalogszékvivők a Baross téren
 trappban vágtak át aztán trappban
 végig a Thököly úton
 lefüggönyözött ablak mögött ültem
 senki nem tudta ki ül az ablakfüggöny mögött
 még a Román Nagykövetség emberei sem tudhatták
 így hát eléggé nagy meglepetés volt
 amikor a hordvivők hirtelen megálltak
 felség hajolt be az egyik finoman félrevonva a függönnyt
 régóta ismerem mandzsúriai akárcsak én
 felség mondta ujjával éppen csak érintve a függönnyt

kenéz ferenc született nagyszalontán ezerkilencszáznegyvennégyben
 hallottam hirtelen a függönyön túlról románul
 édesanyja mogyorós gizella apja neve kenéz ferenc
 mit marhaskodik itt szálljon ki azonnal ebből
 testvére ferenc gizella született ezerkilencszázharminchétben
 szálljon ki azonnal ebből a gyaloghintóból
 sógora farcádi istván született ezerkilencszáznegyvenkettőben
 ide azonnal a császári pecsétet koronát címeres gyűrűt
 átültni a hetvennyolcas autóbuszra
 és nehogy még egyszer ilyet csináljon
 mert soha nem látja meg mandzsúriát.

Ahogy mentünk haza a Filmmúzeumból, ahol Bertolucci híres filmjét, Az utolsó kínai császárt néztük meg, nem gondoltam, hogy pár nap múlva ezzel a mondattal kezdem majd a versemet. Igaz, azt sem gondoltam, hogy ebből az élményből egyáltalán verset fogok írni, azt meg végképp nem, hogy a film hatására íródott vers ennyire az átranzponált és az átranzponálhatatlan császárság mibenlétéről szól majd, kelet-európai díszletek között. Ebből, persze csak úgy lehetett valóságot kreálni, ha egy kicsit beültem én is az uralkodói székbe, kipróbálni titokban, mint a gyerekek, az vajon milyen érzés. A „császárság inkognitóban” érzelmi alapjai adottak voltak, ha ez a kijelentés itt most nagyképűnek is tűnhet, hiszen az előző húsz évben megéltem kis „birodalmam” kiépítését, felemelkedését, tündöklését és bukását, a legszemélyesebb magánéleti értelemben, természetesen. A vers harmadik sorában még nem tudjuk, hogy mi lendített engem abba a lefüggönyözött hordszékbe, amelyben ülve végigmegyek a vers útján, csak azt tudjuk, hogy ez a tranzponált császártörténet valami lepusztult kelet-európai szintéren zajlik, a Román Nagykövetség embereinek felbukkanása váratlan ugyan, de végül is elképzelhető, hiszen a gyaloghinto a Thököly úton halad, s ott székel a budapesti román külképviselet, amelynek akkor még igen-igen nagy szerepe volt az áttelepedett emberek lelkivilágában, akaratlanul is megremegnek, ha az épület előtt kell elhaladniuk, még „inkognitóbeli császárságuk” leple alatt is, sőt, talán annál inkább, ne csodálkozzunk, hiszen 1989 nyárvég vagy ősz van – tehát még híre-hamva sincs a későbbi román forradalomnak, a követségek felbukkanása egyből „kisbetűsre” fokozza le az életet, véget vet a káprázatnak s a kihallgatásszerű, kemény „beazonosítás”, a feltartóztatás után a legvéresebb valóságba, sőt a trivialitásba fordítja át a mitikus valóságot („mit marhaskodik itt, szálljon ki”), s a képzelt (kettős) identitás valóságából kipenderíti a lírai hőst, s belöki a 78-as autóbuszba. Amely ugye, abban az időben is, az újjalotai lakónegyedbe vitte százezerszázmra naponta utasait, akárcsak ma, másfél évtized múlva, s akik között ma is, mint akkortájt volt, oly sok a megváltozott világ képei között bukdácsoló, nagy anyaországában élő, de szívében örök mandzsúriai.

Vers és környéke 14.

Medaillon apákkal

(in: Vigyázállásból fejjállásba, Kriterion Könyvkiadó, 1978)

Fiam, ha akarsz, ha nem, én
 zongoraóra is járatlak téged,
 mondta a mészáros, légy olyan
 szorgalmas és szófogadó, ha akarsz,
 ha nem, mint amilyen én voltam, a

te apád, s mint amilyen a
 mészáros fia kell legyen,
 ha zongorázni tanul

fiam, ha akarod, ha nem, én
 zongoraórára is járatlak téged,
 mondta a szobafestő, légy olyan
 találékony és szófogadó, ha akarod,
 ha nem, mint amilyen én voltam, a
 te apád, s mint amilyen a
 szobafestő fia kell legyen,
 ha zongorázni tanul

fiam, ha akarod, ha nem, én
 zongoraórára is járatlak téged,
 mondta a kovács, légy olyan
 becsületes és szófogadó, ha akarod,
 ha nem, mint amilyen én voltam, a
 te apád, s mint amilyen a
 kovács fia kell legyen,
 ha zongorázni tanul

a zongorázásból, a szorgalomból,
 a becsületességből nem is lett
 semmi tragédia

állapítja meg húsz évvel később
 a mészáros, a szobafestő,
 a kovács fia

s a mennybe szálló kisöregből,
 tűnő apánkból hullni kezd,
 gomolyog tompán a szépia.

Zongoraórára márpedig ha tetszett, ha nem, járnom kellett, a közelünkbe költözött ugyanis egy zongoratanárnő. Hogy valóban igazi zongoratanárnő volt-e vagy sem, azt nem tudom. Tény, hogy volt zongorája, és zongoraleckéket adott. Művészi hozzáértésének és hitelének zálogát igazából az jelentette, hogy a városkánkban gyakran fellépő nagyváradai színház vendégjátékain nagy kedvvel tapsolta meg a közönség zongoratanárnőm operettprimadonnának mondott testvérét. Az előadó-művészettel ebben és ilyen értelemben találkoztam én legelőször. Gyötrelmes órákat töltöttünk később együtt. Az utca elkezdte járni a gyerekeit zongoraórára, ha már lett a környéknek egy zongorája. Az idegen világból való darab némi esélyt nyújtott a saját világunkból való kikapaszkodásra, hiszen a tény, hogy ki jár zongoraórára s ki nem, máris jelentett valami más-világi értékelési, megkülönböztetési lehetőséget a gyepes árokpárt gyermekei között. Ez a zongoraleckés időszak volt az első az életemben, amikor becsapni kényszerültem a szüleimet, nagy-nagy erkölcsi válságba taszítván ezzel tízéves forma önmagammat. Rettenetesen hosszúnak tűnt az út, amikor elindultam a sarkon túli, második ház felé, hiszen – gondoltam – annyi min-

den történik addig, amíg odaérek, még kavicsal is meg lehet tömni a zsebeimet, ám legnagyobb döbbenetemre, akárhogy húztam az időt, pillanatok alatt odaértem, s nem volt más hátra, be kellett lépnem a kapun. A szófogadás kényszere volt a legrettenetesebb a dologban. Csak azzal tudtam kimutatni, hogy jó kisgyerek vagyok, s én a szüleimnek nem akartam rossz kisgyermekke lenni, de az volt a rettenetes, hogy ezt csak a szófogadás nyelvén lehetett elmondani, mert hát miféle más, addigra megtanulható nyelv állna a gyermek rendelkezésére tízéves korban, mint a szófogadás nyelve és a kavicsok nyelve, a zsebet kitömő kavicsoké, melynek muzsikája a legszebb zongoraszónál is áhítatosabban zenél, s egy kicsit-kicsit tompítja a szégyent, mely irtózatossá érvel dörömböl a gyermeki lélek mélyén, amikor a zongoraidő órája helyett, az árokperti ténfergésből hazatérve befordul az utcaajtón s szülője előtt megállva, pirosuló füllel próbál valami elfogadható hazugságot kihallani a szófogadás nyelve és a kavicsok nyelve közötti hangzavarból.

Vers és környéke 15.

Latin-Amerikában is élnek latin-amerikai költők

(in: Egyszercsak, Kriterion Könyvkiadó, 1986)

Igen, tudom én jól,
a pék kenyeret süt, az író ír.
Igen, tudom én jól,
a kubikus árkot ás, az író ír.
Igen, tudom én jól,
vannak, akik ládákat cipelnek,
míg az író ír.
Igen, tudom én jól,
míg harsonál a harsonás,
az író ír.
Igen, tudom én jól,
korallzátonyokon és forradalmakban is,
az író mindig csak ír.
Ha vernek egy embert
a háza előtt, az író akkor is
ír, ír, ír –
de meddig,
kérdeném tisztelettel,
írhat az író úgy,
hogy közben a vasútállomás
vagy a postahivatal környékén
halomban mérszáróják
a tegnapi,
a mai,
s a holnap
olvasókat?

Akkor már javában zajlott a Szócs Géza-ügy. Az első erdélyi szamizdat, az Ellenpontok megjelenése után teljesen világossá vált, hogy ettől a pillanattól kezdve sem írni, sem gondolkodni, egyáltalán: lenni nem lehet úgy tovább, mint addig. Az irodalmi közvélekedésben a „tenni valamit” addig semmilyen értelemben nem kapcsolódott össze a – hogy úgy mondjam – valós poli-

tikai cselekvéssel. Szócs Gézáék nem azt mutatták fel, hogy lehet másképp is, hanem azt, hogy másképp kell. Szerepvállalásukkal átlépték azt a demarkációs vonalat, melyet addig az irodalmi közélet, az irodalompolitika vagy kisebbségpolitika (ha ugyan használhatjuk igazi értelemben ezt a fogalmat, a korabeli körülményeket ismerve) képviselői elfogadtak. A szamizdatosok üldözőbe vétele, Szócs Géza elfogatása, megverése, kórházba juttatása megkerülhetetlenül vetette fel a kérdést: mit ér az írás, ha erdélyi magyar? „Bizonyos szórásban”, „bizonyos tálalásban”, „bizonyos keretek között” a dogmával legélesebben szembeforduló műveket is meg lehetett jelentetni. Hiszen nézzük csak meg a nyolcvanas évek lapszámain, könyvkiadását: a megjelent közleményekből össze lehetne állítani egy teljes szembefordulás-antológiát. 1981-es XYZ című kötetemben én magam is egész poéma-szerűséget építettem arra a tételre, hogy itt az idő, az együtt élő vers fogalma helyett be kell vezetnünk a szembeélő-vers, az ellenélő vers fogalmát. Szócs Gézáék viszont az ellen-élés helyett már az ellenállás fogalomtárát és eszköztárát vezették be etikai parancsolat-rendszerünkbe. Szócs Gézáék akkorra már a „bizonyos” kereteket, a hatalmi helyzettel és függéssel járó alku-helyzetet nem voltak hajlandók elfogadni. És ezt csak barrikád-harcos színré lépéssel lehetett kinyilvánítani. (Emlékszem, korábban milyen szépen simult bele az írószövetségi választógyűlés hangulatába Szilágyi István, az Utunk című irodalmi hetilap főszerkesztő-helyettesének románul elmondott méltatlankodása, miféle dolog, hogy „cenzúrázva” kapja meg, ha megkapja egyáltalán a Magyarországról érkező szellemi termékeket, a drága jó Vásárhelyi Géza meg kicsit kaptos hozzászólással tette szóvá, hogy kedves román kollégák, amíg a nevemet sem tudjátok helyesen leírni, miről is beszélünk mi itt egyáltalán?). Szóval hát drámai körülmények között mi is az író feladata? Amit tennünk kellett volna, én magam sem tettem meg, mennél inkább sarokba voltunk szorítva, annál inkább ódzkodtunk attól, hogy nyílt tereken foglaljunk állást, addig ameddig lehet, míg el nem fognak, míg meg nem vernek, míg kórházba nem kerülünk. A hirtelen kipattant verscím, „Latin-Amerikában is élnek latin-amerikai költők”, földrajzi értelemben eltávolította ugyan, de politikai értelemben „beélesítette” a témát.

Vers és környéke 16.

Nagyvárad emléke

(in: Angyalször, Littera Nova, 2004)

A Hattyú-utcában rémisztő volt,
Hisz meztelen voltál s meztelen voltam.
A vasgár környékén csend honolt.
A sztahanovisták már rég aludtak.
Taxival érkeztünk a kis proli-házba,
Hol először vetkőztünk meztelenre.
A sofőr, gyanítom, mindent látott.
A Hattyú-utcában fura lett minden,
Hisz meztelen voltál s meztelen lettem.
És szállt fölfele a két égitest:
Én földed voltam s te a holdam.
Az ablakon túl fiúk lesték:
Milyen a mennyszínű festék.
Ám amit láttak, két pucér test volt,
Talán csak fél föld, talán csak fél hold,
Amint távolodnak és közelednek,
Ártatlanul és tudatlanul,

Mikor a föld holdul tanul,
Mikor a hold földül tanul.
Másnap motoron hazavittek,
Léda kimosta kicsi inged.

Hazudtam én korábban neked, mint azt jól tudod, bizony hazudtam, hiszen nem voltam én addig nővel sohasem, meg hát hazudtam bizony a szüleimnek is, dehogyis mondtam meg: azért megyek Váradra, mert úgymond titokban megszerveztem az első szeretkezésünket, nem tudtad azt bizony még te sem, de hát miféle dolog: huszonkét éves, költő, és még nem volt nővel, a helyzetet még inkább bonyolította, hogy fülig szerelmesek voltunk egymásba, és szégyelltem, hogy ezt a teljes egymásba szerelmesedtségünket kiszolgáltatam a Szilágyi-fiúknak, a legnagyobbiknak, testi-lelki jó barátomnak, és két kisebb öccsének, mert hiszen olyankorra szerveztük meg e találkát, amikor a – nagyváradi diákéveim alatt engem mindig meleg szóval és meleg étellel váró – szülei elutaztak, (ó, a kanyargós Hattyú utcában akkor még nem voltak blokkok, alacsony kis proli-házak sora könyökölt ablakaival az utcára, a villamos végállomásától jó sokat kellett gyalogolni, ám locsolták a járdát, reggel és este vizesnyolcasok csillogtak a házak előtt, illatos és tiszta volt minden), a fiúk kaján örömmel húzták be mögöttünk a kartonfüggönyös kis szobaajtót, az utcai ablakon túl a csendes, szinte moccsanatlan külvárosi éj, a viszonylag jól szituált munkáscsaládok házaival, hiszen akik évtizedek óta a vasgyár környékén laktak, azok a legjobb munkások voltak ott, belőlük lettek az élmunkások, az első motorbicikli-vásárlók, fiaikból az újabb élmunkások, és az újabb motorbicikli-típusok vásárlói, csak később, egy-két évtized múlva hull szanaszét a világ, lesz a barátom magyarul szinte még beszélni sem akaró bukaresti katonaorvos (rég ott porlad a vajdahunyadi román temetőben), disszidál – szinte vissza sem nézve – az egyik kisöcs Kanadába, no persze, előtte én még megérkezem kipirultan a szüleimhez, téged pedig a ragyogó nyárban, szélben a motoros fiú hazamotoroz a majdan életünkkel váló Kolozsvárra.

Vers és környéke 17.

Így van ez rendben

(in: Angyaliszőr, Littera Nova, 2004)

Nem járatják a romániai magyar
Napilapokat.
Soha nem voltak Kalotaszegen,
Egyáltalán nem foglalkoznak
– például – Trianonnal,
Nem kutatnak isten-háta-mögötti
Székely falucskákban öreg agyagedények
Után, a csíksomlyói búcsúban
Egyetlenegyszer meg nem
Fordultak, nincsen rokkájuk,
Tulipános ládájuk, nem veszik
Számba karácsony táján
Az elhunyt erdélyi rokonokat,
Az újévi koncert után
Komótosan hazaballagnak,
Leveszik a kalocsnit,
Bekanalazzák a párolgó

Húslevest. Mire a templomok
 Rozettáit befödi hóval a szél,
 Már rég alusznak
 A bécsi filharmonikusok.

Botfűlű vagyok tulajdonképpen, ennek ellenére, furcsa módon, áhítattal hallgatom a zenét. Azaz néha szükségét érzem annak, hogy lelkemet zenével töltssem fel. Adott esetben egyházi, templomi zenével, vagy klasszikus muzsikával (de ebbe már ennél jobban ne is menjünk bele), Lajkó Félixszel, Ágens énekével vagy éppen vőm-uramék Dél-alföldi Saxofonegyüttesének dalaival. Amit éppen megkíván a lelkem, azt adom neki. (Bár talán nem is annyira arról van itt szó, hogy valamit megkíván, hanem hogy valamire rászorul, hogy néha éppen valami zene kell a szív továbbdobogásához.) Ez így volt életem során, talán csak a legeslegelején, elsőéves egyetemista koromban, amikor, úgymond illendő volt koncertbérletet venni s eljárni a kolozsvári filharmonikusok hangversenyeire, csak akkor hallgattam zenét „mű-”élvezettel, és nem műélvezetből. Emlékszem, mennyire meghökkentem, amikor a mellettünk ülő, felsős egyetemi társunk (az akkor még jeles irodalomtörténésznek induló, ma a Székelyföldi Autonómia Tanács vezetőjeként ismert) Katona Ádám, a fanfárok és dobok hangviharában rosszállóan, kioktatóan ránk szólt: tartsuk lejjebb a kezünk, mert nem hallja rendesen a zenét a karóra percegésétől. Ha ez így van, gondoltam, akkor nekem nem való koncertekre járni. (Azért néhányszor még elmentem, egyik alkalommal volt is szerencsém tüzet kérni szünetben az éppen kinn dohányzó, és általam fel nem ismert Emil Simontól, a koncert nagyhírű karmesterétől.) Későbbi éveinkben aztán az a zene, amely rendre átmosta a magyar világot, rajtunk is átvonult, a Röpülj páva Faragó Laurájától a Carmina Buránáig, a gregorián dallamoktól Bereményi Gézáig, a Jézus Krisztus Szupersztártól a Balladák Könyve zenéjéig, a táncház muzsikától a bécsi filharmonikusok tévén közvetített, újévi koncertjéig. Jó kommersz alapízlésnek tűnhet, bizonyára. „Na ebből már látszik, mennyit ért a zenéhez!” Semennyit, de hát ezt már az elején jeleztem, én sokkal inkább valami életbeágyazottság révén érzékelem a zenét. Nyilván ezért is történt meg, hogy nem egyszer rajtakaptam magam: azon mélázok, vajon mit is csinálnak az újévi koncert után a bécsi filharmonikusok? Hogy milyenek lehetnek igaziból, azt nem tudhattam, de hogy milyenek nem lehetnek, azzal rögtön beazonosíthatónak láttam őket. Ennek a fintora és honivá tétele a róluk szóló vers. Így lettek ők az enyémeik.

Vers és környéke 18.

Légszavárfejű barátaim

(in: Vigyázzállásból fejállásba, Kriterion, 1978)

Ülnek
 barátaim a krumpliföldek
 közepén

felleforgató kedvvel

a krumpliföldekre
 kiterített
 nagy világtérkép közepén

nekividámodott dühvel

ülnek
a világtérkép
közepén

porában
a ceruzaútvonalaknak

fejük fölött
éggömb
libeg

hol tartják
kézben
a fonalat

zirregnek
zúgnak
villámlanak

félelmetesen
és
megvesztegethetetlenül

az én
légcसारfejű
barátaim

estére
elcsendesednek

s a világtérkép közepén
összebújva

buddhista jelzőtüzeket
gyűjtanak.

Hogyan kerülhet buddhista jelzőtűz a krumpliföldek közepére? És miféle tartalma van ennek a kijelentésnek? Van-e tartalma egyáltalán? Hát bizony a kérdések megválaszolásához jócskán vissza kell térnünk az időben, be kell pillantanunk a hetvenes évek égtáji alá, a korabeli közéleti és magánéleti viszonyokba, amikor is harmincvalahány éves, vagy azon csak alig túljutott kor- és sorstársainkkal, kiskanalakkal próbáltuk kiméricskélgni a mindenséget. (Na ne, mondaná erre Tamás Gáspár Miklós, ha még olvasná írásaimat!) Mindenképpen lazítani szerettünk volna azon a köteléken, mely bennünket a környező világhoz fűzött, s amely a világ dolgait túl szövevényes módon fogta egybe. Bizonyos értelemben mindenki a maga személyes szabadságharcát vívta azokban az években, és szépen egymás mellé sorakozó hadállásaink egyfajta arcvonalat, de úgy is mondhatnám: harcvonalat képeztek mindazzal szemben, amit elfogadhatatlannak tartottunk. A hetvenes évek viszonylag liberalizálódott Romániájában ezt érvényesíteni is lehetett. (Na ne,

mondaná erre Tamás Gáspár Miklós morogva). Nagyon előrenyomulni nem lehetett, de fel lehetett állítani az arcvonalat. Ennek szükségességét meg lehetett fogalmazni az irodalmi rendezvényeken, s ki lehetett olvasni a megjelent könyvekből. (Ott voltak ezek a hadállások később is, aki tartani akarta magát, az nem húzta hátrább a sajátját, és nem is sokan hagyták el a magukét, nem ugrottak ki belőle. Csak harcvonal-jellegét tüntette el a hatalom, mindenféle rózsatövet telepítve körénk, amolyan virágoskert álcázást ültettek elibénk, olykor épp a hadállást feladók segédletével. Egy idő után már ki sem látszottunk a rózsakertből, pedig ott voltunk, csakhogy már a rózsatövek alatt.) Még ha nem is „villámlottunk félelmetesen”, teszem hozzá most utólag, inkább csak „zirregtünk, zúgtunk”, azért torkolattüzeink nappali fényben is jól látszottak. (Na ne, mondaná erre TGM ismét.) Erről folyt a szó bármilyen alkalmi együttléten, akárcsak ott, azon az estén, amelyet Jakabos Ödi székelyudvarhelyi házában töltöttünk. A Kőrösi Csoma Sándor útját 5 dollárral a zsebében, szinte gyalog végigjáró Jakabos Ödön példája – azóta már úgy kell mondanunk: élete – valami öröklétből felmutatott fénnel világított a krumpli-termelők éjszakájába. A szoba falán az óriás világtérkép, bármekkora nagy volt is, pontosan mutatta azt a kicsi helyet, ahol – gondoltuk még akkor – „élnünk s meghalnunk” kell... (Na ne, mondom most én magamnak, motyorékolva.)

Vers és környéke 19.

Barokk tükör

(in: Vigyázállásból fejállásba, Kritérion, 1978)

Berlinben ősz
s barokk tükör
ujjam fut
az ujjad elől

fellángol és
szertetőrik
fehér testeddel
a tükör

fellángol a
jeggyűrűben
s szétrobban
a barokk tükör

röppen testünk
darabokra
s innen-onnan
feltündököl.

Ujjam fut az ujjad elől, indít a vers, valós háttérben Berlin pompázatos, őszi ragyogása, valamikor a hetvenes évek közepén. „Beérve” a külföldre küldhetők táborába, egy román kollégával valami írószövetségi tanácskozásra utazhattam az NDK-ba. Úgy rendeztük a dolgot, hogy Ágnes, otthon hagyva kicsi gyermekeinket, utánam jött Berlinbe, ahol az írószövetség segítőkész, fiatal titkárnőjének jóvoltából jó egy hetet töltöttünk együtt. Fiatal házaspár voltunk, bármi jó oknak bizonyult szerelemre, bármi jó oknak bizonyult veszekedésre. A „berlini fal” mellett laktunk,

a Brandenburgi Kapu közelében egy régi szállodában, s emlékezetem szerint valami magasvasút féleség elsikló kocsijaira láttunk, ha át mertünk pillantani a falon túli nyugati világba. Ha át mertünk pillantani, mondom, hiszen Berlin pompázatos, őszi ragyogásában is azt érzékeltük régi szállodánk titokzatosságából, furcsa csöndjeiből, hogy itt csak arccal Kelet-Berlin szíve felé fordulva szabad élni, a szálloda is kicsit úgy háttal-forma helyezkedett el a másik világ irányába, igaz, az írószövetségi titkárnő meghívott egy este vacsorázni a saját lakására, ott már szó esett falon átszökni akarók rémtörténeteiről is, ám ezekről aztán nem beszéltünk sem a román kollégával, sem a magyar írószövetség két kiküldöttjével, előbbi végig azzal volt elfoglalva, hogy miként hódíthatná meg magának a szép bolgár tolmácsnőt, utóbbiakkal igaz, hogy barackpálinkáztunk és paprikáskolbásztunk együtt a Pestről hozott hazaiból, ám barackpálinkájuk és paprikás kolbászuk békésebb, mondhatni béketűrőbb anyagból készült, mint ők maguk, hiszen számukra fura helyzetnek mutatkozott, ha én a saját országombéli román delegációs társammal vonultam le ebédelni, annak meg az adott okot – szóvá soha nem tett, de szemmel látható – értetlenkedésre, ha a magyar írók asztalához telepedtem, miközben a román írószövetség kiküldöttje voltam. Bizonyos értelemben volt hát ott Berlinben egy másik berlini fal is, és azon átkíváncozni ugyanolyan gyanút keltő dolognak mutatkozott, mint a betonból építetten, s mégis mindebből a történelmi zavart és személyiségzavart tükröző élethelyzetből semmi nem szüremlett át lírai valóságomba, csak az, csak az, ahogy a bizonyára valami pitiáner dolog miatt kiobbant vitánkat és rákövetkező szerelmeskedésünket lejátszódni és megörökölni láttam az ággal szembeni óriás tükörben, Hogy ki volt a megbántott fél, világosan akarja fölmutatni a versindító két sor: ujjam fut az ujjad elől...

Vers és környéke 20.

A szülőföld átrendezése

(in: Homok a bőrröndben, Kritérion, 1972)

Nézd csak
ott

az a

varázstalan
kopottas
csúnya

táj

a galamb-piszkított torony körül

az ott
a szülőföld.

No persze
ha válogatni lehetett volna

Párizs
London
Róma

ugye
nos szóval ha választhattunk volna

és
akkor mondjuk ki

ott
az a

varázstalan
kopottas
csúnya

no igen
szóval akkor most jelenthetne valamit
akkor talán lenne értelme beszélnünk róla

hol születünk

s akkor talán még
a nagy Arany Szülőföld Érmét is
megérdemeltük volna

a férfikorra.

Ha választottuk volna.

De így

ha életünk kerek érve
nem hull szülőföld melledre

csak úgy teng-peng apróságként
egy nagy szürke földi zsebben

de Párizsra
és Londonra
se Rómára

be nem váltható

s a szülőföld éppoly árva

s úgy áll a tájban
fiak nélkül
galamb-piszkította torony körül

egyformán születésünk után
és halálunk előtt

nos akkor csak annyit mondhatsz
ha kérdeznek

ott

az a

varázstalan
kopottas
csúnya
az ott a szülőföld

még akkor is
ha nem látszik rajta.

Volt egy olyan időszaka a romániai irodalomnak, amikor rengeteg verset írtak szülőföldjükhöz a költők. Mintha valami nagy ki-mit-tud verseny zajlott volna románul, magyarul és németül a különféle orgánumokban, amelyet „Ki szereti legjobban a szülőföldjét?” címmel hirdettek volna meg. Nem mintha a szülőföld elveszni látszott volna s szólongatással kellett volna visszaperelnie kinek-kinek a sajátját. Nem, nem a szülőföld látszott elveszni, csupán a talaj a költők lába alól. A nyakra-főre tett hűségeskük, fogadalmak és vallomások jobbára olyanok tollából kerültek a közönség elé, akik legfőképpen saját pillanatnyi pozíciójukat igyekeztek megerősíteni, saját partfalukat próbálták védeni a beomlástól, nem a szülőföldét. A hűségtrombiták harsányan szóltak, a fenyők, a hegyek messze kimagaslottak e költeményekből, a költők rettenthetetlen bátorsággal fújták, kürtölték világgá, hogy ők ezt a földet szeretik a legjobban, bárki bármit is mond, ez a legszebb helye a világnak. Mondták, harsogták a költők, nagyjából egyformán, hiszen nagyjából egyformán nem láttak semmit az országon kívüli világból. Meglehet, mégis volt némi belbecse ezeknek a költeményeknek, gondolhatom ezt már csak abból is, hogy az én ellen-szülőföld versemet nem fogadták szívesen szülőhelyemen. Én éppen az eddigiek ellenkezőjét fogalmaztam meg – úgymond egyetlen – szülőföld versemben: az olyan, amilyen, s addig, amíg nem lehet választani, nincsen mit mitizálni sem. A hangsúly természetesen azon volt, hogy ha a választás és különbségtéves lehetőségét kiiktatják az életünkből, akkor a minősítés nem több mint demagógia. Én nem tudtam volna demagóg verssel adózni szülőhelyemnek. Egy másik, évekkel később írt poéma-szerűségemben pedig azt írtam, hogy a szülőföld élménye olyan megdöbbenő, mint egy repülőgép-szerencsétlenség. No persze, itt tulajdonképpen már én is mitizáltam. Az én mítoszom arról szólt, hogy miképpen mentek tönkre emberi sorsok azon a helyen, miként kótyavetyélődhetnek el életek a legszentebb szülőföldön is, s ha ez így van, akkor szembenéznie e ténnyel kinek-kinek elkenhetetlen kötelessége. Nem volt nagy sikerem ezekkel a költeményekkel szülővárosomban. Előbbi versemben, a város egyik meghatározó szellemiségű irodalomszervezője szerint, „letyúkszarosszülőföldeztem” Nagyszalontát. A poémámból meg azt olvasta ki valaki, hogy abban tulajdonképpen feljelen tettem az apját, amiért az ötvenes években Szabad Európa rádiót hallgatott. Egyszóval zokon vették mindkettőt. Meglehet, ezért nem hívtak meg soha felolvasóestre vagy könyvbemutatóra majd negyven esztendeje szülővárosomba. Némiképp resteltem magam, hogy ezt most szóvá tettem.

Tözsér Árpád

Stb.

Egy vers keletkezéstörténete és néhány lehetséges jelentése

Tud-e, tudhat-e a költő adekvát módon, azaz a tárgy természetének megfelelően beszélni a saját verséről? A költemény legbensőbb természete ugyanis (mint minden műalkotásé) a nyitottság, a jó vers, ahogy egy jeles költőnk megfogalmazta, minden olvasójával más-más vegyületet képes alkotni.

Mára persze a műnek ez a nyitottsága már irodalomelméleti közhely, a szerzőről mint a saját műve nyitottságát észlelő és értelmező olvasóról azonban kevesebb szó esik.

De ez talán érthető is, hisz ebből a nézőpontból a kérdés meglehetősen paradox: ki tudhat-e a szerző egyáltalán bújni a szerzői mivoltából, s tudhat-e „önmagával” újabb és újabb vegyületeket alkotni, tudhatja-e versének újabb és újabb olvasatait produkálni? Ha nem, ha csak az „első okot”, az ún. valóságot (a külső valóságot, a saját valóságát, a személyiségét stb.), a szövegstrukturalódást elindító élményt tudja verse jelentéseként felfogni, akkor versmagyarázata lezárása lesz alkotása jelentésmezejének, vagy ahogy Roland Barthes írja *A szerző halála* című korszakos jelentőségű írásában: „*valami végpontot jelöl ki*” a műve számára.

Tulajdonképpen tehát sohasem szerencsés dolog, ha az alkotó maga magyarázza az alkotását, a verstörténelemben mégis számos szerzői önértelmező versmagyarázatot ismerünk. S nemcsak a régmúltból, hanem az egészen friss irodalmi hagyományainkból is. (Említsünk meg itt hamarjában csak kettőt: Szabó Lőrinc: *Vers és valóság*; íródott: 1955–57-ben; Petri György: *Magyarázatok P. M. számára*, kelt: 1992-ben.) Bizonyára van tehát, az elmondottak ellenére is értelmük a költői önkomentároknak. A Szabó Lőrinc-féle *Vers és valóság*ot közreadó Kabdebó Lóránt (2001) a kötet utószavában például azt írja, hogy a szerzők ilyenfajta szövege „*a versek állandó szembesítése nélkül is élő olvasmányt adhat... , a költő emlékirataként jelenhet meg, másrészt... önálló műalkotásként is befogadókra találhat*”.

Én az itt következő, 1996-ban íródott, eredetileg *Glossza* (Leviticus, 1997), majd *Sebastianus* (miután az agyonnyilasztatását túlélte, és börtönbe zárták) (Finnegan halála, 2001), s végül *Sebastianus, miután az agyonnyilasztatását túlélte, és halálra kínzatása előtt börtönbe zárták* (Légyökerek, 2006) címmel megjelent versemhez írt kommentáromat elsősorban keletkezéstörténetnek tartom, s csak kevésbé szövegértelmezésnek.

Kezdjük a megírás évével.

Ha jól emlékszem, 1995 végén kezdtem írni e verset, az első változatai afféle újgyakorlatokként születtek, azaz nem tulajdonítottam különösebb jelentőséget nekik. Abban az évben voltam hatvanéves, megjelent a *Mittelszolipszizmus* c. (az ön- és Közép-Európa-íroniára hegyezett ún. Mittel-versek korszakát összefoglaló és lezáró) verskötetem, a Magyar Írószövetség a születésnap és a verskötet megjelenése alkalmából jól sikerült szerzői estet rendezett számomra (a Bajza utcai székház tele volt érdeklődővel, a kolozsvári Kántor Lajos tartott méltató előadást, Szvorák Kati énekelt, s a közönség soraiban még Mészöly Miklós is ott ült), a könyvem megkapta az Év Könyve-díjat (ezt a Magyar Írószövetség Arany János Alapítványa ítéli évente oda) – hatvanéves koromban (elég későn) elkezdődött a magyarországi pályafutásom. Éreztem, egy korszak lezárult az életemben, a Mittel-versek kitaposott útján nem mehetek tovább, valami mást kell kezdenem.

Akkoriban éjjel-nappal Rilkrét olvastam. Ugyanis a budapesti *Holmi* szerkesztőségéből kaptam egy furcsa borítékot, Rilkének a dilettáns költőhöz, Franz Xaver Kappus kapitányhoz írt szöve-

geit tartalmazta, kísérőlevél nélkül. Később kiderült, a folyóirat szerkesztői egy versenypályázatra invitáltak, de a borítékból kifelejtették a felkérőlevelet, Rilke szövegei illusztrációk voltak a kifelejtett levélhez. Én a költő intéseit (Rilke azt magyarázza egykori iskolatársának, hogy az ironia nem való versbe) magamra értettem, úgy gondoltam, valaki így akarja tudtomra hozni, hogy únja a Mittel-verseim szarkazmusát, s válaszolni akartam a „gúnyolódónak” (válaszoltam is, még hozzá egy versciklusban, az ún. Kappus-versekben!), ehhez tanulmányoztam újra a Rilke-életművet.

Újból és újból visszalapoztam a nagy német költő *Szent Sebestyén* c. opusára. Azon túl, hogy nagyon tetszett (az önmagából töltekező, a befelé sugárzó fényben szépséggé magasztosuló erkölcsi erő klasszikus versszobra e mű), az érdekelt, hogy mi indíthatta Rilkét e vers megírására. Az egy pillanatig sem volt kétséges számomra, hogy valamely képzőművészeti alkotás. De melyik? Diocletianus pogányból kereszténnyé lett katonájáról, az agyonnyilazott, könyörületes nők által meggyógyított, majd mégiscsak halálra kínzott mártírról számos művészi ábrázolás, festmények, szobrok születtek.

Átlapoztam néhány képzőművészeti albumot, elmélyültem Pollaiuolo, Antonello, Georges de la Tour Sebastianus-képeinek a tanulmányozásában, míg végül már úgy éreztem, hogy mint valami edény, magam is csordultig vagyok Sebastianus-élménnyel, s hogy ez az élmény itt is, ott is kicsorog belőlem.

Papírra vettem a vértanúról az első saját soraimat, de éreztem, hogy hiányzik belőlük valami. A Mittel-versek kötetlen formája itt nem működött, s idegen volt a témától a korábban már annyira kezemhez szoktatott ironia is. Egyedül a hagyományos vershelyzet: a témával való teljes azonosulás, a vallomásos forma ígérkezett használhatónak, de a mártír-pózhhoz semmi kedvem nem volt. Adva volt tehát a kérdés: hogyan írjam meg a Sebastianus-élményemet úgy, hogy a vers enyém legyen, de a mártír-sorsot távol tarthassam magamtól?

Miközben így töprengtem, egyre Antonio Pollaiuolo *Szent Sebestyén mártírsága* c. festményét nézegettem. Azt hiszem, a *Szent Sebestyén* c. opusában Rilke is Pollaiuolo Sebestyénét tette át versbe. A legendák szerint a mártírt a római katonák egy fához kötözték, s úgy nyilazták agyon. Pollaiuolo a fát ugyan megtartotta a képén, de az ágait lenyeste, s így a megkínzott testet a földről egy meggyötört fára, az első ágmaradványok magasába emelte. A katonák fölfelé, valami magasán fölöttük levőre lövöldöznek. „...*dúljanak / pusztítói, rombolják e szépet*” – mondja Rilke.

De mire lövöldöztek én? Mi az a valami, ami bennem is van, s el is akarom magamtól távolítani?

Mikor elkezdtem formálni az anyagomat, bizony még nem tudtam. Csak azt tudtam, hogy a Sebestyén név túlságosan meg van terhelve a „mártír” jelentésével, s így én inkább a magyar fül számára semlegesebben hangzó „Sebastianusról” fogok írni, s hogy az általam ismert művészi Sebestyén-ábrázolásokból az a Pollaiuolo-lelemény van rám a legnagyobb hatással, hogy a lövöldöző katonák köre bezárja ugyan a fára kötözött Sebestyént, de annak az égre fordított arca-szeme mintegy jelzi a körből való kitörés lehetőségét, irányát. Álltam a hatvanas és hetvenes éveim határán, stílusvedlés után (ahogy az egyik Orbán Ottó-vers hőse mondja), a régi bőröm levetve, dideregtem meztelen idegvéggekkel, s új bőrnek csak a még régibb bőröm, a szorongásaim, betegségeim póre elpanaszolása, a személyes líra formája kínálkozott.

S leírtam az első strófát:

*Ne panaszkodj! Máskor más, most meg ez
adatott neked feladatként.*

*Börtön? Jó, de az ablak ad fényt,
s néha kikattan a földi retesz.*

Ez eddig persze szimpla poétikai ön-didaxis: írj bármit, de ne panaszkodj, nehogy vissza kelljen térned a vallomásos kezdetekhez, az egyetlen jelentésbe zárt személyes lírához. Csakhogy: a beszélő mindjárt vitába is száll önmagával. Tudatosítja: a tiltás is egyfajta zártság, ha úgy tetszik: börtön. Hogyan lehet tehát valaki egyszerre bent is a börtönben (vagy bármely zárt „körben”) és kívül is rajta? Hogyan csinálta ezt Sebastianus?

S hogyan lehet mindezt megcsinálni poétikailag?

S jött a mentő ötlet: a glossza-forma. (A glossza régi spanyol versforma, amelyben a kezdő négy- vagy nyolcsoros strófa egy-egy sora azonos a következő strófák utolsó soraival, az utolsó versszak viszont teljességében azonos az első szakasszal, de benne a sorok fordított sorrendben következnek egymásra.) Régóta izgatott a tény, hogy ez a versforma a magyar költészetben tulajdonképpen idegen, kipróbálatlan. (A legismertebb magyar glossza egy Eminescu-vers fordítása, Dsida Jenő remeke.)

Nekem most kapóra jött a glosszastruktúra zártsága és Pollaiuolo Sebastianusának drámai nyitottsága. Az az önmagába visszatérő kör, amelyet a glossza szerkezete alkot, a Sebastianust körülálló katonákat idézte, a mártír „*két felszakadó szeme*” (Rilke) pedig a „kintség” lehetőségét. S talán azt a metafizikus „mindenen túliságot” is, amelyet a „formátlan létemben” én éreztem akkoriban.

Ez után a vers szinte már önmagát írta.

A második strófa az első szakasz börtön-motívumát bontja ki (utalva közben az ember, az én minden helyzetbeli zártságára is), a harmadik versszak a belső csend és tisztaság vállalására szólít föl, a negyedik a spirituális felé tolja a jelentést: egyenlőségi jelet tesz az emberi egzisztencia és a mártír-lét közé, s ezzel előkészíti az ötödik strófa metafizikáját:

*S ahogy a tekintet ki-kirepes:
a vers ablakán kihajolva
fölnyújtózkodsz egy égi sorba,
kikattan halkan a földi retesz.*

Ebből a nézőpontból az önmegszólító, mintegy dialogizált Te-forma a szöveg érzelmi telítettségét, drámaiságát fokozza: az első és utolsó strófa már önmagában is egymással felelő, „párbeszédelő”, egymásra reflektáló szubjektumokat tételez, de a köztük levő (kifejlő) négy versszak maga a tömény dialógus. Ha nem félnék a helyzet túlteoretizálásától, azt mondanám, hogy a freudi es (az ösztön-én) és a *fölöttes-én* a Sebastianusként elképzelt, az aktuális tapasztalatok (lövöldöző katonák, irodalmi valóság, társadalmi lét, a megélt metafizika) által meghatározott születő (jövőbeli) *én*hez szól, azt próbálja alakítani.

A vers lehetséges jelentéseinek első síkjában tehát az én számomra (mint szerző számára) az a dráma zajlik, amelyben a személy (az *én*, a lét és a kifejezés, a nyelv „mártírja”) nem tud érvényesen megszólalni (mert az addigi hangja, a póre panasz, sőt már annak a visszaja: az ironia sem hiteles – „*Oly mindegy, most épp mi a börtönöd*” –, az új hangja pedig még csak születőben van), s ebből a zaklatott, reménytelen zártságból a lehetetlen, az „*égi sor*” felé próbál kitörni.

Ugyanakkor bevallom, hogy ennek az „alaptörtetésnek” szándékosan irányítottam úgy a fordulatait, hogy más jelentések számára is nyitottak legyenek.

S irányította azokat maga az öntörvényű forma is, a Paul Valéry-tétel értelmében, amely szerint „*A vesszor esetlegessége kijavítja a terv hamis biztonságát*”. Mert bizony úgy igaz, hogy

a versnyelv akkor kelti az élő organizmus, a szerves lét képzetét, ha minden sora meglepetés, ha egyik sem következik logikusan a másikból. (Ha a corpus mégis külső logika szerint alakul, akkor a szöveget sematikusnak érezzük.) S viszont az is igaz, hogy a mű ún. egységes átformáltsága (amely nem más, mint a szöveg szerves léte) vonatkozásában a legprecízebben kidolgozott forma sem képes elég következetes lenni. Arra csak a személyiséggel, az egzisztenciával valamiképpen szintén szervesen összefüggő kifejezésforma, ha úgy tetszik: a stílus képes.

Summa summarum: remélem, a *Glossza*, illetve *Sebastianus* c. versem távolról sincs bezárva a „stílus-vedlés” egyetlen jelentésébe, olvasható a mű például pusztá Sebastianus-monológként, értelmezhető mondjuk Pollaiuolo és Rilke Sebestyén-képének az intermediális felülírásaként, vagy értelmezhető akár úgy is (s azon a szélsőségesen egzakt-tudományos nyelven is), ahogy (amelyen) a kitűnő kritikus, H. Nagy Péter nemrégén értelmezte: „*Tőzsér alkotása az utómodern hagyomány domináns szövegszervező képleteit eleveníti fel, ám azok idézhetőségét egy onnan nézve idegen beszédhelyzet közbeiktatásával teszi reflektálttá*”.

Stb., stb., stb.

S ezek a stb.-k itt most sokkal fontosabbak, mint ahogy gondolnánk.

Mert a vers (az itt elemzett vers és minden költemény) igazi jelentése valószínűleg éppen ezekben a satöbbikben van.

Ruzicskay György: Tengelyemelő (1936; pasztell, karton; 520×650 mm)

Szilágyi András

Előre a múltba és vissza a jövőbe **Ruzicskay György helyváltoztató, enciklopédikus léptékű** **modern festészetéről**

Ruzicskay György festőművész születésének száztiz éves évfordulója alkalmából, az alkotó egész húszadik századot átölelő művészetére emlékezünk, az életművön belül kiemelt, meghatározó szerepet juttatva a két világháború közötti időszak Nagyváradhoz kötődő, a kubizmust és expresszionizmust egyesítő korszakára. Ha Ruzicskay György életművét a stíluszemléleti hagyomány felől közelítjük, nem szorítható kizárólag egy vizuális formanyelv keretei közé. Olyan enciklopédikus léptékű, nemzetközileg is ismert képzőművészről van szó, akinek változatos formai megoldásai, ciklusívei – a felvethető ellentmondások ellenére – a testi-szellemi küzdelem, és a modern szabadságzmény művészettörténeti jelentőségű kifejeződései.

Bevezető

Ruzicskay György festő- és grafikusművész az 1890-es éveknek ahhoz a generációjához tartozott, melynek tagjai az első világháború befejezése után, csupán megkésve kezdhették meg művészeti tanulmányaikat. A Körös-mentén fekvő, a szlovák népesség által XVIII. század első felében újjratelepített Békés megyei Szarvason született 1896. augusztus 16-án, s a még jelenleg is álló, a Kazinczy utcában meglévő, úgynevezett eklektikus „parasztpolgári” jellegű családi házban nőtt fel. Az alföldi mezővárosban szlovák származású édesapja gépészmester, édesanyja a békéscsabai Aradi családból származó, pingáló asszony volt. Visszaemlékezései szerint: „gyermekkorában édesanyja keze vonását követte, falra, bútorra rajzolta romantikus elképzeléseit”. A család drámai körülmények között vesztette el vagyont. Ezért, bár korán – már az alsó polgári iskolában – felismerték rajzi tehetségét, a család által komolytalan dolognak tartott „festegetés” helyett, fiatalon dolgoznia kellett. Ruzicskay katonai szolgálatának egy részét (az első világháború alatt) Nagyváradon teljesítette. Ebből következően 1918 őszén kissé megkésve, de annál nagyobb elhivatottsággal indult a Bihar vármegyei Nagyváradra festészetet tanulni. Ruzicskay György első mesterének Baráth Mór¹ festőművész és rajztanár tekinthető. A „mester és tanítvány” még ismeretlen Váradon; „ekkor és ott veszi fel (Ruzicska helyett) a Ruzicskay művésznevet”.² Baráth Mór annak a Hollósy Simonnak volt a tanítványa, aki a nagybányai művésztelep ideáját elképzelte. Baráth nem csupán tanítványa, hanem hűséges követője is volt mesterének. Ehhez tartozóan, Hollósy Simon elképzelése még Münchenben született meg azzal a szándékkal, hogy a hazai földből, a magyar táj ihletettségébőlzülessék egy új, európai szellemű, de sajátosan magyar pikktúra. Baráth Mór egy iskolateremtő szándék szellemében kívánta követni mesterét, s amikor 1918-ban Marosvásárhelyről kinevezték a nagyváradai Fa- és Fémipari Szakiskola rajztanárának, elérkezettnek látta az időt egy helyi képzőművészeti szabadiskola létrehozására. Baráth Nagyváradra érkezve műtermet bérel, és megnyitja a rajz- és a festészetképző kurzusait. A mester pedagógiai képessége, jártassága igen alkalmas volt a tehetséges festőnövendékek eligazítására;

¹ A budapesti Képzőművészeti Főiskolán 1902–1903-ban, illetve 1906–1907-ben végezte tanulmányait. Ezután Münchenben, majd Hollósy Simon iskolájában is tanult.

² Tasnádi Attila: A Ruzicskay Gyűjtemény – Szarvas, Erzsébet-liget. A fenti névviselet hivatalos elfogadása Szarvas város díszpolgárává választásakor hivatalosan is megtörtént, de munkáit 1921-től kezdve ezzel a szignatúrával látja el.

művein a német naturalizmus iskolázottsága alapos rajzi felkészültséggel párosult. A Szent János (később Vlahuta) utca 72. szám alatt kialakuló szabadiskola több is lett, mint iskola, valódi szellemi műhelyként működött, hiszen nem csupán az úgynevezett tandíjat fizető, és nem is csak a tehetséges „ingyenes tanulók”, hanem a nagyváradi festők is gyakran látogatták.³ *Ruzicskay* mesterének didaktikai módszertana az alapos rajztudás elsajátítására helyezte a hangsúlyt, amit a természeti helyi-színek és a fénnel áthatott színértékek érvényesítésével igyekezett elmélyíteni, vizuális szellemterében a nemes művészeti eszmék iránti elkötelezettség az emberiség sorsa iránti etikai felelősség érzetével párosult. Ekképp *Ruzicskay* kialakuló képi szemléletét Nagybánya plein air realizmusán túl, a hely szelleméből következő allegorikus-szimbolikus szecesszió színes rajzossága, a magával hozott látomásos képzeleti erő nyughatatlansága, s nem utolsósorban a helyi nyomdaipar fejlődéséből következő sokszorosító grafikai-technikák elterjedése befolyásolták, illetve alakították.

Előre a múltba

A századforduló után Nagyvárad építészeti architektúráját a modern szecesszió stíluszemléleti változása jellemezte. A kisipari mesteremberek munkáját, a modern nagyipar és gyártástechnológia, az iparművészeti igényű lakberendezési tárgyak tömeggyártása váltotta fel. Ebben az igényváltozásban gyökerezett az új művészet, a szecesszió vizuális szemlélete, amely egyszerre kívánt funkcionális és dekoratív lenni. Magyarország társadalmi, gazdasági viszonyai (is) alapvetően megváltoztak. Az első világháborút záró „párizsi békeszerződés” következtében a volt történelmi Magyarország területe harmadára zsugorodott: a többségében magyar és zsidó identitású Nagyvárad Romániához került. A drámai változások ellenére, az Erdély nyugati kapujának tekintett Várad, ugyan megőrizte kulturálisan nyitott, befogadó urbánus szellemiségét; a magyar nemzeti kultúra sajátos önvédelmi szerepe is felerősödött. Ezzel együtt a hagyomány közvetlen éltető ereje nem csupán különleges támogató feltételeket, hanem megtartó szellemi közösséget biztosított a fiatal *Ruzicskay* számára. Vélhetőleg ezért lépett be a város szabadkőműves társaságába, hiszen valósággal áhította a társadalmi folyamatokat mozgató, „beavatott” tudást. Az úgynevezett „küldetéses etikai parancs” elszántságával, a szabadkőműves társaság által biztosított ösztöndíj segítségével készült művészi terveinek megvalósításához. Természetesen a „Titkos Társaság” elvárta, hogy az általa támogatott művész ne csupán díszítő, vagy a celebráló (szertartásos) ünnepélyesség feladatát teljesítse, hanem művészetével „aktivizálja” a társadalom életében folyó változásokat. Ebbe a felgyorsult történelmi és társadalmi kontextusba és kulturális korszakba ágyazódott művészetének első periódusa. *Ruzicskay* egész életét meghatározó döntése is Nagyváradhoz köti, itt ismerkedett meg szerelmével, későbbi feleségével is, a nagyváradi születésű Horváth Etelkával, aki több művét inspirálta, és egész életén át hű társa és segítője volt.⁴

Történelmi allegóriák vizuális szellemterében

Az első világháború után a felgyorsult ipari-technikai fejlődés következtében tömegméretűvé vált az identitásválság, a kortárs művészet új szellemi és kulturális önazonosság megteremtésére törekedett. A társadalom által felkínált identitások választhatatlansága vagy összeegyeztethetlensége az ember számára elsősorban erkölcsi szinten jelentkezett.

A századelő művészetében megfogalmazódó ellentmondások az egyén számára a választás lehetetlenségének tiltakozó tapasztalatát erősítik. *Ruzicskay* személyes képteremtő azonosságát

³ Muradin Jenő: Erdélyi festőiskolák. Kriterion Könyvkiadó, 1997. 112. p.

⁴ Horváth Etelka az 1920-as években Rotchild Klára (divattervező és ruhaszalon tulajdonos) személyi titkára volt.

a „képtörténelmi” múltba helyezi, egy lehetőség-azonosságú világot teremt, de ennek lényege nem annyira a valóságtól való elhatárolódás, hanem képteremtő látomások áthatásainak érvényesítése. Ezen áthatás nem tükrözi, nem másolja a valóságot, hanem kezdeti periódusában egy elmúlt történelmi, majd későbbi periódusában egy lehetséges világ-konstrukcióját adja. Nagyvárad tanulmányainak első időszakában már hetven rajzból álló sorozatot készített Várad történetéről (1921). Ennek a felfogásmódnak kívánalmát erősítette egy igen érzékeny, de szűk befogadó és művészetpártoló közönség is. Ebben a korai periódusban az eseményrajz-sorozat történelmi, mitológia képi-térbe helyezett, amelyben a hős az „emberi értelemképés” humánus, etikai erőforrásait mozgósította, ahol a romantika szemlélet ikonográfiai előképén túl, a történelmi példázat is a megélt aktuális világra utal. Ekkor a képi funkció felvilágosító, ismeretelméleti jellegű, amely a szűkebb közösség egységének megtartására irányul.

Ruzicskay 1921–1924 között a müncheni Akadémián H. Groebler-nél és L. Hertereich-nél tanult, de látogatta a kortárs törekvésekhez közelebb álló Hoffmann Schule előadásait is. Az Akadémiára hatvan jelentkező közül, a huszonnyolc kiválasztott között volt, minden segítség és ajánlás nélkül. Már az első szemeszteren meglepte tanárait vörös és fekete krétával rajzolt sorozatával, egy óegyiptomi rabszolga allegorikus történetével, de figyelemreméltó, hogy müncheni festőnövendékként már a ló motívumát is sokféle műfaji formában, sokféle csoport-kompozícióban megjelentette. Reneszánsz előképek, elsősorban Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarrotti nagy hatással vannak képi fantáziájára. Ruzicskay 1923–1925 között Velencében, Firenzében, Rómában járt, majd 1927-ben az Académie de grand Chaumière párizsi intézet kurzusát is látogatta (*Piazza di Popolo*; zsírkréta, papír; 300×200 mm).

Ruzicskay egyre differenciálódó vizuális szemléletére jelentős hatást gyakorolt Franz Roh 1925-ben megjelent *Nach-Expressionismus* című könyve.⁵ Ebben az egyik fejezet a legújabb európai festészet aktuális kérdéseivel foglalkozik, kiemelten az „expresszionizmus utáni” folyamatok taglalásával, jellemzésével, ahol az egyik irány a kortárs valóság felé forduló, úgynevezett objektív, idealizálástól mentes ábrázolásra, a másik pedig egy kortalan, ideákra épülő eszmény ábrázolására törekedett. Európai tanulmányútjain: Párizsban, Bécsben, Rómában érzékeli, tapasztalja, hogy a kortárs lét szimbolikus helye a modern nagyváros lett – a maga gazdagságával és nyomorával egyetemben (*A város szélén*; olaj, karton; 44×34 cm). De ezek az új identitást kereső városok már nem organikus képződmények, hanem a gépek által megszervezett, úgynevezett második természeti valóság részei, amelyben egyre jelentősebb súlyt kap a gépek funkciója, és annak tárgyias egyedisége (*Gyárrészlet–Vasöntőde*; olaj, karton; 56,5×43,5 cm).

Ruzicskay programszerűen vállalt képalkotó rajzciklusait művészeti tanulmányai közben folytatta, de a hősiességek, az egymásnak feszülő küzdő ember történelmi küldetésének bemutatása mellett felismeri, hogy az új csatákat a szociálisan humánus eszmék szolgálatában, a munkát végző ember szellemi és testi nyomorúsága ellen kell /szükséges megvívni, megragadva ebben a tartalom fantasztikus realizmusát, futurizmusát, valamint a kubista expresszionista formanyelv modernizmusát. Műteremtési gyakorlata a humán társadalmi változtatás szolgálatába fordul. A korabeli erdélyi folyóiratok – a húszas évek közepén – a kassági avantgárd örökség sajátos színformáját tükrözték számára. A Franyó Zoltán szerkesztette *Genius – Új Genius* (1925–1925), a Szántó György által jegyzett *Periszkóp* (1925–1926) rövid élettartamuk ellenére a *Ma* és a *Tett* szellemiségét, a művészet nemzetköziségét és teljes nyitottságát erdélyi talajba való átültetését tekintették céljuknak. A teljes összképhez tartozik, hogy a magyarországinál konzervatívabb erdélyi szellemi közegben már radikális, új hangot ütött meg a 1926-ban alapított *Korunk* folyóirat.

⁵ A Ruzicskay Györggyel 1980–1982 között az Erzsébet-ligeti Alkotóházban folytatott beszélgetés jegyzetei alapján.

Ruzicskay egyre érzékenyebb volt a társadalmi problémák iránt, de elsősorban a modern civilizáció emberi következményei foglalkoztatták, amit a szociális igazságtalanságok ellen protestáló gyógyító ideák keresése determinált. Ennek aktualizált szellemi hátterét a radikális polgári értelmiség és a szociáldemokrácia eszméi alkották. Műteremtési gyakorlata eltolódik a közvetlen, érzékelhető valóság felé.

Vissza a jövőbe

Ruzicskay úgy érezte, hogy egy eljövő, igazságosabb, racionálisabb, a közösség erejére és akaratára építő aktív művészetet kell létrehoznia. Ebből adódott, hogy egyszerre vállalta a baloldali, utópikus elkötelezettséget és a formai újítás szándékát (*Vörös atlasz*; pasztell, papír; 400×350 mm). Egyre gyorsuló ütemben változott meg az ember hétköznapi világa, átalakul a tér, a tárgyak használata. Az avantgárd törekvéseket felvállaló Ruzicskay igyekszik elmosni a hétköznapi és a művészi valóság közötti határokat. Szenvedély és szeretet, elkötelezettség és szolidaritás jellemzi alkotói attitűdjét. A történelem eseményeiből pedig analógiakonstruálás lesz. A kultúrák közös pályát futnak be, ennek megfelelően jelenségeik egybevágoak. Holttá válik a kultúra, holttá válik a szerelem. Ezt példázza életművének Nagyváradon fogant, és már Pesten megrajzolt érett alkotása, az 1927–1928-ban *Szerelemkereső* címmel komponált rajzdráma. A *Szerelemkereső* című, 112 lapos grafikai ciklus egy látnoki történet képi illusztrációja, ahol az alkotó a szenvedély valóságos enciklopédikus jelképtárát mozgósította: látomásos képeiben egy romantikus történelmi hőstípust rekonstruál.

Szerelemkereső I.

A képkötés filozófiai és gondolati jellegű, amelyben a modern hős aktív társadalmi szerepe, cselekedete a szerelem kozmikus metafizikai tartalmával egyesül. A verssorok narratív történéseit követő képekben a megváltozó tárgyvilág önálló életre kel, s kialakul a nagyváros új természeti képe: az ipari civilizáció. A civilizációs városi környezetben olyan, mint a második természet: „nagy kéményei toronyként meredtek az égnek...”, ebben „komor, négyzetes házai voltak”, ahol meghalt a szerelem, meghalt a város életereje. Ez az uralkodó tárgyvilág megfékezhetetlen, mert a saját szervezeti struktúrája, önmagán túlnyúló kiszolgáltatott létformát hoz létre! Mind a pénz, mind a harc, mind a tudás (ismeret) stb. erői ellenére Uruk városa elpusztul. Fontos kiemelni, hogy Ruzicskay képi utópiája nem csupán az általánosság és „cél nélküli célszerűség képzeteként” valósul meg, hanem az esztétikai teljesség és határtalanság érzéseként, amely nem annyira a tetzés, mint inkább a megrendülés élményét kelti az emberben.

Szerelemkereső II.

Ruzicskay szerint a világot a technikai civilizáció érzelmenélkülivé és embertelenné tette. Az általa működtetett hős, a prométheuszi áldozatot felvállaló dinamizáló erő, a szerelem (az emberiség) megmentését tekinti élete céljának, küldetésének. Ez a modern hős *Aremus*, a mitológiai Prométheusz archetípusa, aki hatalmas küzdelmek árán, de legyőzi az akadályokat. Természetesen ebben a küzdelemben Aremus nem a tűz megmentője, hanem a „szerelem keresője” és a közösségi akarat érvényesítője, aki képes áldozatot is hozni, miként a klasszikus tragédiák hősei. A küldetés-jelleg modern mítoszalakító művészetté alakul, amelyben a mű nem pusztán magatartás-modell, hanem a nagyvárosi civilizációtól megmentett világmodellé is válik, ahol legvégül Aremus eljut a szeretet és a szolidaritás által megtapasztalt igazságos új társadalomba – egy fejlettebb szellemi és érzelmi világhoz. A továbbiakban érvényesített panoráma távlatú nézőpont, a felbontott képsíkok és a geometrikus-formaképzés egysége, egy személyesen átélt szerelmi szenvedély kifejeződése is. Ekképp mű formaadása és komponálása nem csupán a láto-

más leírói pontosságával rokon, hanem az eposzi mű romantikus szenvedélyességével is. Ezért, hogy kubizmus és expresszionizmus eszközeit, a „tételes látvány” elemzésén túl, a hagyományos képtér felbontására és dinamizálására is felhasználta.

A *Szerelemkereső* ciklust a Sonnelfeld Adolf Részvénytársaság nagyváradi nyomdája 1935-ben algráfia technikával, sokszorosított formában jelentette meg. A mintegy 108 lapot tartalmazó album népszerűségére jellemző, hogy 1945-ben Nagyváradon egy második kiadása is megjelent, a nagyváradi Grafikai Intézet nyomtatásában. A művész az eredeti rajzokat gondosan megőrizte, végrendeletében a Magyar Nemzeti Galériának adományozta.⁶

Mozgás, sebesség, dinamizmus

A harmincas évek központi tematikája a kapitalista civilizáció, a „gépkorszak” és az ember viszonya, kölcsönhatásai, elidegenítő effektusai. Nem csupán arról van szó, hogy a gépek (mozgás, az erő, a sebesség eszközei) győztessé válnak, hanem inkább a megszelídíthetetlen időről, amely kiszabadul a lineáris időképzet köréből, s feltartóztathatatlanul rohan előre a veszedelmes vég felé (*Emelődaruk*; olaj, karton; 70×50 cm). Tulajdonképpen a lineáris időnek a felbontása, a jövő meghódítására irányuló szellemi erő, apokaliptikus képi változatairól van szó. Ruzicskay a gazdasági világválság (1929–1932) után nagy empátiával látogatta a gyárakat, üzemeket, műhelyeket, ahol a munkát végző ember közvetlensége lett számára az ihlető forrás (*Gyárban*; pasztell, papír, 455×600 mm). Vizuális szellemterében a gépek mikrovilága (gép és ember) futurista szemléletű összeütközéseket sejtet (*Támadás – Vadászrepülők*; olaj, karton; 56×68 cm). Grafikáin, pasztell- és tollrajzain megjelenik a munkaábrázolás, a balesetet elszennvedő ember (az autóval való gázolás) és a munkát végző ló kiszolgáltatottsága. Munkaciklusait, amelyben meghatározóvá válik a test plasztikai formája, nem csupán az ellenpontok, a statikus test és a dinamikus test közötti feszültség és erő jellemzi, hanem a munka áldozati ereje is (*Munkások*; olaj, vászon; 26×20 cm). Értelmezésében a mű egyre inkább a közösségi folyamat része. A mezítelen felsőtesttel munkát végző ember éppannyira a korhoz kötött szabadság és a teremtés példázata, mint a dinamikus erő kifejezése (*Építőmunkások*; pasztell, papír; 540×670 mm).

Ruzicskay a szociáldemokrácia társadalmi, politikai mozgalmának ideológiai törekvéseivel azonosult, küldetéses tudattól áthatottan olyan összekötő „híd szerepre” vállalkozott, amellyel nemcsak a művészet és a társadalomra ható tudományos-technikai változás, hanem a művészet és egy új típusú közönség között is közvetíteni kívánt. A kompozíciókon az építőmunkát végző ember, az emberi test (testek egymásnak feszülése) hatalmas fizikai és gépi erőt igénylő, természetet átalakító célokat követ, amelyben megjelenik a közösségi erő pátosza. Ebben az apologetikus esztétikumban még nem lejárattott, hanem rendhagyó műteremtési gyakorlat követéséről van szó. A városok, és utcák képe átalakul, megváltozik (*Utca*; pasztell, papír; 260×325 mm). A közösségi és kereskedelmi terek használat közben egyre jobban eltömegesednek, benne csupán egy jelzett vonallá redukálódik az ember (*Nagyváradi-piac*; pasztell, papír; 355×295 mm, *Lehel-piac*; pasztell, papír; 540×675 mm). A modernizmus, nagyvárosi ipari civilizáció, a gyors urbanizáció – a városba érkező tömegek életkörülményeiben hozott hirtelen változást – ráirányította figyelmét az ember és az épített környezeti világ megváltozott összefüggésére, instabil működésére (*Panellakások*; pasztell, papír, 230×350 mm). Ez a felmagasztosult erő mintha bekebelezná az őt körülvevő világot, de mintha be is „kebeleződne” ebbe a világba. Sem munkaábrázolása, sem a történelmi példázatai, sem víziószerű képei, sem nagyvárosi művei, sem a hideg-meleg színek ellentéteire alapozó pasztelljei nem sorolhatók be egyértelműen az irányzatok kategóriájába.

Ruzicskay kölcsönhatásba vonja ugyan saját művészetét a kortárs európai művészeti izmu-

⁶ A hagyaték kezelői a közelmúltban teljesítették végakarátát.

sokkal, de ezzel párhuzamosan egy társadalmi réteget vizsgáló szociografikus szemléletet is érvényesít. Portréinak, aktjainak, csoportkompozícióinak expresszív dinamizmusa nem csupán kompozíciós alkotóelem, hanem személyiségéből következő (alkati) sajátosság is egyben (*Jelenet*; pasztell, papír, 640×450 mm).

Közvetlen valóságpreferenciaként a nagyváradi idegstanatórium lakóit is látogatta. Az ápol-takról, a betegekről készült tanulmányok nem csupán az emberi arc karakterét, hanem a lel-ki változások, a „valamivé válás” lelki folyamatát is követték (*Portré*; olaj, karton; 44×34 cm). Ugyanakkor megtartja a művészet hagyományos tematikáit is, különösen a női akt, mint a kép-zőművészeti tanulmányok alapja foglalkoztatja. A pasztellkréta avatott mesterének termékeny alkotó időszaka ez: 1936-ban Nagyváradon tette közzé, a *Világosság felé* címmel új, huszonhét krétarajzát tartalmazó háborúellenes mappáját, valamint a *Teremtés* című sorozatát is. Ezekben a művekben is egy képi látomásokban gondolkodó művésznek az egész emberiség iránt érzett felelősségvállalása nyilvánul meg.

Belátható, hogy Ruzicskay műteremtési gyakorlata (alkotótevékenysége) olyannyira szervesen kötődött az átalakuló nagyváros mindennapi életéhez, hogy a két világháború közötti kialakult szellemi-művészeti élet elválaszthatatlan részévé is vált. Első önálló kiállítását is a Körös-parti városban rendezte 1927-ben, majd ezt követően – 1927 és 1936 között – további nyolc alkalommal mutatta be munkáit. Nem túlzás, hiszen vallomásaiban hangsúlyozta, Ruzicskay Nagy-váradot második otthonának tekintette. Gyakori helyváltoztatásait nyughatatlan természetéből és széles érdeklődéséből vezethetjük le. Ebből következően 1938-ban, egy nagyobb műegyütttest készített Százhalombattán, s még ebben az évben Budapesten jelent meg nyolc litografált lapból álló *Liszt-albuma*. A negyvenes években elkészült a második rajzsorozata *Fantasztikus utazás* cím-mel 104 képből, ami az emberiség múltját és elképzelt jövőjét mutatja be.

Ruzicskay gyakran visszatér szülővárosába – Szarvasra – is, amelynek története mindvégig ihlető forrást jelentett számára, ezek közül a Luther Márton munkásságához kötődő, egész falat betöltő freskóját az Árvaház díszterme őrzi. Kiállít Budapesten a Nemzeti Szalonban (1930), az Ernst Múzeumban (1932) a második világháború alatt a Múbarát Galériában (1943), de 1939-ben, Hollandiában, Amszterdamban, majd Utrechben is.

Eklektikus lírai bensőségesség képi változatai

Ruzicskay is, mint oly sok művész azt hitte, hogy az 1945-ös felszabadulással a művészi sza-badság korszaka köszönt be. A második világháború alatt (1943) végleg elhagyta életének, mű-vészetének meghatározó helyszínét, Nagyváradot. Ezzel, a negyvenes éveinek végén járó művész pályájának nem csupán egy termékeny alkotói időszaka zárult le, hanem egy reményeiben ki-tárulkozó, de eszményeiben megcsalatott új alkotóperiódus is elkezdődött. A művészházaspár embersége kiélezett, veszélyes helyzetekben is megmutatkozott. Budapesten, a nyilas rezsim ha-talomra kerülésekor, az üldöztetés és deportálás elől zsidó származású magyar honfitársainkat a saját lakásukban bujtatták, illetve menekítették. A háború utáni újjáépítés lázában Ruzicskay korábbi expresszív szemléletmódja széles regiszteren szólalt meg. Magyarország újra a nagyha-talmi békekötések történelmi vesztese lett, de remélhető volt, hogy a szovjet megszállás idő-szakos jellegű lesz. Ruzicskay hosszú élete alatt még megérhette, hogy nemcsak felszabadult, hanem megszabadult az ország a katonai megszállása alól. Korábbi művészete elkötelezte ugyan a politikai baloldal mellett, a szociáldemokrata eszmék mellett, de ez nem jelentette a marxista eszmék dogmatizmusának elfogadását. A Népszava Könyvkiadó 1948-ban 136 képpel illusztrált könyvet adott ki *A munka himnusza* címmel. Egyre erőteljesebb centralizáltság jellemezte a magyarországi képzőművészi életet, s a központi kiállítások szervezett kritikája dogmatikus követelményeket támasztott az alkotókkal szemben, kivált a szocialista realizmus ideológia (és

nem esztétikai) programjához. Ennek megfelelően 1953-ban Komlón, a bányavárosban festett, úgynevezett „szocialista realista” kánonba sorolt munkaképeit mutatta be.

Alkotókedve töretlen. 1952 és 1957 között elkészül a *Különös utazás* című, 100 lapból álló rajzsorozata, ahol térben és időben képzeletbeli utazást tesz az egyetemes történelemben.

A 1956-os forradalom után művészetét egyre inkább egy bensőséges, de tőle nem idegen impresszionizmus utáni, lírai szemléletmód váltotta fel. Ruzicskay nyughatatlan természete szerint, amikor egy-egy művészi célkitűzést megoldott, nem ismételte tovább az eredményt, hanem újabb és újabb képzeletbeli kalandok után kutatott: témái között egyre gyakrabban bukkannak fel a szülőföld motívumai és az emberi karakterek. Szülővárosa, Szarvas történetét rajzciklusban dolgozta fel, majd a helyi földművelők gazdálkodási kultúráját átalakító, modernizáló Tessedik Sámuel népi „felvilágosító” küzdelmét mutatja be. Mindemellett a helyi művelődési élet szervezésébe is aktívan bekapcsolódott (színdarabot írt, tánckört és dalárdát vezetett, néprajzi gyűjtési mozgalmat szervezett).

Az ötvenes évek végétől – a személyét érintő megkülönböztetett bánásmód részeként – Nyugat-Európába is utazhatott; Franciaországban 1959-ben a Párizsi Magyar Intézetben állította ki műveit. Ezt követően meghívásra a francia főváros galériáiban mutatta be alkotásait több alkalommal. Párizsban elismerő kritikai fogadtatásban részesült: „ez a művész századunk egyik legjobbja” – állapítja meg róla André Salmon műkritikus. Párizsban a nemzetközi Grand Prix díjat két alkalommal – 1959-ben a *Vitalitás* című grafikájával, 1961-ben pedig a *Nagyvárosi fények* című pasztelljével – nyerte el.

Tanulmányúton járt Hollandiában, az Egyesült Államokban és Kanadában is. Ugyanakkor rendszeres utazásainak ellenpontjaként egyre több időt töltött szülőföldjén, 1961-ben Szarvas városától alkotóházat is kapott. Az Erzsébet-ligetben kialakított alkotóház újabb inspirációt adott művészetének: a „felkínálkozó” természet elemző tanulmányozása vezette az úgynevezett „biofestészet” elméleti kidolgozásához. Kísérletezni kezdett egy új eljárással, a természetből vett anyagokat, többek között faleveleket, terméseket használt fel. Ebben az anyagválasztások és kezelések, a festőtechnikák, a felületalakítások már egy megváltozott képzőművészeti kánon részei. Ruzicskay szabadon élt a kínálkozó természet lehetőségével, bizonyítva ezzel alkotói, szellemi frissességét és újító kedvét, de ezzel nem irányzatot akart teremteni, hanem megújítani látásmódját. Ugyanakkor az alföldi tájakhoz elválaszthatatlanul kötődő görcsös akácfákról szimbolikus tartalommal olajképeket is festett. Az ember és a természet harmonikus kapcsolatán alapuló törekvés manifesztumát a Művészet című folyóirat 1966. júniusi számában publikálta. A francia kultúrához való vonzódását jelzik a Jacques Prévert *Maszkabál* című verskötetéhez készített illusztrációk, amelyek Párizs hétköznapi életét bemutató finom, könnyed eleganciával jellemezhető tollrajzok.⁷

A szarvasi alkotóház 1973-ban egy további kiállítóteremmel bővült, így alakult ki végül a Ruzicskay Gyűjtemény alapja, ami megújítva jelenleg is látogatható.

Az enciklopédikusan gazdag életpálya elismerései között megtalálható az olasz Enit-díj, a Munkácsy Mihály-díj (1973), az Érdemes művész (1976) és a Kiváló művész (1982) szakmai kitüntetés is.

A narratív természetű rajzciklusokban való gondolkodás újabb eredménye a *Fantasztikus utazás* sorozat, amelynek lapjait (még) az ötvenes években kezdte el rajzolni a művész, s amit a hetvenes évek közepére ezer lappá bővített. A ciklus válogatott első része 1978-ban, a második része pedig 1983-ban jelent meg. Mindeközben, egy újabb rajzalbumban a gyulai vár krónikáját dolgozta fel 1981-ben. A mester nyolcvanéves születésnapját 1976-ban a Magyar Nemzeti

⁷ Jacques Prévert: *Maszkabál* (versek). Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984.

Galériában gyűjteményes életmű-kiállítással ünnepelték meg. Tíz évvel később, 1986-ban pedig Békéscsabán a Munkácsy Mihály Múzeumban tisztelegtek munkássága előtt.

Befejezés

Ruzicskay György Budapesten, 1993. január 31-én, kilencvenhét éves korában hunyt el, s végakarata szerint szülővárosában, a régi evangélikus temetőben helyezték örök nyugalomba.

Végrendeletében életművének jelentős részét, az Erzsébet-ligeti Alkotóházban található műveit, néprajzi gyűjteményét, valamint a művészházaspár minden ingó- és ingatlan vagyonát szülővárosának ajándékozta. Ennek az örökül hagyott hatalmas életműnek a kezelésére 1999-ben Szarvas Város Önkormányzata létrehozta a Ruzicskay György Közalapítványt. Egykori műterme ma a közönség részére állandóan nyitva tartó emlékház. Az alapítvány feladata az alkotások rendszerezése, bemutatása, valamint közművelődési és ismeretterjesztési tevékenység mellett a szarvasi származású képzőművész hallgatók támogatása. Ez utóbbi célra alapították 2003-ban a Ruzicskay Ösztöndíjat, amit évente ítélnek oda egy-egy tehetséges szarvasi fiatal művésznak. A fenti célokat követve Ruzicskay György életművéből Balatonbogláron 2004-ben, Hajdúszoboszlón 2005-ben rendeztek emléktárlatot. Kiemelt jelentőségű volt a Magyar Nemzeti Galéria szintén 2004-ben Budapesten, majd Stuttgartban rendezett *Modernizmusok. Európai grafikák 1900–1930* című nemzetközi tematikus tárlata, ahol Ruzicskay György hat grafikája szerepelt a korabeli kortárs európai képzőművészeti kánon immár elismert alkotójaként. Ragaszkodó hűséggel – Előre a múltba és vissza a jövőbe!

Ruzicskay György: Szarvasi Újtemplom (1930; pasztell, papír; 310×260 mm)

*Tasnádi Attila*¹

A Ruzicskay-életműről – filológus szemmel Észrevételek Szilágyi András esszéjéhez

Keveset tudunk Ruzicskay György pályakezdésének körülményeiről, értve ezen a nagyváradi és müncheni tanulóéveket, de ami a részleteket illeti, a két világháború közé eső évtizedek tekintetében is hézagosak az ismereteink. Mesterünk munkásságát hosszú élete során számtalan írás, kisebb-nagyobb tanulmány méltatta, de tudományosan megalapozott monográfia nem készült életművéről. Gál György Sándor 1948-ban publikált összegezése inkább gondolatgazdag esszé, semmint módszeres pályakép; behatárolásra alkalmas évszámok alig vannak benne, így aztán a pálya alakulásának időrendjét is meglehetősen szabadossággal kezeli. 1976-ban, a Nemzeti Galériában rendezett retrospektív kiállítás kapcsán a tárlat rendezője, Solymár István kísérletet tett a bemutatásra kerülő alkotások adatainak, köztük a datálások tisztázására, ami elvben megvetette volna egy szisztematikus feldolgozás alapjait, ám a katalógus szerkesztése során az időrendiség elve érthetetlenül feladásra került: a kiadványban a művek nem kronologikusan, megszületésük időrendjében, hanem műfaji csoportosításban kerültek felsorolásra, ami újfent az egyes fejlődési periódusok összemosisához vezetett. További problémát jelentett, hogy az idő rövidsége folytán a művek beazonosítása sok esetben nem kutatások alapján, hanem Ruzicskay mester emlékezetére hagyatkozva történt, amit viszont az utóbb napvilágra került tények nem minden esetben igazoltak. Mi tagadás: pályafutása bizonyos epizódjait, különösen élete utolsó szakaszában, több variációban is előadta mesterünk, óhatatlanul is legendát teremtve ezáltal némely életmozzanata és művészi gesztusa köré. Ezeknek a legendáknak a makacs továbbélése is bizonyítja, hogy Ruzicskay-ügyben sok még a tennivaló: nem elég csupán vitathatatlan igazságú művészi és emberi teljesítményének sommás felemlegetése, szükség van a részletek tisztázására, az innen-onnan összegereblyézett állítások és vélemények felülvizsgálatára is, mert a kritikai kontroll gyakran új értelmet ad a már köztudottnak vélt dolgoknak is.

A fentiekből adódóan a kutatás számára értékelendők az olyan írások is, amelyek nem kifejezetten szakmai tollból származnak, mert egy baráti visszaemlékezésben is felbukkanhatnak hiánypótló adatok, illetve „civilnek” tekintett vélekedésnek is lehetnek megszívelendő észrevételei. Szilágyi András fogalmazásmódja nincs híjával a felesleges patetikumnak, ám a lényegyet tekintve helyesen látja és értelmezi Ruzicskay sajátosan összetett, szimbolikus-romantikus hangütésű, de tartalmi mondandóit tekintve egyértelműen progresszív, humanista indítékú művészetét. Mi több: egyéni szempontú közelítésmódja, sajátos fogalmi minősítései révén (például „vizuális szellem tér”, „eseményrajz-sorozat” stb.) egyben-másban árnyalni is tudja a Ruzicskay-recepció bizonyos kánonját. A Ruzicskay életműben valóban nincs határozott határvonal a meg történt események és a képzelet szülte látomások között, így mesterünk művészi módszerének az „előre a múltba és vissza a jövőbe” – elsőre szokatlannak tűnő – fordulattal való jellemzése nem jogosulatlan. Elismerésre méltó az is, hogy vizsgálódása homlokterébe a Nagyváradhoz kötődő pályaszakaszt helyezi, amely fontos előkészítője Ruzicskay későbbi, a huszas-harmincas évek fordulójára tehető kibontakozásának. Az írás tüzetesebb vizsgálata azonban már több problémát is felvet, hivatkozás történik például adatokra, amelyek tetszetősek ugyan, de bizonyosságuk meg-

¹ A szerző évek óta ellátja a Ruzicskay Alapítvány kurátori teendőit. (A szerk.)

kérdőjelezhető, máskor az életművet alakító hatások felmérésében érzünk hiányosságokat, amely hiányosságok aztán elhamarkodott következtetésekhez vezetnek. De menjünk sorjában!

Problémás mindjárt azon állítás, hogy Ruzicskay világnézeti fejlődését a szabadkőművesség is befolyásolta, illetve, hogy váradi tartózkodása során maga is belépett volna a „titkos társaságba”, amely müncheni tanulmányait ösztöndíjjal támogatta. A dolog több okból is nehezen hihető. Az kétségtelen tény, hogy néhány századfordulós városunkhoz hasonlóan, Váradon is gyökeret vert a szabadkőművesség, s azt is tudjuk, hogy az itteni Bihar-páholy megszervezésében a város liberális polgársága mellett komoly szerepe volt a helyi zsidó értelmiségnek is. A páholy kezdetben a szabadkőműves hagyományoknak megfelelően jótevékenységgel és mecénáskodással foglalkozó társadalmi-társasági szervezetként működött, s csak a tízes évek elején, a radikális Ágoston Péter nagymestersége alatt kapott valamelyes demokrata, a „társadalmi folyamatokra” érzékeny arculatot. Az Ágoston-éra azonban a világháború kitörésével véget ért, s így amikor 1917-ben (más források szerint 1918-ban) Ruzicskay Váradon időzött, a mozgalom már szétesőben volt, 1919-ben pedig, az impériumváltás után ki volt téve a román hatóságok vegzálásainak is. Ruzicskay tagsága már csak azért is kétséges, mert a páholyok „társadalmilag zártkörűek voltak lefelé: a polgárságnál alacsonyabb társadalmi elemet a sokszorosan biztosított szervezeti exkluzivitáson túl kirekesztette egyszerűen az a körülmény, hogy a páholytagság magas összegű tagdíjhoz volt kötve.”² Ilyet a szarvasi parasztvilágból jött 21 éves fiatalember bizonyosan nem tudott megajánlani. Hogy a szabadkőművesek képességeit látva vásároltak volna tőle valamit Münchenbe indulásakor, az persze lehetséges, de hogy Ruzicskay ennek fejében engedett volna a páholy „elvárásainak”, az szintén kizárható: nem az a fajta volt ugyanis, aki eltúrte az önállóságát csorbító kötöttségeket. Jászberényi József *A magyarországi szabadkőművesség története* című, 2005-ben kiadott könyvében felsorolja a hazai szabadkőműves mozgalom valamennyi ismert személyiségét 1886-tól napjainkig; Ruzicskay neve nem szerepel ebben a névsorban, de tudomásom szerint más névjegyzékekben sem.

Egyébiránt: az életútjáról gyakorta és szívesen nyilatkozó Ruzicskay sohasem beszélt esetleges szabadkőműves kapcsolatairól, ellenben rendre utalt a váradi zsidósághoz fűződő sokrétű viszonyára. Közvetlenül halála előtt, Ary Rózának nyilatkozva³ hosszan beszél egy Schwartz Ferenc nevű váradi zsidó fiúról, akivel a katonáskodás során barátkozott össze, s aki leszerelésük után is hűséges híve maradt. Ő vitte el – többek között – az akkor még gátlásos és félszeg fiatalembert a Baráth-féle festőiskolába, és vezette be a város kulturális köreibbe. Egyik mozgója volt az ifjú művésznövendék apró-cseprő bemutatóinak, propagálója és árusítója első munkáinak. A vásárlók/megrendelők zöme, legalábbis eleinte, nyilván Schwartz ismeretségi köréből kerültek ki, amit aztán a helyi illetőségű későbbi feleség, Horváth Etelka nexusai tovább bővítettek. „Így jött össze a pénz ahhoz – emlékszik vissza mesterünk az Ary-féle interjúban –, hogy elindulhassak Münchenbe, az Akadémiára.” Szó sem esik tehát a szabadkőművesek ösztöndíjáról!

Bár München 1921 tájt, amikor Ruzicskay ideérkezett, művészeti szempontból már alatta maradt Párizsnak, a város mégis sokat adott a festői hivatást választó szarvasi szegénylegénynek. És itt nem is elsősorban az akadémiaira gondolunk, amely a szakszerűség dolgában alapos képzést nyújtott, inkább arra a nyugtalan, forrongó közéleti-szellemi atmoszférára, amely a háború utáni német helyzetet, a weimari köztársaság kaotikus viszonyait jellemezte. A minden idejét a tanulásnak szentelő („...annyira festő akartam lenni, hogy szorgalmamat, odaadásomat, akaraterőmet állandóan fejlesztettem. Éjszaka felkeltem, és a fűtetlen, hideg szobában reggelig rajzoltam

² Magyarország története 1890–1918. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988. 924. p.

³ Ary Róza: Bemutatjuk a 96 éves Ruzicskay György, szarvasi származású festőművészt. Az interjú a címből kikövetkeztetve 1992-ben készülhetett valamely helyi folyóirat megbízásából, sajnos, birtokomban csak a jelzetlen cikk-kivágás van.

– emlékszik vissza a müncheni évekre Ruzicskay az Ary-féle interjúban), nyelvi nehézségekkel küszködő fiatalember bizonnyal sok mindent nem értett meg, vagy mint kívülálló, idegenkedve szemlélte az akkori eseményekből, egy valami azonban bizonyosan megfogta, az a kritikai töltetű hangütés és stílus, amellyel a kor német művészete reagált a társadalmi-politikai fejleményekre. Németországban, s magában Münchenben is három újabb keletű stílusirányzat vitte ekkoriban a prímet, a szecesszió, az expresszionizmus és az új tárgyiasság, amelyek mindegyike közel állt mesterünk lelki habitusához, illetve érlelődő mondanivalóinak természetéhez. A városban mindhárom koncepciónak jeles képviselői dolgoztak (többek között Karl Arnold, Christian Schad, Josef Scharl, sőt egy időben Kathe Kollwitz), akikkel, ha esetleg személyesen nem is, a műveikkel bizonyosan találkozott, mert kellő nyelvtudás híján „ismerkedni” csak vizuális úton tudott. Alighanem Münchenre kell visszavezetnünk azt a később is megtartott szokását, hogy a kezébe került újságokból és folyóiratokból rendre kitépte azon alkotások reprodukcióit, amelyek vagy témájuk, vagy kompozíciós módszerük miatt felkeltették érdeklődését, s amelyekből elképzeléséhez alkalomadtán inspirációkat meríthetett. Hagyatékában több dossziényi ilyen reprodukcióra akadtam, zömük persze az idők során tönkrement, szétmállott. Könyvtárának tanúsága szerint beszerzett persze szakkönyveket is (találkoztam például a könyvek között Kandinszkij 1912-ben kiadott *Über das Geistige in der Kunst* című, az absztrakciót megalapozó híres munkájának egy példányával is), ezeket azonban, akárcsak a Szilágyitól emlegetett Franz Roh-munkát, csak később, nyelvtudása előrehaladtával forgathatta.

A falusi Magyarországról jött fiatalember számára München így is nagy élmény volt, nem véletlen, hogy a Ruzicskay-legendák legtöbbje ide nyúlik vissza. Ilyen mindjárt az akadémiai felvétel kérdése, amit mesterünk, valahányszor szó esett róla, mindig másként adott elő. A művésszel folytatott 1980–1982-es diskurzusaira hivatkozva Szilágyi például azt írja, hogy hatszáz jelentkező közül – mesterünket is beleértve – huszonnyolcat vettek fel, dr. Kutas Ferenc viszont – ugyancsak Ruzicskayt idézve – háromszáz pályázóról és huszonöt felvettről beszél.⁴ A már jelzett Ary-interjúban ismét új adattal találkozunk: itt hatszáz a jelentkezők száma és harmincöt a felvetteké. Vajon melyik adat a hiteles? Legenda az is, s ez még Gál György Sándorra megy vissza, hogy a frissen felvett akadémista „már az első szemeszteren meglepte tanárait a vörös és fekete krétával rajzolt” Amon sorozattal. Az egyiptomi rabszolgaként, Amon Hertwebecht képzelt történetének a megrajzolásához – amint azt az egyes lapok Solymár által is megerősített datálásai bizonyítják – valójában müncheni tartózkodásának második évében, 1922-ben kezdett hozzá, ám a teljes ciklus csak 1924-ben, az akadémia befejezése után, vagy azzal egy időben készült el. Azt is tudni véljük, hogy létrejöttében Ruzicskay különleges képzelőereje mellett szerepe volt annak a hatásnak is, amely a müncheni szecesszió jeles grafikusa, Max Slevogt művészete részéről érte mesterünket. Slevogt a Ruzicskayt is tanító Herterich professzor növendékeként 1889-ben végzett az akadémián, s mint hírneves illusztrátort éppen 1922-ben, az Amon megszületése idején választották az intézmény tiszteletbeli tanárává. Ebből az alkalomból grafikai termése is bemutatásra került, köztük nemes szimbolikájú és finomművű Iliász-feldolgozása, amelynek kompozíciós és formamegoldásai a hasonszellemű Amon-lapokon is feltűnnek. (Slevogt grafikái 1979-ben egy vendégkiállítás keretében a Szépművészeti Múzeumban is kiállításra kerültek, itt figyeltem fel az időbeli egybeesésre, illetve az ebből kikövetkeztethető gondolati-formai hasonlóságra.)

Az induló művész első munkáiban – ellentétben Szilágyi sugalmazásával – a politika majd három évig nem, vagy csak általános, fogalmi szinten, kifejezésbeli-formai szituációkba rejtve

⁴ Dr. Kutas Ferenc *Születésnap beszélgetés a 95 éves Ruzicskay György festőművésszel* című interjújából részleteket közöl a Vajda Péter Művelődési Központ 1996-ban, a művész születésének 100. évfordulójára kiadott képes kiadványa.

jelenik meg. Az előadásmódot is inkább a felvetődő témák leíró vagy impresszionisztikus kezelése jellemzi. Az 1923–1924-es esztendő kiállításait nyugtázó sajtóhíradások főként Ruzicskay anatómiai tudását, figurális készségeit és mitológiai vonzalmát emelik ki. „Forrongó piktor, még nem tapogatta ki önnön egyéniségét. Képei képet adnak müncheni impresszióiról: Böcklin-féle mitológia, kompozíció, mozgásfelfogó hajlandóság...” – jellemzi törekvéseit a *Nagyvárad* című napilap 1923. október 14-én megjelent számában Szirmai László. A merész színkontrasztok és színfoltok, „a hús viharzásának festője” – írja 1924 decemberében, a szarvasi úri kaszinóban látott olaj- és pasztellképek kapcsán az anonimitásba burkolózó méltató. Egy 1926-os váradi, márciusban abszolvált tárlatról már egy fővárosi újság, a *Világ* is megemlékezik, de kiemelendőnek ő is csak a hangulatos táj- és városképeket, a figura és táj eredeti „összefonódását”, valamint a művész fantáziagazdagságát tartja. (E tárlat anyaga az 1925-ös itáliai tanulmányút képeiből állhatott össze.) Csak 1927-ben, a *Nagyvárad* május 17-i számában olvashatunk olyan írást egy helyi publicista, Máté Ernő tollából, amely az „ezerarcú élet” megdöbbentő erejű megjelenítőjeként aposztrofálja Ruzicskayt, akinek „érdeklődési köre az elnyomott ember körül jegecesedik ki... Ady elindulása óta nem volt Nagyváradnak Ruzicskay kiállításához hasonló eseménye” – szögezi le. Tíz nappal utóbb a lap ismét visszatér a kiállításra, s néven nevez néhány friss Ruzicskay témát: kollektívizmus, tömeg, tömegakarát, munka, gép, technicizálódás. Mi történt, hogy 1926-ban, illetve a '27-es év első hónapjaiban, szűk másfél év alatt Ruzicskay művészete ilyen nagy fordulatot vett? A válasz egyszerű: a korábban csak a tanultak bűvkörében élő festő ez idő alatt szembesült a hazai valósággal, mint Gál György Sándor írja, a „földalatti Magyarországgal”, s az itt tapasztalt nyomor, elkeseredettség és igazságtalanság egyszerre a felszínre hozta emlékezetéből azokat a müncheni utcán látott proteszt jeleneteket, amelyek jelentőségét akkor, a tanulás lázában nem mérte fel, de tudat alatt – úgy tetszik – mégis számon tartott. Tudjuk, hogy a kérdéses időszak nagyobbik részét Nagyváradon, egy kisebb hányadát pedig Szarvason töltötte, amott a kiterjedt és intenzív romániai munkásmozgalom, emitt a békési szegényparasztság érdekharcainak forró áramkörébe kerülve. 1927-es párizsi tanulmányútjának tapasztalatai értetik meg végképp vele, hogy a világ kettéosztottsága, elnyomókra és elnyomottakra való tagolódása nem német, magyar vagy romániai sajátosság, hanem nemzetközi jelenség, amelybe a becsületes ember, kivált a becsületes művészet, nem nyugodhat bele. S ez a felismerés az, amely nemcsak tematikai értelemben, de a kifejezés síkján is átstrukturálja művészetét. Előtérbe kerül a Münchenben megismert, de ez idáig csak érintőlegesen, célirányosság nélkül használt expresszionista hangütés – ösztönösen ráérez ugyanis, hogy az új témák és mondanivalók a régi, akadémikus ízü eszközökkel már nem, csupán ezzel a szenvedélyes, sodró erejű, vallomások formanyelven fejezhetőek ki.

A váradi nyitányt követően Ruzicskay Budapestre költözik (valójában két-, sőt „háromlaki” életet él, mert gyakorta visszatér, olykor évekre is Váradra, illetve Szarvasra), s megméri magát az itteni közönség előtt is 1928 júniusában a Nemzeti Szalon LXI. csoportkiállításán. A siker elementáris. Itt mondatik ki először a *Budapesti Hírlap* június 13-i számában az a mondat, amely aztán minden Ruzicskay-értékelés alap gondolata lesz: ez a festő „nemcsak művész, hanem gondolkodó is”. A tárlattal kezdetét veszi az a kibontakozási folyamat, amelynek egyes állomásaira (*Szerlemlereső, Munka népe-sorozat*, ember-gép-munka ciklus, Est-lapok újságrajzai, *Világosság* felé album) Szilágyi is utal, s amely során mesterünk felzárkózik a hazai művészeti progresszió legjobbjai, Derkovits Gyula, Dési Huber István mellé. Szilágyi e felzárkózás szellemi háttereként a polgári radikalizmust és szociáldemokrácia eszmevilágát nevezi meg, nézetem szerint tévesen. Ami a radikalizmust illeti, az eredeti, századeleji értelmében a harmincas évek Magyarországon már nem volt számottevő tényezőnek tekinthető, ideológusai 1919 után emigrációba szorultak, a korábbi ütőképes eszmerendszer egy híg, a hatalommal kooperáló liberalizmussá egyszerűsödött.

A szociáldemokrácia kétségkívül megőrizte osztályharcos hagyományait, de ezekből cselekvésre már nem, csupán ellenzékiiségre futotta. Ruzicskay vitathatatlan baloldalisága voltaképpen nem köthető egyetlen szellemi áramlathoz sem, mint mindenben, itt is a maga útján járt, következtetéseit, célkitűzéseit saját tapasztalataiból, a társadalmi folyamatok és törekvések elemzéséből vonta le. Nem szelektált az elébe kerülő jelenségek között, hanem az egyetemességet célozta meg; minden olyan ténnyel, eszmével – lett légyen az erkölcsi megújulást sürgető filantropizmus vagy cselekvésre serkentő szocialista indulat – közösséget vállalt, amelyben az emberiségnek az értékcentrikus életvitel és a haladás iránti vágya nyilatkozott meg. Megértésének, mint Solymár István találóan megállapítja, harcos humanizmusa a kulcsa, amely mindig politikai indíttatású, de sohasem pártosan elkötelezett. Nem ilyen-olyan csoportosulások és mozgalmak keretein belül, hanem az emberiség egészében gondolkozott.

Nagyszívű ember és művész, afféle romantikus forradalmár volt, aki töretlenül hitt a jóakarat, az értelem, a világot átformáló munka erejében. Ilyen értelemben – mint Szilágyi írja – bizonyosan érték csalódások 1945 után, meglehet, hogy éppen ezek miatt menekült több ízben is külföldre. Terjedelmes levelezése még feldolgozásra vár, ebből talán megismerhetőek lesznek a Rákosi-, majd a Kádár-korszakról alkotott nézetei. Nyíltan nem foglalt állást, de a visszafogottságával tüntetett, tömérdek kiállítást rendezett kisvárosi kultúrházakba, gyárakba, s bár a múltja okán megengedhette volna magának, kultúrpolitikai posztra nem tartott igényt. Visszatért a szülőföldre, kipróbálta képességeit a legkülönbözőbb művészeti műfajokban és technikákban, megvalósította egyedülálló találmányát, a „biofestészetet”. Élete utolsó nagy munkájában, a Tessedik-sorozatban mintegy a maga önéletrajzát is megképesíti: küzdelmekről beszél, amelyek nem mindig sikeresek, és mégis meg kell őket vívni. Mert a termés, ha nem is rögtön, de valamikor csak beérlik.

Ruzicskay művészetéről ma kevés szó esik, de valljuk be, sok más olyan alkotónkról is, akik – akárcsak ő – az életet a művészet részének tekintették, és művészetükben az életről beszéltek. Alternatívaállítás, kiút- és megoldáskeresés ma nem értékkritérium; a hírnévhez elég egy divatos trendhez tartozni. Mindenképp megbecsülendő tehát, ha legalább a szülőföld nem felejt, s ha kisebb, helyreigazítandó hiátusokkal is, de fenntartja Ruzicskay mester emlékét. Ez történt most Békéscsabán, amiért a helyreigazító részéről is köszönet jár.

Figyelő

Márfai Molnár László

Amikor szólni kezd a hang Gergely Ágnes: Útérintő

Amikor egy költői hang szólni kezd, beszéde kifejezi önnön eredetét is: hogy ki szólal meg, és ez honnan hallatszik. A lírai beszéd által maga a műnem hangzik fel, és a megszólaló hang önmagában képviseli azt. Ugyanakkor pedig a lírai műnem hangján keresztül mindig valaki beszél, a beszéden keresztül megformálódó lírai alany. Ez lenne a költészet jelenségének alapul szolgáló összefüggésrend röviden, amely rendnek azonban egyedüli értelmet csak a tényleges költői gyakorlat adhat. Gyakorlatot mondtunk, mert a folytonos megvalósulás állapotára hozhatja létre azt a fajta összefüggő lírai világot, amit azután közkeletűbb kifejezéssel költői életműnek nevezünk.

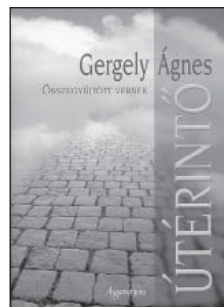
Ezek az előrebocsátott fejtegetések most Gergely Ágnes költészetéhez szolgálnak felvezetésként, éppen azért, mert nem pár év verseinek gyűjteménye, hanem az eddigi életmű összegzett anyaga található a mintegy ötszáz oldalas kötetben. Több mint fél évszázad költői munkásságának legjavát találhatjuk itt meg, kor szerint változó arányban, hiszen az alkotói szigor időben visszafelé haladva egyre inkább érvényesül, a kötetnyitó vers (*Aeneas álma*) 1949-50-es keltezésű, ám e ciklus (*Az égő város*) további darabjai már nagyobb részt az ötvenes évek végéről, a hatvanas évek elejéről származnak. Az arányokat azonban jól mutatja, hogy a kötet nagyobbik felének versei jórészt a kilencvenes évekből, illetve (az utolsó három ciklusban) már az ezredforduló utáni időszakból valók.

Ahogy fentebb már jeleztük, a lírai hang feltételez valami origót, ahonnan elindul, azt a

pontot, amikortól beszélni kezd, és ez Gergely Ágnes lírájában az első ciklus darabjainak tanúsága szerint a retorikus forma volt. Ez csak a kiindulópont, hiszen az a fajta, a 20. századi magyar irodalom klasszikusai közül például József Attilával, Weöres Sándorral rokonítható költői attitűd jellemzi őt, amely szívesen vesz magára mindenféle formai kötöttséget, csak azért, hogy e keretek között próbálja ki saját beszédének szabad hangzását. Ezt Gergely Ágnesnél többek között a szerepjáték, a más alkotók hangján megszólaló imitatio, a különböző időszakokban fel-feltűnő egzotikus formák (haiku, limerick), illetve a szonett-sorozat előszeretettel való, visszatérő alkalmazása jelenti. Ez utóbbira példa a második ciklusból az első Johanna-sorozat darabjai a '60-as évek közepéről, vagy a *Johanna visszagondol* versciklus 2002-ből. Az imitatio pedig lehet persziflázs, mint a *Babits után* (1976), vagy hommage, mint az *Iffú és az agg* (hommage à Weöres Sándor, 1997.), illetve a *Mit jelent* (Füst Milán emlékének, 1989. október).

Northrop Frye nyomán azt mondhatjuk, ahogy az artikuláció minden formáját, így a költői beszédet is a mozgás egy bizonyos iránya jellemzi, vagyis a meghatározott jelentéstől a meghatározatlan felé, a megszokott kifejezés módok-

Argumentum kiadó, Bp., 2006.

tól a szokatlan felé tart ez a mozgás. De esztünkben nem az artikulálatlanságból fakadó homályosság, a szinte már szétfolyóan meghatározhatatlan képlekenység irányába, hanem az enigmatikus alakzatok iránt vonzódó, ihletettségtől áthatott, egyszerre világos és titokzatos, ugyanakkor játékos és ironikus versbeszéd jelentésvilága felé vezet ez az út. Erre egy rövid példa a legkorábbi versekből: „A köd ellen, a fojtás ellen, / a rontás ellen / gyújtsd meg göcsörtös-bűvös ujjad: / s a köd a csillagokba fullad.” (*A varázsdomb*, 1958); és egy másik a legutóbbi évek terméséből: „Kevés az útjel a mezőn. / Kevés a fényjel is. / Kevés az azonnali arc. / Kevés az angyal is.” (*Zarándokok*, 2005. március). A magyar irodalomban ennek a fajta lírának az előzményei igen régiak, egészen Balassi Bálintig és Gyöngyösi Istvánig vezetnek vissza. A 18. században a legismertebb ide sorolható szerző, Csokonai Vitéz Mihály mellett többek között Kovács József (akit Csokonai is mesterének tartott), Faludi Ferenc (aki az első magyar nyelvű szonettet írta *A pipárul* címmel), Édes Gergely és Poóts András (ez utóbbi kettőt Arany János „mesterkedő költőknek” nevezte) képviselik ezt a vonulatot, amely aztán a 19. századi magyar lírában erőteljesen háttérbe szorult. Ennek részben az a magyarázata, hogy a 19. században kialakuló korai modern költői hagyomány kánonjába ez a fajta líra nemigen fért bele. Ugyanis a korszak meghatározó költői a köztük fennálló igen jelentős stílusbeli és ízléskülönbségek ellenére egyformán azonosultak a korai modernség azon felfogásával, hogy az irodalom, a művészet és tágabban a kultúra elsődleges feladata az egyént bevezetni, vagy inkább beavatni valami nagy elbeszélés – nemzet, haza, erkölcs, emberiség, haladás – világába. Ez a feladat viszont a metaforikusság értelmét a humanista képzés által elsajátítható, morálisan felfogható jelentésvilágnak feleltette meg. Vagyis a költészet komoly, szent, küldetéses valami, amit a költőnek akkor is teljesítenie kell, ha esetleg hajlamai szerint valami másféle lírai beszédet mondana. Így a kötött formákba enigmatikus jelentésvilágot oltó, az imitatio-

inventio-elocutio háromszögében alakot öltő játékos és ironikus hang hosszú szünet után a 20. században József Attila, majd Weöres Sándor által szólal meg újra igazán, de a Nyugat első nemzedékének költői között is akad, akinél már ide sorolható az életmű jó néhány darabja, gondolunk itt elsősorban Babits Mihály és Kosztolányi Dezső lírájára. Nem véletlen az sem, hogy az Arany által elítélt 18. századi „mesterkedő költőket” éppen az a Weöres Sándor fedezte fel újra, és hozta vissza némiképp a köztudatba *Három veréb hat szemmel* című versgyűjteményében, akit Gergely Ágnes is többé-kevésbé nyíltan egyik mesterének ismer el. Hangjuk rokonságát véleményem szerint jól mutatja egyik példaként egy olyan korai Gergely-vers, mint a *Hódolat Chagallnak*, melynek most kezdő versszakát idézem csak: „A csészekürt estét jelez, / pattogzik a platán, / a vízbőlha ébred, / tündér keresztapám.”

Úgy tűnik, az ilyesfajta költészet kortárs hazai művelőinek viszonylagos ritkaságát ma is tapasztalhatjuk. A hagyománybeli megszakítottság mellett ennek oka, hogy érdemi gyakorlásához az eleven intellektuson és kitűnő formaérzéken túl alapos klasszikus műveltség, és a kortárs világirodalomban való jártasság egyaránt szükséges. Gergely Ágnesnél az első három mellett az utóbbi feltétel is már hamar adott volt, hiszen angoltól vett fordításai előbb jelentek meg az ötvenes évek végén (*James Joyce: Kamarazene*, 1958, Tótfalusi Istvánnal, illetve *Dylan Thomas: Az író arképe kölyökkutya korából*, 1959), mint saját első kötete (*Ajtófélfámon jel vagy*, 1963). Éppen ezért a pályáját figyelemmel kísérő, és az angol nyelvű irodalmakban is otthonos recenzens, mint Takács Ferenc, a Gergely Ágnes lírájának formálódását befolyásoló szerzők között olyan modern angol lírikusokat is megemlít, mint T. S. Eliot, Ezra Pound, vagy Edgar Lee Masters. Takács szerint a Yeats lírájával való rokoníthatóság sokkal áttételesebb, inkább csak bizonyos fajta attitűdbeli, lelki rokonságban nyilvánul meg, bár ez utóbbi Gergely Ágnes részéről olyan erős, hogy külön esszéket is publikált Yeatsról (*Nyugat magyarja*, 1991).

Az *Útérintő* című kötet darabjait olvasva egyértelművé válik, hogy Gergely Ágnes már igen hamar tudatára ébredt, hogy a fentebb Frye nyomán vázolt mozgásfolyamat a költői beszédben lehetőségek szinte korlátlan világát varázsolja elő a lírai alany számára. Ezért van egyrésről az, hogy verseiben bizonyos értelemben hiába keresünk az adott történelmi helyzetre, vagy a felnőtt fejjel megélt történelmi sorsfordulókra való konkrét vonatkozásokat. Annál inkább jellemző egyfajta képzelte világ eluralkodása ebben a költészetben, amely egyben a szabadság lehetőségét jelenti a beszélő számára. Itt elsősorban a hetvenes évek első felét átfogó *Kobaltország I–III.* ciklusokra gondolok jellemző példaként. Egy talán még gyermekfejjel elképzelt mesevilág szisztematikus felépítése megy végbe, valami olyasféle módon, ami Nietzschét juttathatja eszünkbe, amikor arról beszél Zarathustra, hogy az új érték létrehozása annak módján mehet végbe, ahogy a gyermek játszik, vagyis kreatív, spontán és önfelédtt jellegű teremtő tevékenységről van szó (*Ím-ígyen szóla Zarathustra. A három átváltozásról*). Az így felhangzó kifejezésmódok a teremtő játékosság és átható ironia legkülönbözőbb regisztereiben mozognak, legyen itt erre két példa a *Kobaltország I.* ciklusból: „Megírta végül a kritikus Toynbee, / belőled mennyi whisky, vodka folyt ki, / s válaszolt mérges jóbarátod, Spender, / ki ily nagy holtat bánt, nem rendes ember.” (*Az öreg Auden*), illetve: „És kurziváld! Csináld a dőlt betűt! / Csengetni kezd a szó, ami *elűt*. / hadd álljon ketté a polgár füle, hadd lássa be az olvasó: hülye. // Költő vagy, csupa szeretet, / szeresd az írásjeleket. / velük kiáltsd, hogy FONTOS, ami ott áll – / kivéve, hogyha idézetet loptál.” (*XVII. Enceládó Szulfátó udvari bolondjának naplójából. I. A költészet didaxisáról.*) De a modalitásnak ebbe a világába tartozik a persziflázs is, amelynek remek darabja a *Babits után*. Ennek első és utolsó versszakát idézzük: „Spanyolhon. Hangok közt moha. / Őseim forró lábnyma. / Fülönfüggők közt tánc remeg. / Bika vagy költő, egyremegy. (...) Istennem! Mexikó! Fidszi! / Tér és idő milyen kicsi:

/ Téged dicsérlek holtomig – / csak ellássak az orromig.”

Mindez egyáltalán nem jelenti azt, hogy Gergely Ágnes valami olyasféle lírát művel, ami nem vesz tudomást a történelemtől. Ellenkezőleg, már az első ciklustól kezdődően vissza-visszatérő motívumok a gyermekfejjel megélt háborús borzalmak, az apa elvesztése, illetve emléke (*Ajtófélfámon jel* vagy 1963, *Elégia egy tükörképről*, 1990., *Apu*, 1993–97), amelyek egy-egy darabban újra és újra megjelennek a fél évszázad során. Vagy egy 1990 augusztusából keltezett verséhez nyilván a kelet-európai politikai rendszerek összeomlása szolgált alapul, a mű címe mégis jellemző: *Challoner tizedes Karthágó romjain*. Mint Gergely Ágnes költői attitűdjének egésze, az időhöz való viszonya is a distancia létesítésén alapul, ami feltételezi a várakozást és az emlékezést egyaránt. Éppen ez a döntő, hiszen az eseményekből azonnal nem állapítható meg súlyuk, értelmüket csak a múlt idő adja majd meg, mint az *Izabella és Ferdinánd 1492*, vagy a *Legenda* című versekben az ősök emléké: „Fegyvert foghattak volna. Kő repült nekik. / Eldőltek. Várták a Messiást. / Meghaltak? Élnek? Esemény. / S mért nem jön el? Nem több, csak ok. / Az emléket nem fogják oxidok”. (*Legenda*).

A személyes emlékezet mellett a történelemnek a kultúrán keresztül közvetített formái azok, amelyek jellemzően foglalkoztatják Gergely Ágnest, és ahogy haladunk előre az időben, lírájában egyre inkább jelen van ez az attitűd, különösen a hetvenes évek végétől. A kötetben a *Múzeumi ragyogás* ciklusára gondolunk itt, ezen belül pedig többek között a *Régészet, Temető Pannóniában, Hajóroncs* című darabokra. Az elmúlt korok tárgyi emlékei feletti töprengés régi költői fogás. Ebben a költészetben ennek az ad súlyt, hogy az így elének táruló rekvizitumokat a költőnő afféle jelentésüket vesztett jelek világaként szemléli, amely jelentés azonban nem tűnt el végleg, az egykori életösszefüggések felidézése, melyben létrejöttek és funkcionáltak, talán visszaadhat valamit szemantikájukból is. Ennek a hozzá-

állásnak némileg másféle változatát mutatja egy későbbi darab, a *Tarot* (1997. november), amely egy eleve ezoterikusnak, rejtvénytűzőnek szánt, összefüggő jelképrendszer (a Nagy Arkánium) újra/összeolvasása. És egyben olyan formai bravúr is, amely a Tarot szabályai szerint végzi az értelmezési műveletet, hiszen a kezdőlap (a Bolond) egyben az utolsó is, ami itt a nyitó és záró sornak felel meg. Maga az ötlet megint csak régi irodalmi hagyományt éleszt fel, ugyanakkor a kártyalapok statikus képeit narratívába helyező művelet a kortárs irodalomban sem ismeretlen, gondoljunk csak a világirodalomból Italo Calvino: *Az egymást keresztező sorsok kastélya*, vagy a magyar irodalomból Garaczi László: *Plasztik* című kötetére.

A műveltség világának tárgyi emlékeiből kiolvasható jelentéseken alapuló alkotások ezek, szemben azokkal, melyekben – visszatérve Gergely Ágnes költészetéhez – a lírai ént a múltban megformálódott paradigmatis magatartásformák foglalkoztatják. Például az *Ézsau*, vagy a *William Butler Yeats imádkozik* című vers az *Erkölcsei levelek* sorozatból, a *Mint szélben a holtak* ciklusból, vagy szintén innen a *Chaplin kontra Chaplin*. A formák és szerepek között mozgó lírai alany enigmatikus és reflexív jellege miatt a történet- és létfilozófiai töprengésekből építkező lírai beszéd irányába is vezet egy szál Gergely Ágnes lírájában az 1980-as évek második felében. „Hol csügg a menekülés lajtorjája? / Miféle szikláról függeszti alá / a csipkebokorbéli vagy vízi jelenlét? / Közelebb vagyunk-e hozzá, ha innét egyenest / a legendába lépünk? Magunkat találjuk-e / – őrszemek – ott vagy csak a kezdet / sötét vizeit? A szívárvány, akár hidat áll, / akár kígyót ível, részeire bomlik;” (*Elégia Christopher Okigbo képeire*, 1987).

Gergely Ágnes költészetének az előbb vázolt részeire mintegy ráépül az 1990-es évek elejétől az a fajta, szereplírárt és történelmi tapasztalatot ötvöző verstípus, amely az előbbieket egyfajta szintézisének is tekinthető. A historikus miliőben a lírai alany egy történetinek ábrázolt alak szerepében lép elénk, amely így

lehetővé teszi, hogy a cselekvés értelmét ne csupán elégikus, sztoikus reflexió tárgyaként, hanem közvetlen megjelenésében is élénk tárja (*A folignói sokszög, A barbárság éveiből 3., Döntés Folignóban*). Ugyanezen időszak jellemző darabjai azok az alkotások, melyek műfordítás-élményei és személyes sorsának emlékei között létesítenek összefüggést, az utalások és az imitatio révén adva meg a felhangzó beszéd tágabb jelentés-összefüggését a *Visszfények* sorozatban (*Pound XX. Cantója, Eliot államférfia, Yeats hideg égboltja, Auden altatója*). Ez utóbbiból a záró versszak: „Nem mi, csak az idő halott. / Nem hajnallik, ha fúj a szél. / Jobb vállad, elcsukló fejem / mélymárvány kultúrát beszél, / micsoda historikum, / Parthenon frízén eleven / ölelkező rím, szerelem, / vad tömb, mihez szobrász se nyúlt, / nem fogja átok, vércse, vád, / s áldást se kér – magában áld.”

Írásomban többször jeleztem, hogy a lírai alany hangját Gergely Ágnes költészetében mozgásban lévőnek tételezem, ami azt is jelenti, hogy bizonyos, korábban már kifejezett témákat, motívumokat, formákat, szempontokat újra elérhet, visszatérhet hozzájuk, hiszen a beszéd mozgását a kifejezésnek csupán azok a lehetőségei tartják korlátok között, amit a lírai alany magára nézve kötelezőnek ismer el. Így jelenik meg ismét az ironikus felhang új tapasztalatok kapcsán, de egyben visszaulva saját előzményeire is: „És befizetve az APEH felé: / egy névutó mélyén a hőskor. / Az üldözött, ki honját nem lelé, / ha befizette az APEH felé, / meghonosul, bár meggebed belé, / hát jelezze ön a 'felmerüléskor', / hogy befizetve az APEH felé – / egy névutó mélyén a hőskor.” (*Tizennégy triolett. 3. Balsors*, 1994-96). Ugyanígy ismerős és mégis új hangot hallunk, amikor ezeket a geometrikus pontossággal szerkesztett, mégis titokzatos sorokat olvasuk (melynek mottója: *Ne gondold a halálra. Bármikor életben maradhatsz*. Késő latin mondas): „A megtörtént és a megálmodott. / Az ütközés. Néhányszor. Nem elégyszer. / Ahogy a kettő között átlóg / a metafizikai kényszer. // Ahogy kettejük között átlóg, / hogy volt

választás, de nem volt elektor. / A megtörtént és a megálmodott / metszéspontjában térdel a gyerekkor.” (*A keresztút*, 2001. november)

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy Gergely Ágnes költészetében a lírai alany hangjának talán éppen ez a tétje, hogy úton legyen a beszéd világában, hogy létrehozzon egy öntörvényű, mégis sok szálon sokfelé – korábbi önmagához és másokhoz egyaránt – kapcsolódó lírai univerzumot, amelyet olvasva úgy tűnik, szerkezete valami gömbféléhez hasonlatos, mely-

nek felszínén és belsejében egyaránt számos út vezet minden lehetséges irányba. És ahogy a gyűjteményes kötet vége felé haladunk az olvasásban, egyre közeledve jelenünkhöz, úgy tűnik, mintha minden, ami addig elhangzott, egyszerre, egyidejűleg volna jelen. „Időtlen éjben mi az a 'való'? / Laza, lemásolt szöke lobogás, / hol minden ásó csak kívülre ás, / s az idők verme kétszer lakható.” (*Az időtlenség*, 2000. június).

Ruzsickay György: Notre Dame (1979; pasztell, papír; 330×360 mm).

Erős Kinga

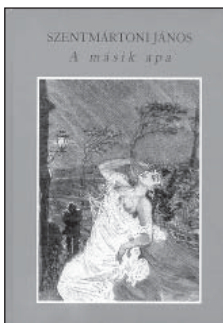
„Most fölemelnek szent hétköznapiak” Szentmártoni János: A másik apa

Az élet és az írás egy, jutott eszembe Szentmártoni János *A másik apa* címet viselő, immár negyedik verseskötetét olvasva. A valomás szívós folytonosságát vélem felismerni versről versre a stiláris és formai biztonság megtévesztően fehérre meszelt fala mögött, ahol talán megbújni akar a költő verslábak, szótagszámok és rímek rejtekébe, hogy megóvja magát a kitárulkozás csupaszságától. Mégis e szeméremhez úgy társul a vallomás kényszere, hogy nem rideg formaversek születnek, hanem olyan líra, amely rámutat arra a tényre: az ember drámai lény, akit a szent hétköznapiak emelhetnek fel. A költő pedig e gondolat jegyében formál verset hétköznapijaiból. Eképpen Szentmártoni lírája nem választható külön személyes életsorsától, mégsem életrajzának eseményei befolyásolják költészetét, hanem legfeljebb a versek ürrügyévé, tárgyává válnak, s önmagukon mindig túlmutatnak. „de ha ruhámat levetve jövök, / s tenyeremen pörgetem mint / apró kalitkát ifúságom, / beleférünk e dermedt rigószem / üvegébe?, és hozhatom-e Annát, / a kislányom, és feleségem, aki / flamencot táncol, hogy felmelegítse / befalazott, meggyötört szívét?, / hozhatom-e a csepeli házat, / csontja-kopott kutyámmal, / a budatétényi albréletet, mely, / akárhogy is, Kalüpszó szigete volt?, / és hozhatom-e halot-

taim, és ezt a / költéményt?, és indulás előtt / kikaphatom-e anyámat / a záródni készülő téli földből, / hogy személyesen is elmondhassam / neki, és nem csak a vers időhúzó / táviratában, hogy

ember lettem, / rossz, jó, tiszta, eltaknyolt, de ember... / mert csak így, és ilyen feltételek / mellett vagyok hajlandó átlépni / e rigónak szemébe, e szemnek téli napjába, / e napnak dermedt üvegébe... / hogy a tavasz első bódulatában / ott folytathassam majd, ahol / valamikor abbamaradt az életem.” (*Dunavarsányi levelek 1.*) Szentmártoni versei az emlékidéztől a helyzetrajzig és az elmélkedésig többféle lelkiállapotot és tartalmat rögzítenek, s akár az élménylíra megnyilatkozásainak is tekinthetnénk őket, ha az élmény nem lenne csupán kiinduló pontjuk.

E kötet számos versét, amelyek a költő életének sajátos dokumentumaiként is olvashatók, létünk meghatározó pillanatai ihlették, – így a gyermek születése vagy a szeretett családtagok, köztük az édesanya, elvesztése –, s a költői hang e léttapasztalatok által (is) felerősödve alakult. Előző kötetei *Útszéles magány*, *Madárjós*, *Itt, a papíron* alapvető élménye (amint Kalász Márton értőn megírta) és belső küzdelmének indítéka, emlékeiből is eredő s általuk megerősített célja: a hazajutás. Így e költészetben legvonzóbb az otthon, az oda való megérkezés vágyának metaforája. A *Madárjós* és az *Itt, a papíron* egyik versfigurája az oroszán, aki egy félmondat erejéig jelen kötetben is feltűnik, bár csak utalásszerűen, mégis sokatmondóan. „Valami más, érzem én is, / hűsölnék fa alatt, szendergő oroszán”. Míg második kötetében így írt: „Marad a kőfal. A ketrec. / Az emlékké mosódott szavanna. / Szörnyű éhséged elől menekülő / zebra-k fantomképei / rács közé szúrt holdfény / cérna-újtára játszva.” (*Egy oroszánhoz*). Az *Itt, a papíron* oroszánja sem sokat változott, hazáját nem találta. „És megint jön az oroszán. / Szavannák lusta királya. / Tudjuk, mit vizeletével jelölt meg: / az óhazát kihúzták alóla. / Cirkuszi dolgozó lett,

Stádium Kiadó, Bp., 2006

napszámos, / míg egy napon fel nem lázadt, / s lángkarikája tüzével / lobogott végig városon, kerten, / feldöntve járókelőt, babakocsit. / De a hím oroszlán hamar fárad.” (*És megint az oroszlánról*) Szentmártoni legújabb verseskötete már nem az otthonkeresés, hazajutás vágyának lenyomata, hanem sokkal inkább a megtalált otthon fenntarthatóságának lehetőségeibe való beavatás. „Sokáig kerestem otthonom, hazámat, / lázasan, robogva, egyik szédületből a másikba esve, / s már-már olcsó szeszek és éjszakai csavargások / meddő kábulatába fojtott az öntudatlan kétségbeesés, / mikor kirántott onnan a döbbenet, / melynek szakadékszélén, ingadozva ráébredtem, / ott van az otthonom, hazám, / ahol éppen állok, / ahol a lányom felnő, ahol feleségem megmorog, ha megint nem dobtam a szennyesbe levetett ruhámat.” (*Dunavarsányi levelek 4.*)

Szentmártoni költői hitelességének záloga a megélt hétköznapiak monotonája, amely nem engedi meg, hogy lírai hőssé váljék, írásai mégis azért felemelők és magukkal ragadók, mert kizár mindenféle mellébeszélést szerep és valóság, fikció és élet között. A maga által megteremtett otthon fenntarthatóságának hétköznapi küzdelmeiből néha nyersen villant fel egy-egy képet, de soha nem az önsajnáztatás hangján, hanem inkább tényszerűen és szűkszavúan, mégis a szó legnemesebb értelmében verssé kiáltva a kételyt, a félelmet vagy éppen a boldog perceket. E kötet versdarabjain érezni, olyan költő versei ezek, aki nem zökkenthető ki a versben való gondolkodás keretéből, az abban való felkínált lehetőségből. Hétköznapi szerepei, köztük az apaszerep számos verset indukál, így Anna versei (*25 évesen amikor hazafelé mentem, Az óvoda első napja, Anna, én és a tavasz, Szerda?, A másik apa, Dráma*) az apaszerep kihívásaiba, borzongató felelősségébe való belenövés darabjai. Az *1 hét Anna nélkül* finom lírai eszközökkel mutatja meg a szülők és gyermekük közti, egymás jelenlétében észrevétlen kötelekek szorosságát és a gyermek ideiglenes hiányának jeleneit. „régóta szeretnének / a konyhaszekrényen szeretkezni, / most, hogy módjukban áll, / eszükbe sem jut”.

Szabadságunk kötöttségből kötöttségbe, idegenségből idegenségbe tart, s csak akkor teljesedhet ki ezekkel együtt, ha megtalálja méltó tárgyát, jut eszembe Szentmártoni Anna versei kapcsán. Olyan apa-versek ezek, amelyekben a költő nem csak rögzíti az apaszerepbe, mint végérvényes léthelyzetbe való beleszokás fázsait, hanem annak törekény alakulását, mélyülését, óvón versebe, mint szelencébe zárja, ezzel kímélve meg a mulandóságról. „(...) mögöttem hinta leng, / szikrázik rajta lányom, feleségem, / két gyönyörű csillagszóró, vigyáznom / kell, idő előtt el ne égjen.” (*Somlyó-szigeti elégia*). Számára a vers belső szükségszerűség, s bár témavilága szűkösnek tetszhet, mégis képes úgy építkezni élményeiből és emlékeiből, hogy azok megfelelnek a Kosztolányi állította mércének: „... a jó költők kézzelfoghatóak, izgatóak, érzékiek”.

E kötet több verse a felnőtté érett férfi viselkedésének kamaszkorára, pályáján való indulására. Az ifúság búcsúztatása számos versében megjelenik, sokszor csak egy „odavetett” mellékmondat elejéig, míg a *Kamaszbúcsú (1)* és *Kamaszbúcsú (2)* versei a maguk konkrétségében mellébeszélés nélkül rögzítik a felnőtté érett férfi egykorvult önmagáról készített leltárát. „de a fenenagy gesztusok / pár éve kihaltak belőlem, / s, hogy nélkülük is itt vagyok még, / alázattal megköszöntem.”

Szép emléket állít *Szajhósok voltunk?* című versében mesterének, Kárpáti Kamillnak és a *Sivatag kupolája* (1994) című antológia szerzőinek, annak a csapatnak, kikkel együtt indult, s a költőnek, aki a műhelymunkán túl, publikációs lehetőséget is biztosított az akkor még igencsak kamasz költő zsenge verseinek. S persze nem csak az övéinek, hiszen ebben a körben kezdett több olyan fiatal, akik azóta széles körű elismerésben részesültek, s akadnak köztük néhányan, akik azóta letették a tollat. „de a hétköznappal nem akartunk szembenézni” írja egykori magáról (is), s most, e negyedik verseskötetben talán pótló szándékkal éppen ezt teszi. Meglepő Szentmártoni formai bátorsága, hagyományos jambikus-rímes formákhoz nyúl, de a fegyelmezettséget kívánó

szonettől sem riad vissza, s előző köteteihez képest megnő verseinek terjedelme, a nagyobb szerkezetekben is biztonságosan építkezik, szép példái ennek *Dante madara*, a kötetzáró *Vendég* valamint a *Dunavarsányi levelek* versciklusa. Utóbbiak alkalmi, az adott pillanat szülte, némi belterjességet magukban hordozó utalásrendszerrel megformált élményfoszlányok, melyek magukban állnak, de a téma, a reflektált világ szakadásmentessége mégis megteremti e különálló (azaz nem egymásután kötetbe szerkesztett) versek befogadásához szükséges támpontot.

Verseiből egyre határozottabban bontakozik ki a költői személyiség, és számos múltbéli, a jelenből finoman megrajzolt önarcképfoszlányt találunk. „gyermekként még minden más volt, / Isten bokájánál ültem / – de a halál odvas tövében / leroskadtam megszégyenülten” (*Szonáta*) vagy „pedig még csak 27 vagyok, / de valahogy úgy megöregedtek bennem történeteim, / hogy úrrálomások fantom kódében már nem akarnak folytatódni, / mikor elkezdődtek, még süttött a Nap, / s a halálnak is emberarca volt”. (*Dunavarsányi levelek* 2.)

Nem mond le a költészet emberformáló szerepéről, de soraiból kiolvasható szándéka, hogy az általa létrehozott alkotás költészet legyen, mert csupán így nyílik meg számára múlt és a jelen megértésének lehetősége. E létszemlélet birtokosaként válhat Szentmártoni a lélek

belső titkainak lírikusává, mindenféle misztikus felhang nélkül, mert meri hagyni, hogy a megtörtént dolgok verssé alakulva mutassanak túl hétköznapiságukon. Miközben titkon sáfarkodik a versírásra alkalmas órákkal – „ma lopva írok, elcsenve másoktól, / pénzkereső munkámtól percekét” (*Ígéret*) – kételkedik is a látható dolgok bizonyosságában, fenntarthatóságában. Minthogy a gondolkodás magával vonja a kételyt és vívódást, így a versírásnak, mint aktusnak az értékét vagy értelmét is kivonja a megkérdőjelezhetetlen bizonyosságok közül. „Valójában csak arra vagyunk hajlamosak, ami már kezdettől fogva maga felé hajlít minket, éspedig lényegünket illetően, azáltal, hogy vonzódik hozzá. A vonzalom biztató szólítás. A biztató szólítás a lényegünkre szólít fel, lényegünkben hív elő, és ily módon tart meg benne. A megtartás tulajdonképpen megóvást jelent. Azonban ami minket lényegünkben megtart, csak addig tart meg, amíg mi a minket megtartót visszatartjuk. Visszatartjuk, ha nem hagyjuk az emlékezetből kiesni. Az emlékezet a gondolkodás egybegyűjtése.” – írta Heidegger. A versírás mint tevékenység, a vers mint élettér, nem jelent illuzórikus kiutat, sokkal inkább egy olyan aktust, amely maga felé hajlítva lényegének őrzi meg: apaként, férjként költőnek. Ez a hétköznapiok kihívása, hogy végső soron „jellé váljon a jeltelen időben”.

Szabó Tibor

Egyszer erőből, egyszer alázattal

Jónás Tamás: Kiszámítható józanság

Szenvedélyes futamok, agresszív kitörések, csörömpölő (mert bontott) ritmusok, és gesztus, gesztus, gesztus mindenhol — Jónás Tamás legfrissebb verseskötetét (*Kiszámítható józanság*, 2006) a szövegeken átütő szerzői kiegyensúlyozatlanság, a nyugalmat nem találás feszíti. Szuggesztív, vibráló versek töltik meg a vékony könyvet, a Jónás-életműbe szervesen illeszkedő témákkal találkozunk (gyerekkori lelki sérülések, a részeges apa, az anya halála, az állami nevelőintézetben eltöltött évek mint trauma-forrás, a család és a feleség mint szorongások tárgya), láthatóan az *Apáimnak, fiaimnak* (2005) című prózagyűjteményből ismerős élményvilág íródik itt át verses formára, íródik újra líraként. A kötet cím ebben az értelemben félrevezető. Vagy ha nem a cím, akkor maga a kötet. Jónás Tamás sajátos, a kortárs magyar költészetben unikumként létező poétikai univerzuma egyáltalán nem *kiszámítható*, de hektikus és hisztérikus (remek mondatokkal és súlyos melléfogásokkal tarka), ahogyan a könyv negyvennyolc verse mögött kirajzolódó lírai én sem *józan*. Nem ez a megfelelő szó ennek az énnak a jellemzésére. Űzött, inkább. Zilált, sérült, a békéjét kereső, az elszenvedett (nem csak lelki) kínzásokat felejteni akaró — ezek mind érvényesek lehetnek. A *józan* nem. Olyan erős a cím sugallta harmónia és a kötet ideges karaktere közötti kontraszt, hogy az már gyanút ébreszt(het) az olvasóban. Talán egy nagyon tudatos szerzői koncepció irányítja a figyelmünket, talán a kontraszt funkcióval bír. A könyvből nem derül ki egyértelműen, így van-e, annyi azonban biztos, hogy a jórészt hangosan ítélező, szentségelő, panaszkodó gesztus-versekből válogatott összeállításba Jónás Tamás három, a többitől alapvetően különböző, egészen finomra hangszerelt, szem-

lélődő költeményt illesztett (*Mondóka, kistré szemek atlantisza, Levél apámnak*), és hogy ezek a művek mind poétikailag, mind a bennük megjelenített művészi üzenet összetettsége/kidolgozottsága szempontjából messze a környezetük fölé emelkednek, vagyis a kötet fókuszait adják.

A *Kiszámítható józanság* műveinek közös jellemzője, hogy nem örömből, nem felszabadultságban születtek. Irónia nélküli, humor nélküli versek sorakoznak a könyvben, sötét tónussal, nehéz témákkal, a középpontjukban egy-egy drámai (enyhébb esetben is kínos) helyzettel, eseménnyel. A kötet címét adó darabban a versbeszélő fél téglával veri szét egy varjú fejét, a *Miskolc, 1978* címűben gyermekkori homoerotikus emlékeit meséli és magyarázza, a *Megkínzottak balladájában* a bebörtönzött, megtört apa képét látjuk, a *Vers az orgazmusról* című szöveg pedig a nemi beteljesülés élményét próbálja definiálni, elhelyezni a világban (a fény és a halál között, természetesen). A szűk horizontú (kizárólag a negatív tapasztalatokra koncentráló) témaválasztás nehezen befogadhatóvá teszi a könyvet, fojtott légkörűvé a világát, Jónás Tamás nem kíméli olvasóit, nem hagyja fellelegezni őket egy percre sem, a *Kiszámítható józanság* oldalról oldalra megdöbben, elkeseríti, sokkolja befogadóját hallal, fóbákkal, leláncolt, vergődő életkekkel.

A versek többsége jól formált mondatokból építkező, átláthatóan tagolt, és

Magvető Kiadó, Bp., 2006

hagyományosan központosított szöveg, ám Jónás ebből a szempontból is színessé tette kötetét, a gyűjteményben helyet kapott néhány neoavantgárd költemény, egymásba csúsztatott (végtelenített?) mondatokkal (*lóg a biszu; ütni sem*), sajátos hangulatú ismétlődésekkel (*Bibliás képek*), szürreális helyzetleírásokkal (*csal egy kicsit*). Külön érdekessége a Jónás-lírának a merész képalkotási gyakorlat (jellegzetes megoldások: „Csend csámcsog a lakáson, a házón” [*Lassan kiderül*]), „Leoltom a csendet. / Kitakar a sötét.” [*Csak este*]), „Leveti a testét, mint egy ruhadarabot” [*Nem zörrenti a zárat*]). A terhelt témák és a szokatlan karakterű képiség helyenként erősítik egymást, máshol azonban inkább rontják a hatást, zavaróak.

A Jónás-recepciónak általában szerves része a szerző cigány származásának felemlítése, a kisebbségi léthelyzetből adódó specifikumok keresése-megfigyelése műveiben, maga Jónás Tamás is gyakran és szívesen beszél cigány gyökereiről. De a *Kiszámítható józanság* nem cigány-líra (ha van ilyen egyáltalán), nem artikulálódnak a művekben sem a cigány hagyomány elemei, sem a cigány karakter-gondolkodásmód jellegzetességei, sem a cigányságot sújtó diszkriminációs jelenségek. A versek problematikája általánosabb, nemzetek-nemzetiségek fölötti szinten értelmeződik, a szegénység, beteljesül(het)etlen szerelem, testi-lelki nyomor akadályozzák a boldogságot, nem a cigány származás (nem is emlékszem, hogy a cigány mint szó előfordulna a könyvben). Ha valamiben, talán csak a lírai ének beszédmódjában érhető tetten kisebbségi (vagy akként is értelmezhető) sajátosság. A szövegekben rengeteg a gesztusértékű megnyilatkozás, vagyis az olyan nyelvi elem, amelyek a megszólalónak a világgal kapcsolatos személyes, aktuális elvárásait, szándékait, követeléseit rögzítik, az olyan nyelvi elemek, amelyekkel a versek beszélője nem leír, ábrázol, hanem valójában cselekszik. (Tipikusan ilyeneknek érzem a következőket: „Könyörgöm, még egy kislányt szülj nekem” [*Fegyelem*]; „Ugyan, ugyan, Holló uram!” [*Holló uram*]; „Nyugodt kalandot az isten-embereknek!” [*Napló, 2002. november 6.*].)

A gesztus a versszövetben általában tolakodó, zavaró, indokolatlan kiabálásként jelenik meg – de Jónás Tamásnál ez nem teljesen így van. A Jónás-lírában sokszor egy-egy ilyen gesztus nyitja meg a vers világát, hozza létre a vershelyzetet, és ebben az értelemben szervesül, funkciót talál, alkotói módszerré válik.

A Kiszámítható józanság poétikai világát irodalomtörténeti kötések, allúziók, hommage-ok gazdagítják. A József Attila életművéből ismerős költői szereplehetőségek továbbgondolása, aktualizálása, tudatos alkalmazása, önmaga élettapasztalatain való értelmezése egészen szembeötlő, Jónás Tamás több helyen konkrét József Attila-művekre, sorokra játszik rá, a nagy előd sokszor idézett versrészleteit parafrázálja, sajátta teszi, és ezzel új fénytörésekbe helyezi a József Attila művészetében poézissá vált létélményeket. (*A hetedik dikciója*, ritmusa, témája elevenedik meg a *Kukorica térdbe* című versben, „Aki volt, egyszer is, ha célja. / Tudja: házat húzni a ganéjra.”; a Nagyon fáj szenvedésallegóriáját fordítja ki a *Gyümölcs-sonett*, „De hát: járjon, akinek van lába! / Akinek fáj valami, hadd fájjon!” – talán ezek a legjellemzőbb példák.) József Attila mellett Petri György hatása erőteljes még (főleg a sajátos nézőpontból láttatott sorskérdések megfogalmazásában, illetve a megtorpanó, rövidre zárt mondatok alkalmazásában), Jónás a *Fél-uram* című művét Petri Györgynek (és J. A-nak) ajánlja.

A kötet csúcspontjait adó, korábban már említett három költemény a többi vers megnyitotta térben mozog ugyan, mégis, mintha más szerző írta volna őket. Az egyéb helyeken teli tüdővel panaszkodó hang halkabbra vált, a tiltakozás a tűrésnek, a felháborodás az elkeseredésnek adja át a helyét. Teljes ívű, pontos ritmusú, nagy műgonddal megírt szép versek ezek. A *Mondóka* egy népi műfaj formai keretébe beleírt elégia, ilyen sorokkal „Kényes embernek öltözök / S mint a patak a fák között / Bújok, bújok / Csak ebben a világban / Csont-bőr anyám-apám van”. A *kisírt szemek atlantisza* a kötet legfinomabb, legösszetettebb konstrukciója. Egy ismert bibliai igeszakasz

(*Mindennek megvan a maga ideje* [Prédikátorok könyve 3. 1-8.]) úrafogalmazásával (inkább: szétírásával) Jónás Tamás teljes életfelfogását, világképét építi bele egyetlen szövegbe, csodálatos (itt nem túlhúzott, de magától értetődő) képiséggel, zártsággal, átütő erővel. Nem csak a kötet, de az utóbbi évek kortárs magyar lírájának is az egyik legerősebb versfelütése ezé a műé, ekképpen: „ideje van a költészetnek / ideje a lejárt túltudásnak / repülésük van a fészkeknek / repedése van minden tojásnak”. A *Levél apámnak* a könyv utolsó előtti műve, és valójában záró hangsúlyos darabja. Kifelé vezeti a könyvből olvasóját ez a vers, szűkíti a világot, megadja a válaszokat a korábban feltett kérdésekre, Jónás leplezi a szeretett-gyűlölt apát, felszámolja családi kötődéseit (mert

lehetetlennek látja azok megőrzését/fenntartását), hogy a megtört, elégikus hang a végén visszaváltson erőnyelvre, gesztusra, kiabálásra, „Átkozódnom kéne, de kit pereljek? / Mondd meg, apám, kit?”.

Érdekes, izgalmas poétikai vállalkozás a *Kiszámítható józanság*, a járatlan úttal próbálkozik, új lehetőségeket keres, olyan költői világot ad olvasói elé, amihez hasonlóval sem találkozhatunk a ma forgalomban lévő esztétikai törekvések között. Nem mindenhol érzem sikeresnek, annyi azonban bizonyos, hogy a kötet összes porcikájának tétje van, folyamatos, lankadatlan figyelmet követel, provokál, felháborít, idegesít, helyenként ringat – de megtart végig. Nem enged el.

Ruzicskay György: Mama (1952; pasztell, papír; 335×280 mm)

Kolozsi Orsolya

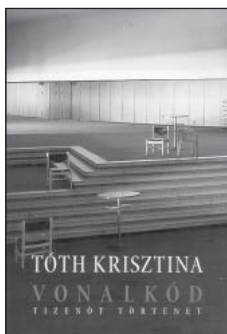
Vonalháló, veszteség

Tóth Krisztina: Vonalkód

Tóth Krisztina lírikusként már régóta a kortárs magyar irodalmi kánon(ok) egyik centrális alakja, elsősorban 2001-ben a *Magvető*-nél napvilágot látott *Porhó* című, korábban már megjelent és új verseket egyaránt tartalmazó kötetének köszönhetően. Bár ezt követően több kötetben is közreműködött (egy gyermeknek szóló festészeti album és egy fotóalbum képeihez is írt szövegeket) és egy önálló gyermekvers-kiadvánnyal is jelentkezett, a következő fontos könyv a 2004-ben megjelent *Síró ponyva* volt, melynek versei jórészt a *Porhó* által kijelölt utat folytatták, mind a téma, mind a jól ismert és sajátos beszédmód tekintetében. Az idei Könyvhétre megjelent kötetével pedig úgy tűnik a prózaírók között is fontos helyet foglalhat el, figyelemreméltó és sajátos hangot megjelenítve ebben a másik műnemben is. Tóth Krisztina új kötetének megjelenését körülbelül olyan várakozás előzte meg, mint néhány éve az akkor már több évtizede költőként, méghozzá jelentős költőként számon tartott Rakovszky Zsuzsa első prózai munkáját, *A kigyó árnyéka* című regényét, és úgy tűnik az elismerő fogadtatás tekintetében is párhuzam vonható az írások sorsa, az irodalmi közegben való megjelenése között.

De míg Rakovszky az epikus műfajok közül a regényt választotta, addig Tóth Krisztina a rövidpróza-formát találta leginkább alkalmasnak új törekvései megvalósítására. Ez egyrészt mindenképpen figyelemre méltó és örömteli egy olyan időszakban, melyben a folyóirat-szerkesz-

tők rendre hangot adnak a novella- és elbeszélés-irodalom eltűnése, a (nagy)regény okozta térvészése miatti aggodalmuknak, másrészt talán testhezállobb ez a struktúra, a több rövid történet megalkotása, különálló képek, hangulatok megörökítése egy lírikus számára, aki általában nem egyetlen nagy narratívában gondolkodik. És talán nem is olyan radikális váltás ez, hiszen a szerző verseiben gyakorta megfigyelhető valamiféle történetyszerűség, szövegei mögött gyakran áll egy-egy emlék, történetdarabka, valamiféle esemény. Mintha a korábbi kötetek „történet-versei” bomlanának most ki hosszabban, a prózában nélkülözhetetlen elemek felhasználásának segítségével. Véleményem szerint nem történik túl nagy távolodás a korábbi hangvételtől, stílustól, tematikus elemektől. Tóth Krisztina világa továbbra is egy kontemplatív, emlékező, a hangulatokra, érzéki benyomásokra nagy hangsúlyt fektető, általában melankolikus, néhol ironiával fűszerezett világ marad. Úgy tűnik, a nézőpont, a környezetet és az eseményeket megfigyelő tekintet továbbra is a lírikusé, legalábbis nagyobb részben az. A *Vonalkód* univerzumában a hangulatok, a reakciók, az érzéki benyomások fontosabbak maradnak, mint az ezeket kiváltó, ezeknek egyfajta hátteret adó történet maga. A történet, a konkrét esemény az a bázis, mely különböző lelkiállapotokat, érzéseket hoz létre, de a fókuszban már ez utóbbiak leírása áll. Nem az a legfontosabb, hogy szerelmünk miért hagy el és kívül pótol, s milyen körülmények között, hanem az az érzés, az a kimerevített kép, ahogyan erre reagálunk, ahogyan egy végé tetején ülve mindezt felfogjuk, magunkévá tesszük: „Összefont karral ringattam magam a végén, mint akinek a hasa fáj, ő meg állt fölöttem, aztán egy idő után megszólalt: *sajnálom*. (...) Hosszú időre elment a hang, a ringatózás

Magvető Kiadó, Bp., 2006

még tartott egy ideig, mintha egy puha, vattával bélelt edényben ráznának, föl-le, föl-le, mint amikor gyermekkoromban gyógyszeres üvegcskébe gyűjtöttük össze a katicabogarakat, *sós kútba tesznek, onnan is kivesznek*, mi ez a furcsa szag.” (*Vaktérkép*) A szerzőnek mindig van egy vagy több rendkívül érzékletes, metaforikus, racionális magyarázatokkal nehezen hozzáférhető hasonlata a különböző érzések, benyomások átélhetővé, megérthetővé tételére. Ezek legtöbbször pedig kifejezetten lírai nyelven fogalmazódik meg, tömören, képszerűen, zeneiségtől sem mentesen. A kötet hemzseg az olyan mondatoktól, melyek vesszorokként is kiválóan funkcionálhatnak: „A térképet aztán kirajszogezték a sufni külső falára, ahol ugyan védte őket valamennyire a sárga lemezzel meghosszabbított ereszt, mégis hullámosodni kezdtek és *színes csíkokat sírtak a beszivárgó esőtől*.” (*Hangyátérkép*); „Azok ott lenn azóta ülnek a csónakban, eveznek át a fizetősre, *keskeny, lassan záruló barázdát húznak a sötét, szikrázó vízen*. (kiemelések tőlem K.O.)” (*Ez itt minek a helye?*) És éppen ez az egész kötetre jellemző lírai hang az, mely miatt ez a próza nem tekinthető minimalistának még akkor sem, ha kétségtelenül rendkívül szikár és lényegretörő fogalmazás jellemzi, s a terjedelmesség, a körülményesség, a halmozás teljesen idegenek tőle. A minimalista szövegekre jellemző redukáltság és köznyelviség, valamint az ismétlések nagy száma és az ezekből fakadó monotonia azonban egyáltalán nem sajátosságai Tóth Krisztina elbeszéléseinek. Tömörségét, fegyelmezett lényeglátását talán Mészöly szikár, ugyanakkor mégis rendkívül lírai prózájához lehetne hasonlítani. Ahogyan a pontosság és sallangmentesség a minimalista eszközök használata nélkül is megvalósítható, úgy a sokszor egészen elképesztően viszolygató vagy obszcén élethelyzetek és történetek bemutatása sem a naturalizmus tudományos, távolságtartó, objektív nyelvének igénybevételével lehetséges csupán. A miserere nevű betegség (a széket szájon át történő visszabukása), a végbél betegségei, egy béka véletlen kibevezése, ezek az önmagukban borzalmas jelenetek nem

lógnak ki, hanem tökéletesen belesimulnak az eddigiekben érintett érzékletes, lírai beszédmód által teremtett nyelvbe.

Ezzel a nyelvvel, úgy tűnik, szinte bármi elmondható. Nem azért mert közömbös vagy távolságtartó, hanem mert kontemplatív szemlélete bármivel egyforma elszánt-sággal néz szembe. Az elmondhatóság, elbeszélhetőség kérdése különben sem igazán problematizálódik, a posztmodern számára egykor alapvető és megkerülhetetlen kérdés körül úgy tűnik Tóth Krisztina elbeszélői nem futják le a tiszteltköröket. Történeteiket elbeszéli úgy, ahogy lehet, elmondva belőlük annyit, amennyit lehetséges, a mindentudás pozícióját illetve annak illúzióját természetesen egy pillanatra sem érezve sajátjukénak. Az elbeszélés lehetőségeire azonban még így is viszonylag ritkán reflektálnak az általában visszaemlékező, retrospektív nézőpontú szövegek, bár az első elbeszélésben, a kötet első oldalán – s így némiképp hangsúlyos helyzetben – felbukkan egy erre utaló mondat: „Érdekes, nem tudom földidézni a fájdalmat, ahogyan azt az akkor halaszthatatlannak tűnő ügyet se, ami miatt elkéstem. Csak a feszengésre emlékszem, a suta topogásra a megrendült, hallgatag rokonok mögött.” (*Lakatlan ember*) A kétely ez esetben azonban nem nyelvi jellegű, inkább a szubjektum folyamatosságának lehetőségeire kérdez rá. A kötet szerzője az elbeszélhetőséget nem annyira a nyelv elégtelen funkciói miatt, jóval inkább az elbeszélő szubjektum koherenciájának, fixáltságának hiánya miatt érzi problematikusnak. Az egyes szám első személyben (egy írás kivételével) előadott történetek kivétel nélkül bepillantást engednek az emlékezés működésébe. A történetek elmondásakor ugyanis minden esetben reflektál egymásra az elbeszélő emlékezéskor strukturálódó szubjektuma és a felidézett, múltbeli események idején volt személye. A kettő minden esetben ugyanahhoz a személyhez tartozik, hiszen a narrátor saját korábbi élményeit idézi fel, de a két időpont (a felidézés és a felidézett történet időpontja) közötti szakadás jól érzékelhető. A *Vonalkód* szövegei hangsúlyosan rákérdeznek

arra, vajon a szubjektumnak van-e valami központi magja, mely képes folytonosságot és valamiféle állandóságot biztosítani az idő előrehaladtával is. A gyermek „én” és a felnőtt „én” között például szakadás van, vagy valamiféle kevésbé radikális átmenet? Ahogyan az egyik elbeszélés gyermekhőse kérdezi édesanyját: „Mutatom a fiamnak. Anya, mondja, ez nem te vagy, ez egy kisgyerek. Tényleg, vajon én vagyok-e én?” (*Ez itt minnek a helye?*) Az „én” azonban – és erre a kérdésre talán még az előbbinél is nagyobb hangsúlyt fektetnek az írások – nem csak időben megosztott, nem csak a felidéző és az egykori személy közötti folytonosság kérdéses, hanem már az átélés, a történetes pillanatában is erőteljes különváltság, elidegenedés tapasztalható. Szinte nincs olyan novella a kötetben, melyben ne kerülne elő a megfigyelő és az átélő alany egy személybe zárt kettőssége, az alaptapasztalat, hogy az ember a vele történeteknek mindig szükségszerűen alanya és tárgya is egyszerre. Tóth Krisztina figurái ráadásul a különösen önreflexív típusból valók. Olyan szereplők, akik kinéznek a velük történő dolgok mögül, akik a legváratlanabb események hatására mintegy két részre esnek szét. Ezek a jelenetek többnyire állóképpé merevített pillanatok, ahol az átélő mintegy kívül kerülve önmagán figyel az eseményeket, vagy éppen ezzel a kívül helyezkedéssel igyekszik kiemelkedni a szituációból: „Néztem rá, mintha én is meglepődnék rajta, hogy ott ülök abban a lakkozott bútorokkal berendezett helyiségben, azon a műbőr huzatú széken, aztán váratlanul megszólalt valaki a torkomban, mintha szinkronszínész lennék.” (*Vaktérkép*); „Ott ültem ugyan, de csak mint egy báb, egy saját életében szerepet gyakorló statisztá, akire ezúttal tökéletesen igaz volt a tanárnő oly gyakran emlegetett kifogása: Nem vagy jelen.” (*Langyos tej*); „Megállt mögöttem, majdnem egyforma magasnak tűntek, sőt a fejemen a tudatomról levált, továbbra is működő kamera még azt is rögzítette, hogy a nőnek ki van lakkozva a lábkörmé.” (*Egy boszorka van*) S természetesen akad példa olyan szétválásra is, melyben a külvilág által meghatározott és tételezett „én-

nel” a belülről látott és felépített szubjektum képtelen azonosulni: „Szereplője lett annak az iskolaudvaron látott fura filmnek, melyet az Én látott, amelyben Ő bűnösnek találtatott, s amelyet immár nekem, a névnek kellett folytatnom az egyformán indigókék napok során át.” (*A tolltartó*)

A személyiség, az identitás integritása és meghatározhatósága, megragadhatósága tehát fontos és több oldalról körüljárt és megvizsgált kérdése a kötetnek. A cím pedig értelmezhető akár erre való utalásként is. A vonalkód kétségtelenül interpretálható, mint a „Nyugatról érkezett dolgok ismérve, mágikus vonzereje, a jobb élet »kódja«,” ahogyan Reményi József Tamás jegyzi meg, s ahogyan az az egyik novellában is előkerül, s ami ilyen formában utal a hetvenes-nyolcvanas évek világára, miliójére, ami a kötet talán legfontosabb referenciális háttérét alkotja. De az értelmezések köre tovább tágítható és a fentiek értelmében a vonalkód olvasható úgy, mint egy olyan jel, mely egy bizonyos tárgy identitását teljes biztonsággal rögzíti, annak minden fontos tulajdonságát, attribútumát kódolja, azaz az adott tárgyat egyértelműen meghatározhatóvá teszi. Ez egy szubjektum esetében teljességgel kivitelezhetetlen kísérlet volna, mint ahogy azt a kötet írásai egyértelművé teszik. A vonalkód vizuális megjelenése, az egymás mellett álló, egymással párhuzamos rövid vonalak pedig elvezetnek a könyv másik fontos metaforájához, a vonalhoz, a vonalakhoz. A befogadó nem tud kitérni a feladat elől, hogy a vonalnak valamiféle jelentést, metaforikus értelmet tulajdonítson, hiszen minduntalan szembetalálkozik vele, az elbeszélések zárójeles alcímei ugyanis mind egy-egy, a vonal szót magukba foglaló szóösszetétel vagy szó szerkezet (*Húzni egy vonalat, Törésvonal, Határvonal, Színvonal, Bikinivonal* stb.). A vonal elhatárol, elválaszt (például a múltbeli ént a jelenbelitől, vagy az átélőt az elbeszélőtől), de ugyanakkor folytonos (mint ahogy valamiféle folytonosság létezik a múltbeli és a jelenbeli szubjektum között, ugyanúgy, ahogy az elbeszélő és az átélő ént is összeköti valami), képes arra, hogy

leválasszon egy területet (például kiemelve egy történet fontosabb eseményeit). A vonal nem feltétlenül egyenes, mégis asszociálhatunk róla valamiféle rendre, egyenes és párhuzamos vonalakkal tagolt hálóra, irányvonalakra, melyek eligazítanak: „A kiserdei öngyilkosról mindenki hallott [érdekes, hogy a jól szerkesztett kötet szinte egyetlen hibája itt lelhető fel, jellemző elírás egy haláleset kapcsán, hogy a „kiserdei öngyilkosról mindenki halott.”]. Volt egyszer egy ember, aki fogta magát és kilépett a vonalhálóból, mi több, legyalogolt a papírról, túl a margón, le egészen a Kiserdőig. Mire megtalálták, már leért a földig a lába...” (*Fekete hóember*) Tóth Krisztina elbeszélései mintha valóban feltételeznék valamiféle rend meglétét, de elbeszélései mindig ennek a hálónak a felfelőléséből következő eseményeket, a rendezettség és strukturáltság hálójából való kilépés, kiszakadás történeteit mutatják be. Hogy ez a háló nem tart meg, nem tart fenn minden esetben, azt a veszteségek történetei bizonyítják leginkább. A kötet elbeszélései ugyanis mind valamilyen veszteséget, valaminek az elmúlását mutatják be több aspektusból. A halál, mint a legradikálisabb és visszafordíthatatlan veszteség több helyütt is előfordul, s mintegy

keretezi is a kötetet, hiszen az első elbeszélés (*Lakatlan ember*) egy idős férfi és egy fiatal barát halála körül mozog, az utolsó (*Miserere*) pedig a kegyetlen módon meggyilkolt békák és gyilkosuk későbbi haldoklását mutatja be. A halál mellett gyakori téma a szerelem elvesztése, legalább négynek közülük a megcsalás élménye áll a középpontjában. A veszteségek, csalódások, mindennapi vagy nagyobb tragédiák leírása közös ezekben a szövegekben, ez az a tematikus szál, ami mindenképpen egy vonalba rendezi őket. A kötet szövegei akár valamiféle fejlődésregényként is összeolvashatóak (különösen mivel a gyermekkor, a kamaszkor és a felnőttkor is feldolgozásra kerül, ha nem is mindig időrendben követve egymást), s ez esetben tanulságuk talán éppen az, hogy a kérdéses, nehezen körülírható identitás akár épp a veszteségeken keresztül ragadható meg, ha tetszik a veszteségeiből áll össze az ember, illetve abból, ahogyan feldolgozza ezeket. Csak aki átmenetileg kívül kerül a hálón, az láthatja, ismerheti meg azt valójában, aki pillanatokra, a veszteség pillanataiban kívül kerül önmagán, az ismerheti fel rövid időre, ki is valójában. Így képesek az elbeszélők magukra ismerni, s így ismerünk magunkra, mi olvasók is.

Ruzicskay György: Tanulmányfej (1922; grafit, papír; 400×330 mm)

Somi Éva

A mi időnk?

Három Békés megyei alkotó Hartay Csaba, Magyar Barna és Sass Ervin új kötetéről

Sass Ervin: Merre hé?

A vékony kis kötet püspöklila színével hívja fel magára a figyelmet, és juttatja eszünkbe Esterházy Péter Termelési kiességényének borítóját, ami akkoriban igencsak provokatívnak számított a kultúrpolitikusok szemében. De lehet, hogy ez csupán a véletlen műve.

A szerzőt ösödök óta ismerem, ahogy szinte mindenki Békés megyében, aki valamilyen módon kapcsolatba került az általa szerkesztett Köröstáj című kulturális melléklettel. Az akkor egyetlen megyei napilap, a Békés Megyei Népújság majd Békés Megyei Hírlap mellékletéről van szó, mert Sass Ervin ennél a lapnál volt újságíró-szerkesztő. Kiderült persze, hogy időnként verseket is ír: érzékeny, a világ szépségeire fogékony, halk szavú, meditatív költőnek mutatkozott, de hát elsősorban mégiscsak újságíró volt. Legalábbis ez volt a látszat. Mert azóta eltelt sok-sok év, az újságíró nyugdíjba vonult, a költő azonban nem hallgatott el, sőt, mintha csak most kezdett volna el buzogni vénája: az első, 1981-ben megjelent kötetétől ez a mostani a nyolcadik, a kilencvenes évektől pedig az ötödik kötete.

Már az 1997-es kötetben látszott: itt valami történt az előző kötet óta eltelt tizenegy év alatt: gyökeres fordulat kezdődött Sass Ervin

költői pályáján.

Az 1999-es *Dagerrotípiában* nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy szembenézzon a magyar irodalomban megkerülhetetlen Petőfi-örökséggel, akkor, amikor Petőfi már rég

elveszítette sokáig abszolút centrális helyét a magyar irodalmi kánonban. Sass Ervin mert „szemével farkasszemet nézni”, és, tudjuk jól, két költő találkozása sohasem csak a véletlen műve. Sass *Dagerrotípiájából* úgy látszik, az én olvasatomban, hogy valójában nem Petőfi alakja deheroizálódott, és nem a költészetének nagyságán esett folt, hanem az utókor lett hitványabb, és a költészet devalválódott a 20–21. század fordulójára. Nagyrészt annak a nyelvi megformáltságnak köszönhetően van ez így, amelyre ekkoriban talált rá Sass Ervin: a szabad vers formájú, éles áthajlásokkal tördelt elliptikus mondatokból (szószervezetekből, szavakból) építkező szövegeknek a *Dagerrotípiában* még sok-sok közismert Petőfi-sort látunk viszont vendégközlésként. (Persze, azok számára közismert, akik még birtokolják azt a bizonyos nemzeti memoriterkincset, amelyet ma már szinte képtelenség megtanítani a tanulástól elszokott, vagy arra rá sem szokott diákságnak – tisztelet a kivételnek). Az elégi-kus hangulatot pedig felváltotta a rezignáció és valami, Sass Ervin költészetében addig ismeretlen fanyar humor.

Ez a mostani kötet is gyakran tartalmaz Petőfi-reminiscenciákat, ha jól számolom, összesen hat versben. Ahogy nagy költőnkől itt Sandri lesz, degradálódnak a megidézett sorok is – felbillent, szerintem, a *Dagerrotípiában* még működő kényes egyensúly. (De mit keres itt a „szibériai metely” jelenkori reinkarnációja: Barguzin?)

Nézzük a mottót: Vörösmarty Csongor és Tündéjéből való, a hármas út-jelenetből: „A közép a biztos út, / Oh, de melyik nem közép itt? / Melyik az mely célra jut?” A mottó mint paratextus különleges kapcsolatban áll a szöveggel. És persze az olvasóval. A szöveggel

Kulturális Kapcsolatok Egyesülete, Orosháza, 2006)

való kapcsolata többféle lehet, de az olvasóra egyféleképpen hat: befolyásolja, várakozást, sőt elvárást ébreszt benne. Ilyeneket gondol: aha, szóval útkeresésről lesz itt szó, hát persze, ezért a cím is, a maga népies megszólításával, (mely elől ekkor még hiányoljuk a vesszőt)... Az ifjú Csongor Madách Ádámját megelőzve az emberiség nagy létkérdéseire és a magyar történelem nagy dilemmáira keresi a választ. Nos, Sass Ervinnek más célja lehetett, mert ebbeli várakozásunkban csalatkoznunk kell...

Rendkívül gazdag viszont a kötet nyelvi regisztere. Hangsúlyozottan egy depoetizált, vulgáris nyelv ez, melyben a következő rétegeket vehetjük észre: stilizált, népnyelvi-tájnyelvi alakok (pl. királ, millen, heprecsóré), szleng (pl. mani, macsó, tahó, nuku) fonetikusán írt idegen (angol) szavak (pl. evnyú, mjúzik, háj, meditésön), divatos rövidítések (pl. uncsi, hari, tök), egész a médiából pusztító vírusként terjedő, rettenetes csáscumicsocsáig és telefonálás játékainak morbidságáig: (sirassa most! telefonáljon) Sőt, van ennél lejjebb is: amikor a költő nyelvhasználati és helyesírási hibákkal szándékosan rontott szavaiba botlunk (pl. elegáncsan, álmocc, kiálcsátok). A trágárság viszont, mely ugyancsak eluralkodott a mindennapi nyelvhasználatban, teljes mértékben hiányzik, enélkül a nyelvi rétegzettség nem tükrözi a valóságos képet. (Persze, biztos vagyok benne, hogy a költőt jó ízlése óvta meg az alpáriságtól, és személy szerint örülök is ennek). Bizony: „nyelvében él a nemzet” – íme, egy harmadik, 19. századi klasszikus is megidéződik: Széchenyi István. Halhatatlan mondásának igazát ma jobban érezzük talán, mint érezték a reformkorban, hiszen globalizálódó világunkban most aztán tényleg csak nyelvünkben, kultúránkban őrizhetjük meg nemzeti identitásunkat. Nyelvünk állapotát felmérve juthatott a költő odáig, hogy bemutassa: íme, ezt a fajta közbeszédet hallani nemcsak Békéscsaba, de az ország bármely településének utcáin. És akkor még nem beszéltünk azokról a rövidítésekből, kicsinyítő képzős, becézésekből és csonkításokból létrehozott szóalakokról, amelyeket sokan kedvelnek. Úgy

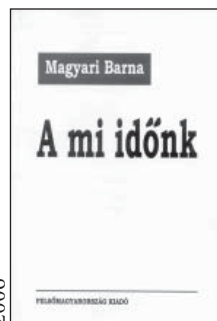
tűnik, az itt olvashatók Sass Ervin egyéni szóalkotásai, néha öncélúak, önkényesek, talán fölöslegesek is. Példák az efféle rövidítésekre, melyek inkább önkényes szócsonkítások: lob (lobognak), tűzspila szip (ez mi lehet?!), düb (dübörög); példák a kicsinyítő képzős alakokra: aranyalmi, rózsidombi, kolbifeszt, mozgólépcsí, atombombi. Bár erőltetettnek tartom, mégsem ezt érzem igazán problematikusnak.

Hanem a lírai alany helyzetének tisztázatlanságát. Ki beszél itt kihez? Ha sorra vesszük a megszólítások alakzatait, eleinte önmegszólításnak, esetleg a Csongor úrfival azonosuló lírai én önmegszólításának véli azokat a gyanútlan olvasó, ám bizonyos megszólításformák (a többes számú alakok különösen: édes fiaim, heprecsórék, drágáim, kicsi szolgálím) kizárják ezt a fajta értelmezést. Akkor viszont egy én – te viszonyt feltételezünk: a költői én az olvasót szólítja meg, közvetlen hangon. Ez a hang azonban egyáltalán nem nevezhető barátságosnak, sokkal inkább pejoratívnak, dehonesztálónak, például: kis sznobom, sznobcsikám, tahókám, túrókám (?!). A lírai én szituáltsága tisztázatlan tehát, és ez sem tesz jót a kötetnek. Nem az útkeresés versei ezek, inkább az útvesztésé, az elbizonytalanodásé. Legszívesebben kiadnám a jelszót: Viszsa a *Dagerrotípiához*! Meg a *Remény...*-hez, *A fürdömester ...*-hez! Az aradi Ioan Kett-Groza ezúttal is ötletesen illusztrálta a kötetet.

Magyari Barna: A mi időnk

Magyari Barna is újságíró, aki már gimnazista korában tagja volt szülővárosában, Nagyszalontán az Arany János Irodalmi Körnek, és húszéves kora, 1985 óta publikálja verseit hazai és határon túli folyóiratokban. (Mert hogy a nyolcvanas években áttelepült Magyarországra, és

Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2006

a Békés Megyei Hírlap sárréti tudósítójaként dolgozik.) A kötet hátlapján olvasható bemutatkozásból kitűnik: az újságírást foglalkozásnak tekinti, a költészetet pedig élethivatásnak. Lássuk tehát Magyar Barnát, a költőt!

A kötet címe, egy birtokos szó szerkezet, asszociációkat ébreszt. Ki ez a mi? Ha azt gondoljuk, hogy a költő jelenbeli szövetségesnek tekint minket, olvasókat, máris kíváncsisággal kezdünk az olvasáshoz: mit mond a kortárs a kortársnak, mi az, amit csak ő lát és csak úgy, ahogyan a többiek nem. A szövetség, az egy időben egy helyre születés pozitív gesztusa csakis akkor őrizhető meg, ha a költőnek van érvényes mondanivalója saját koráról. Ez azonban csak a kötet elolvasása után derül ki. (Mindannyiunk fülében ott cseng egy ballagó nóta is: Mi búcsúzunk és elmegyünk / A mi időnk lejárt – a címnek a múltra vonatkoztatóságát azonban, tekintettel a költő korára [41 éves!], ki is zárjuk rögzest.)

Marad még a szerelmesek világa mint címértelmezési lehetőség: az addig különálló én és te a világmegváltó érzés hatására intim közelségbe kerül, új minőséget hoz létre: kettejük együttesét, egy párt. A kötet ismeretében ez nem is zárható ki teljesen.

Bár nincs feltüntetve, akik ismerik Magyar Barna korábbi köteteit, azok számára világos, hogy válogatott versek gyűjteményét tartja kezében az olvasó. Vagyis az eddigi versekből a legjobbknak kellene itt sorakoznia, még sincs olyan érzésünk, hogy gondos válogatás, szelektálás történt volna. Valaki, mivel szerkesztő, sincs feltüntetve, feltehetőleg maga a költő négy ciklusba rendezte verseket. Ám nem nagyon világos, milyen megfontolásból, mert egyedül a harmadik különül el markánsan a többtől, a másik három ciklus egyes darabjai akár föl is cserélhetők. A versek között sok az ütemhangsúlyos, szabályos négysoros, kereszt-páros-vagy félrímes megoldásokkal, de költőnk a szabad verset is kedveli, írásjeleket nem használ, nagybetűvel is csak a címekben és a tulajdonnevekben találkozhatunk.

A költő legfőbb erőssége szerintem az eredeti, néha mehökkentő asszociációs techni-

kája, illetve az így létrejövő metaforák és metonímiák, a jobbára ezekből építkező komplex képek. A képi síkok és a fogalmi síkok között igen nagy a távolság, mely néha esetleg csak (bak)ugrással követhető, úgy értem: van bennük játékoság és humor is. A humornak az a fajtája, amely oly jellemző a 20. századi irodalom sok kiváló darabjára: a groteszkbe, olykor az abszurdba hajló. Ez feltétlenül erőssége Magyar költészetének. Egészében véve azonban az összkép vegyes: a versek között vannak jók, és vannak erőltetettek, azaz rossz is. Magyar szókinccsének igen tekintélyes hányadát alkotják a modern természettudományokból kölcsönzött szavak (gének, kapszulák, fotoszintézis, kromoszómák, ionkötés) és – érzésem szerint – gyakran ebből fakadnak képi világának erőnei és hibái is.

Mivel a szerelmes versek számbeli fölényben vannak, ezekről szólok bővebben, annál is inkább, mert olyan hagyományt látszik követni, amely egyszerre tiszteletre méltó és ugyanakkor reménytelen: Ady szerelmes verseit, elsősorban is a Léda-szerelemről szólóakat. Irodalomtörténeti közhely, hogy a testi szerelem, az erotika Ady verseivel nyerte el létjogosultságát a magyar irodalomban, de száz évvel az *Új versek* (s benne a *Léda asszony zsoltárai*) megjelenése után a testi szerelem ábrázolása, bemutatása nem okoz különösebb meglepetést. Márpedig csak ennyiben látszik Magyar követni Adyt. Sem az ambivalens viszony (az *Örök harc és nász*), sem a férfi-nő kapcsolat jellege (l. *Elbocsátó, szép üzenet*) nem fedezhető fel Magyar verseiben – kedvesének, sőt mindkettejüknek a szerencséjére.

Figyelmet érdemel a kötet harmadik ciklusa, melyben a költő a történelmi atlaszra teszi a karját. Hogy miért ez a kissé bonyolult módja a versírásnak, az első költeményből kiderül. Úgy látszik, a költő a magyar történelem eseményeit, alakjait szeretné megidézni, és az evokációnak az alapját a honfoglalás 1100. évfordulója adta. De mégsem egy történelmi tablót kapunk. Igaz, Árpád és Koppány neve elhangzik, egy groteszkben II. Lajos királyé is. Aztán egy nagy ugrással a közelmúlt né-

hány hónapjáról kapunk képet: a ciklus legjobb darabjai az erdélyi magyarok levelei gróf Széchenyi Istvánhoz. A líra és a próza határán lévő, mellérendelések, szaggatott vallomások a román forradalom közvetlen előzményeit, azonnali és későbbi következményeit, azaz a kisebbségben élő magyarság sorsát ábrázolják szívszorítóan. De ezzel a történelmi áttekintésnek vége is, pedig a költőnek ott van a tollán még egy lehetőség: Közép-Európa mint téma.

Nincs szívem felsorolni, mennyi helyesírási és nyelvhelyességi hiba van a versek szövegében. (Csak egyetlen példa, a szerelmi tematika túlsúlyának kedvéért: nem mindegy, mikor használjuk a nő, és mikor a hölgy szót!) A kötet lektorért, szerkesztőért kiált!

Hartay Csaba: Éji magtár

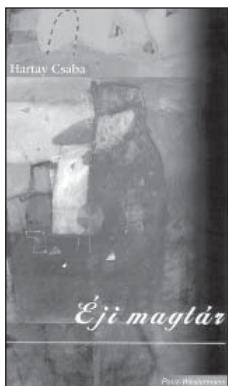
Az ízléses küllemű, karcsú kis kötet tartalma a költő szerint: „egy kis agrár-líra, szesz-vers és a többi”. Hogy mit keres egymás mellett az agrár- és a szesz, a szarvasiak – ahol Hartay Csaba is él – jól tudják, ámde a nem-szarvasiaknak legyen szabad megvilágítani: a Granárium (=magtár) nevű intézmény a szarvasi (főleg főiskolás) ifjúság kedvelt szórakozóhelye, Zebra Club néven is. Hartay Csaba gimnazistaként kezdett publikálni, mint abban az életkorban mindenki, ösztönös költőként, és ha jól emlékszem, a csabai Meseház udvarán is lényegében ösztönös költőként mutatkozott be. Az 1996-ban megjelent első kötete óta ez az ötödik legalábbis ezt látszik igazolni. A kb. félszáz szabad vers mintha csak úgy, minden különösebb rendezőelv nélkül sorjázna, talán keletkezésük időrendje lehet a vezérfonal. Az interpunkciótól Hartay Csaba is eltekint, viszont minden sort nagybetűvel kezd, és szabályos vagy formailag annak látszó versszakokra

tagolja költeményeit. Az ezekben rejtőzködő lírai én abszolút egyes szám első személyű gondolatait, olykor csak gondolatfoszlányait, ötleteit, hangulatait, reflexióit ismerhetjük meg. Én-líra, hangulat-líra tehát ez a javából, az ujjgyakorlatoktól a kiérlelt, végigvitt gondolatokig.

Ahhoz, hogy valaki aggálytalanul vállalja alanyiságát, ma nem kevés bátorság szükséges. De szerencsére vannak klasszikus elődök is: „én, József Attila, itt vagyok!” – jelentette be csöppet sem szerényen érkezését 1927-ben az akkor 22 éves költőelőd. Hartay Csaba is hiszi, hogy amit ő lát, hall, érez, fontos lehet. És mivel e három érzékterülete jól működik: tehát nemcsak néz, de lát is, nemcsak fülel, de hall is, nemcsak érzékel, de érez is, valóban fontos. A szubjektumon átszűrt tapasztalat érvényességére esküszik tehát a megismerésben, szemben a ráció irányította, logika vezérelte másik, lehetséges úttal-móddal. Én ebben látom az okát annak, hogy Hartay Csabának ez a mostani kötete nem különbözik markánsan az előzőektől, ami – tekintettel azok karcsú voltára és szerzőjük fiatal korára – még nem baj. Csak ez a szemlélet esetleg zsákutcába is vezethet, de ki is teljesedhet, ez volna a kíváncsi.

A víz-metaphora köré szerveződő költeményei például, akár a folyó (pl. *Alkonyati folyópart*, *A folyópart anatómiája*, *Halaim erőssége*, *Tovább lépés*), akár az eső a témájuk (*Altató eső*, *Eső után*) a kötet legjobb darabjai közé tartoznak, folytatásra érdemesek, és előbb-utóbb eljutnak rokon verseikig: „Az Értől az Óceánig” tartó folyóversektől az olyan szöveghelyekig, mint pl. *A Dunánál* c. versnek a harmadik versszaka, nem is beszélve a *Sátántangó* örökké hulló esőjéig.

A költészetre, a versírássra reflektáló két vers, a *Kellemetlen helyzet* és *A költészet értelme* kulcsverse nemcsak a kötetnek, hanem a költő nemzedékének, a húszas-harmincas éveik fordulóján járó fiataloknak is. Ezeknek a líra és a próza határán billegő, önreflexív és félig-meddig az automata írásra törekvő, hétköznapi nyelven megszólaló szövegeknek divatja és

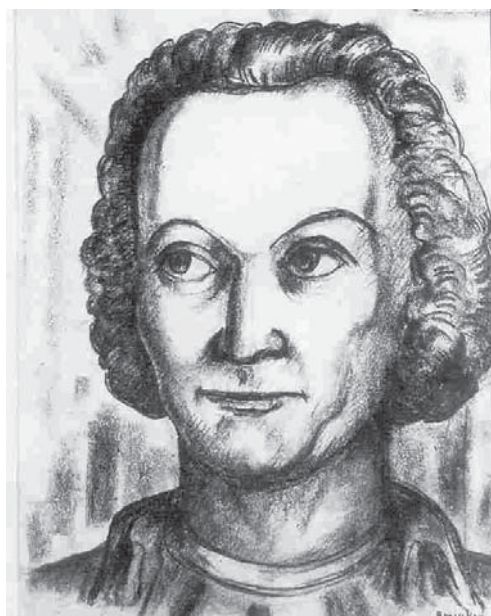
Pauz Könyvkiadó, Celdömölk, 2006

keletje van ma. Hosszú távon derül majd ki, mi az, ami ezekből mégis lényeges, és mi az, ami érdektelen. Nem így az *Istennel a kertben* című vers, mely nem ragad le a köznapiságban, hanem sikerül távlatot nyitnia a minden-ség felé akár egyetlen versszakban is: „Ha este a kertben járok / A világűrben veled lépkedek / A kerítésen túl idegen bolygó / Felszínén vakondtúrás-kráterek”. Ez a távlat, ez a mélység, az egyedi-konkrét-személyest az általános-elvont-tárgyiassal összekapcsolás képessége a József Attila-i örökség fontos ismérve és talán az ezen szocializálódott olvasók elvárása is. Finomítva: a hagyományt, a klasszikus kánont tisztelő olvasók elvárása mindenképpen.

Ami a szeszverseket (*Alkohol legyen, Szesz, szeretet, Kétcetesek, Idealizmus, Nodisco*) illeti, a recenzens nem tud érdemben hozzászólni, csupán annyit, hogy a „magyar Pimodán” újabb lakóját féltő szeretettel inti a másnaposságon túl gyógyuló következményektől. De ne azonosítsuk felelőtlenül a költőt fiktív, versbeli másával, hiszen ismerünk kifejezetten bornemisszák által írt bordalokat is a magyar irodalomban, meg persze „sokféle részögöt” is.

A *Nodisco* című versnek abban látom a jelentőségét, hogy egy nemzedék életérzéséhez jutunk közel, ahonnan a költészetbe még ritkán érkezett híradás: felnőtt itt egy új nemzedék, mely élete legjobb pillanatának a bulizás élményét tartja, minden velejárójával: cigi, pia, szex és drog, valamint a tömeg, az együtt tombolás élménye, sötétben villódzó fények és dübörgő zene, óriási hangerő. Ha a visszaját olvassuk a versnek, ahogyan én tettem. Nem tudom, megírta-e már Hartay Csaba az ellenpárját ennek a versnek, amikor is VANDISCO, nagyon is van, annak minden velejárójával, lásd fentebb. A NODISCO a disco nélküli nap verse: egy egyszerű hétköznapi, amikor nincs másnaposság, így nem kell ráinni sem, nem kell megfelelni a többiek elvárásainak, egészen közönséges ténykedésekkel telik egy nap, és egy másfajta életérzéssel. Azért tartom fontosnak ezt a verset, mert ezzel (és párdarabjával) talán megszólítható volna az a nemzedék, amely a magas költészettel nem. Érdemes volna kipróbálni.

Hartay Csaba költészetét egészében véve ígéretes kezdetnek tartom, és verseit örömmel olvasom időnként más lapokban is.

Ruzicskay György: Tessedik Sámuel (1970; kréta, papír; 265×210 mm)

Gróh Gáspár

Új identitás felé?

Mi a magyar? (szerk. Romsics Ignác és Szegedy-Maszák Mihály)

Az elsőre *Mi a magyar?*-nak olvasható című könyv ezzel a Szekfű Gyula által szerkesztett, 1939-ban megjelent, eszmétörténeti jelentőségű, klasszikussá vált összeállítás élén álló kérdést idézi. Egy tipográfiai ötlet segítségével azonban a cím *Mi ma a magyar?* olvasata is helytálló lehet. A majd 300 B/5-ös oldalon megjelent kötet, 14 kiváló szerző-alkotó tanulmányát (illetve Korniss Péter fotóit) kínálja. Megszólalnak benne történészek (a köztudatban jobb- és baloldaliként azonosítottak, illetve – ha ez még egyáltalán lehetséges – közösen állónak tartottak egyaránt), írók (hasonló rendszerezésben, úgy összegyűjtve, hogy földrajzi értelemben nagyjából képviseljék a Kárpát-medence magyarságát), helyet kap irodalom-, művészet- és zenetörténész.

A kötet összeállításának nehézségéről az *Előszóból* értesülünk (hasonló gondokról annak idején Szekfű Gyula is beszámolt!), meg tudhatjuk, hogy eredetileg lényegesen több szerzőt kértek föl részvételre, de azok egy része változatos okokból (időhiány, kedvetlenség, más szerzők jelenléte) nem vállalta a szereplést. Szerkesztőből több is van, Romsics Ignác és Szegedy-Maszák Mihály nevét olvashatjuk e megjelöléssel, minden bizonnyal azonban a kiadást lehetővé tevő Habsburg Intézetet vezető Gerő András is közéjük sorolható, már csak azért is, mert a szerkesztők kiválasztásával vélhetően meghatározó szerepet játszott a kötet jellegének kialakításában. Gerő András bevezetőjében a Szekfű-szerkesztette *Mi a magyar?* kötetre utalva ezt mondja: „Nem folytatjuk, de azért mégiscsak folytatjuk.” És valóban: az a kötet ezernyi okból, de nyilvánvalóan nem folytatható. A magyarizatot a legtömörebben Szegedy-Maszák Mihály fogalmazza meg: az 1945 utáni Magyarország nem folytonos elődjével. Ám megszakítotttság ide vagy oda: sem-

mi sem ér *egészen* véget, a folytonosság megszakadása ellenére a megszállt ország története is *magyar történet* maradt. Az 1990-es újabb nagy (ezúttal pozitív fordulatot ígérő) szakadás utáni csalódás is a maga módján az előzményekre utal: mert jól láthatóan hatalmas a különbség egy szuverén és egy szuverenitását *visszanyert* közösség gondolkodása között.

„A szellem legelső kötelessége az önismeret” – zárta az egykori kötetet Szekfű Gyula. Mondhatjuk: ez a kötet is erre irányul. De 1939-ben, az akkori szerzők előtt valójában egy magasabb cél lebegett: a magyarság, a magyar nyelv, kultúra, a nemzet, mint közösség (mint az emberiség egy sajátos arcú, egyedi örökséget őrző műhelye) megőrzése, a fenyegető pusztulástól való védelmezése volt. 1939-ben a magyar politikai és szellemi elit java megrendülten érezte, hogy a barna és vörös fasizmus közé szorult nemzet léte került veszélybe. Tudták, hogy kritikus évek következnek, és az ebben a helyzetben átértett felelősség hozta létre az akkori kötetet.

Ma alapvetően más történelmi helyzetben élünk. Ormos Mária határozottan ki is jelenti: ma nem fenyegeti senki a magyarságot. De vajon elegendő-e ez az igazi biztonsághoz? Elég-e ez ahhoz, hogy a nemzet fennmaradása iránt semmi kétély se maradjon bennünk? Nem hasonló, utóbb hamisnak bizonyult biztonságérzet jellemezte-e a Ferencz József-i kort, amikor egy kiegyensúlyozott Európában, egy

nagyhatalom védőernyőjében bízva, a magyar társadalom önfeledten sodródott a 20. század nagy nemzeti összeomlásai felé? Mondhatjuk-e, hogy a magyarság jövője tökéletesen biztos, pusztán azért, mert konkrét, identifikálható fenyegetéssel nem kell szembenéznie?

A válaszhoz először azt kell felidézniünk, hogy amikor a címben megjelenített kérdést a 19. század elejének nemzeti ébredése idején Berzsenyi elsőként föltette, valójában azt kérdezte, hogy *milyen* a magyar. És kétségbeesett választ adott erre a kérdésre, mert nem politikai-gazdasági, hanem erkölcsi-tudati alapon felelt. Hasonlóan vélekedett a reformkor megújulást sürgető generációja, Kölcseytől Vörösmartyig, Széchenyiig. A nemzethalál-víziók tehát nem külső veszélyek fenyegetése nyomán születtek, *nem üldözési mániából, hanem a nemzet állapota kiváltotta szorongásból*. (Nem egészen egy évszázad elteltével Ady ezt így folytatta: „Elveszünk, mert elvesztettük magunkat”. E fájdalmas víziók tárgyilag talán nem voltak megalapozottak, de nem mondhatjuk, hogy alaptalanok voltak. A magyarság viszonylag kedvező anyagi körülmények között élt, nem fenyegette a török, vagy a napóleoni háborúk, Európa megnyugodni látszott, megosztottságából, érdekellentéteiből fakadó feszültsége enyhült. A birodalmi keretek közti fellendülés önmagában ugyan gazdagabbá tette a magyarokat, de nem gazdagította a magyarságot. Ehhez legjobbjainak szorongásából kinövő megújulási akarata kellett!

Mit kezdhünk hát ezzel a kérdéssel ma, amikor a nemzet lényegesen rosszabb kondícióban van annál, mint amikor szellemi hangadói már a pusztulás látomásával birkóztak? És mennyivel szerényebb eszközei voltak a magyarságnak a birodalomba olvadását szívesen látó bécsi udvarnak, mint a nemzetek létét tekintve tán közömbös, de természetes dinamikája folytán elsöprő erejű globalizációnak... Ez az egyes nemzetek által befolyásolhatatlan folyamat reális, közvetlen veszélyt jelent: a nyelvi-kulturális identitás megőrzése ellen hat. Ezt a fenyegetést kár volna lebecsülni: Európa valamennyi kultúrájában vannak az ennek

nyomán kialakult szorongásra utaló jelek. Ezek kényszerítették ki magának az Európai Uniónak létrehozását és bővítését is.

A magyarság gondolkodásában, önreflexióiban hagyományosan rendkívüli szerepet kapott a megmaradás miatti aggodalom. A nemzethalál gondolata több előzményre épül: így az állami szuverenitás elvesztésére, a török és/majd Habsburg-uralom káros következményeire, a középkori magyar regionális nagyhatalmiság megszűnte miatti nosztalgiára, a romantika múlt szemléletére, a modern nacionalizmusok születése idején az e fejlődés útjába állított korlátok megtapasztalására. (A későbbi folytatásban pedig megjelenik a Trianon-komplexus, amelybe az eredeti jelentésüket már régen elvesztett szálak is belenőnek, „korszerű” tartalmakat kapva indáznak tovább. A mai szorongások okait itt nincs tér elemezni.) Ezzel az örökséggel a magyarság gondolkodói (természetesen lírikusait is ideértve!) folyamatosan birkóztak és birkóznak.

Rájuk gondolva azt hiszem: nem lehetünk igazán nyugodtak, ha a magyar kultúra, a magyar szellemi-történelmi örökség jövőjére gondolunk. Nem elsősorban azért, mert a világ mai átalakulása a magyar kultúrát (annyi más kisebb nemzet kultúrájával együtt) azzal fenyegeti, hogy egyszerűen átlép fölötté, s gigantikus egységesítő erejével minden különösebb erőszak nélkül elszívja előle a folytatáshoz szükséges anyagi, szellemi, vagy éppenséggel lelki erőforrásokat. Nagyobb veszélyt jelent az, ami belülről fenyegeti, ami a nemzeti közösség tartásának, kohéziójának, identitásának bomlásában mutatkozik, és amivel szemben nem látunk jövőt építő, a multikulturalitás piacán versenyképesnek ígérkező, az örökség megújításának reményét tápláló törekvéseket.

1939-ben sok szempontból egyszerűbb volt a kérdés. Az akkori európai gondolkodásban kiemelkedő szerepet kapott faji-nemzeti szemlélet meghatározó szerepe idején a „mi a magyar?” kérdés önmagában is határozott állásfoglalást jelentett (ti. eleve kétségbe vonta a magabiztos faji szemléletet). Nagyon leegyszerűsítve: az a kötet a nemzet mibenlétét an-

nak kultúrájával határozta meg. Ma a világban mások az uralkodó eszmék, de e könnyebb helyzetben lényegesen nehezebb konstruktívan szólni a magyar nemzeti identitással összefüggő kérdésekről.

Nézzük meg tehát, hogy milyen válaszokat kínál a 2006-ban megjelent könyv egy majd hetven évvel korábban felvetett kérdésre!

Az egykori kötet szerzőihez hasonlóan többben most is a magyarság múltját vagy múltjának valamely szakaszát elemzik. Így az írásában sokfelé csapongó, eredeti szempontjaitól időnként messze kalandozó Andrásfalvy Bertalan a magyar kultúra legkorábbi szakaszait vizsgálja, Bálint Csanád pedig a magyar nemzet kialakulását, korai történetét tekinti át. Megegyeznek abban, hogy a magyarság sohasem volt homogén, elfogadta magát sokszínűnek, ezért nyitott maradt, és magától értetődő természetességgel, sőt, tudatos elhatározásból is (vö. Szent István intelmei) befogadott más nyelvű, kultúrájú csoportokat, miközben meg tudta őrizni azt a nyelvet, amely képesnek bizonyult a hatások asszimilálására. (Ez kétségtelenül a fejlettség és erő bizonyítéka.) Így a magyar nyelv gazdag anyagot kínál az interetnikus kapcsolatok történetét vizsgáló kutatók számára, noha a nyelvészet sem ad választ azokra a kérdésekre, amelyeket az írásbeliséget megelőző idők nehezen feltárható története vet fel. Pedig a nemzet kialakulásának és az erre vonatkozó tudásnak a története számunkra különösen fontos, hiszen nincs összefoglaló nemzeti mítoszunk, nincs őseposzunk. (Vélhetően az említett sokféleség is oka lehetett ennek, mert sokféle eredetű eleinket természetesen *nem* jellemezhetette közös eredet-tudat és homogén kultúra. Ezek hiányában pedig nem is keletkezhetett egy mindenki által elfogadott mitikus alkotás. Jellemző, hogy a magyar nemzeti identitás egységes származástudatra utaló megfogalmazásainak első jelei a 13. században mutatkoznak, amikor az egykori (törzs)szövetség etnikai tudatában is egységesült. Így a „politikai” megállapodást szimbolizáló, ám egyúttal a leszármazás természetes és valóságos vérségi kapcsolatának

hiányát is megjelenítő *vérszerződés* jelképében kifejeződő összetartozás gondolat helyére egy új, egységes identitás került. A magyar nemzeti tudat így nem etnikai meghatározottságra épül, hanem a közösséget tudatosan vállaló népcsoportok közös története során fejlődik ki. (Összességében ez az álláspont fejeződött ki az 1939-es *Mi a magyar?* szerzőinek gondolatrendszerében is.)

Romsics Ignác a magyarságot annak történelmével határozza meg, lényegében azt a képet vázolja fel, amelyet a ma mértékadó szakmai és társadalmi közmegegyezés elfogad a magyarok történetének. Az 1100 év periodizációja annak ellenére újszerű, hogy egyes elemeiben a szakmai és a köztudatban élő képet nem kívánja felülírni. Négy korszakra osztja a magyarság Kárpát-medencében megélt történelmét: *A kereszténység védőpajza*, *Két pogány közt*, *Az „osztrák méhkaptárban”*, *„Második Mohács” és az „új hódoltság”*. Olyan szerkezetet jelöl ki tehát, amiben az események, szellemi tartalmak, társadalmi folyamatok jól elhelyezhetőek, áttekinthető, érvényes rendbe kerülnek. Romsics egyes hangsúlyai ugyan ütközhetnek más véleményekkel, de az árnyalatok megítélése már szinte ízlés dolga – és „de gustibus non est disputandum”. Természetesen néhány mondat erejéig ő is utal a jelen kérdéseire, feladataira – de alapvetően nem az a célja, hogy a múltat ezekre fókuszálva értelmezze, vagy hogy az ezekre adható választ a múltból vezesse le.

Romsics tárgyyszerűségével szemben Ormos Mária írásának egyes tételei és egésze néhol kifejezetten vitára ingerelhetik olvasóit, máshol egyenesen vitathatóak. Szemléletében meghatározó a 19. századi fejlődéseszmény lenyomata, a magyar történelem megítélésének mércéje egy standardizált Nyugat(-Európa) modell. Ehhez viszonyítva szól elmaradásról, felzárkózásról: így a magyarság történetéről alkotott képe nem éppen hízelgő.

Az Ormos Mária által kínált történeti kép valóságelemeit azonban nem nagyon lehet vitatni. Amit mond, az a kötet más történeti (és nemcsak történeti, de történeti) megállá-

pításaival nem áll szemben. Sokban egyetért-hetünk „a meg nem tárgyalt múltról” szóló fejtegetéseivel. Az azonban zavarba ejtő, mikor szakmájától elhárítva kezdi elemezni mai világunkat. Egyebek közt ezt írja: „fontos lenne tudni, többek között, hogy hogyan jött létre egyáltalán egy olyan állam, amelynek egyik pillérét a besúgás jelentette, hogy a hálózatot milyen elvek szerint és milyen módszerekkel alakították ki, a besúgóktól milyen természetű anyagokat kívántak meg, és azokat mire használták”. Ez a példának választott mondat (idézhetnénk mást is!), nem vonatkoztatható el attól, hogy ki mondja. Más jelent, ha egy pályára lépni sem engedett, félreszorított történész, egy szilenciummal sújtott író, egy ellenzékiként megbélyegzett civil – és más jelent, ha ennek az úgymond besúgásra épülő korszaknak egyik vezető történésze mondja (aki az MSZMP végnapjaiban a Központi Bizottság tagjaként e minőségében olvashatta a titkosrendőrségi összefoglalókat). Vannak (szak)kérdések, amelyek vizsgálatát illetően ez az előzmény indifferens. De tagadhatatlanul zavaró, ha ezzel a szellemi pozíciót is kijelölő múlttal a háta mögött ír valaki ilyesféle mondatokat: „Mondhatnánk tehát, hogy a magyar 'sumák' alkat, aki bár szeret vitatkozni és veszekedni, mégis kedveli a homályt, és azt, hogy a felelősséget másra hárítsa át? Mondhatnánk, ha e tulajdonság specifikusan magyar lenne.” Tetejébe ez csak néhány sorral a besúgásról szóló passzusok után következik, ami a gondolkodás koherenciáját illetően is bizonytalansággal tölt el. Ti. ha Magyarország állambe rendezkedése valóban a besúgásra épült, akkor a „magyar”, amennyiben nem besúgó, hanem (potenciális vagy valóságos) besúgó volt, akkor rá volt kényszerítve, hogy *homályos* legyen, különösen, ha a totális rendszerben, kiszolgáltatottsága ellenére is igyekezett a *nyílt (esetleg már ténylegesen sumákoló)* diktatúrával szembeni ellenérzését kifejezni. Ki hárítja át itt és kire a felelősséget? Csak nem az áldozat felelős azért, amit a hatalmaskodók műveltek vele?

A történeti jellegű írások mellé sorolható Fejtő Ferenc tanulmánya is, aki ugyancsak

előzményeiből akarja levezetni a mai viszonyokat. Ennek során, némiképp szelektív emlékezetének okán, sajnos reménytelenül beleragadni látszik a múltba. Ifjúsága eszményeinek jegyében ma is a harmincas évek (a világ leírására akkor sem igazán alkalmas) fasiszmus versus szocializmus fogalom-pár rendszerén keresztül értelmezi (félre) a valóságot. Ezért érdemben nem tud mondani semmit a mai magyarság előtt álló kérdésekről, túl azon, hogy a maga részéről ma is engesztelhetetlenül gyűlöli a Horthy-rendszert. (Jelentős részben joggal, annak ellenére, hogy az utána következő rezsimek működése nyomán még olyanok is kezdték nosztalgikusan nézni, akik számára éppolyan taszító volt, mint ahogyan Fejtő látta.) Hogy azonban ez az ádáz elutasítás ne mégse váljék egészen és reménytelenül vegytiszta anakronizmussá, Fejtő a mai közéletben igyekszik fellelni jól konzervált főbiája tárgyát. Ennek az erőfeszítésnek eredményeként, a harmincas évek baloldali doktrinerségét idézve, kijelenti, hogy „csupán a szocialista párt merült föl a válságos időkből”. Félreértés ne essék: a „válságos idők” nem a harmincas, negyvenes vagy az ötvenes éveket, hanem a rendszerváltás éveit jelentik. Annak az átalakulásnak a korát, amely a szocialistának nevezett párt totális államának totális csődjét követte, s amelyben a legfőbb feladat a szocializmus csődöttségének fölszámolása volt (lett volna). Fejtő szövege alapján azonban akár azt is hihetnénk, hogy a rendszerváltásig a dszentroid-konzervatív-félfeudális Horthy-rezsim irányította az országot, s az annak csődje nyomán kialakult krízis megoldásának egyetlen alternatíváját vázolták fel a káoszból hirtelen fölmerült szocialisták.

Önálló szint jelentenek a kötetben az írói vallomások: Esterházy Péter, Grendel Lajos, Kányádi Sándor, Végel László szól a maga magyarságáról, nemzethez kötődéséről. Esterházy egy 1992-es szövege újraközléséhez írt bevezetést, szép írói (szépírói) teljesítménye megfelel a kényes várákozásnak, ám tartalmi újdonságot nem kínál. Ahogyan mondja, írásának „aktualitása siralmasan változatlan, csak ma már nem íródik meg egy ilyen cikk, nincs értelme”.

Szerencsére Grendel lajos nem ismerte ezt a lesújtó véleményt szövege megfogalmazásakor, így abban a tudatban dolgozott, hogy van értelme a munkájának. Ennek köszönhető a kötet egyik legjobb írása. Grendel esszéje nemcsak személyes hangú, írói mű, hanem hiteles helyzetkép, s az elmúlt század magyar történelmét, az ahhoz való viszony kérdéseit tekintve sokszor pontosabbnak és invenciózusabbnak hat némely történelmi dolgozatnál.

Kisebbségi helyzetéről szólva Grendel így jellemzi a maga helyzetét: „magyarságával, ’másságával’, ha tetszik, ha nem, mindennap kénytelen szembesülni. Mondhatnám úgy is, hogy mindennap megéli magyarságát, szemben a magyarországi magyar polgárral, akinek a magyarsága evidencia.” Ez a szellemi pozíció természetessé teszi, hogy nemcsak a maga baját látja, hanem mások nyavalyái felé is empátiaként közelít. A *Mi a magyar?* kérdést csak a *Mi a szlovák?*, *Mi a cseh?* kérdésekkel korrelációban látja értelmezhetőnek, s ezzel – anélkül, hogy kimondaná – a leghűségesebb Bibó-tanítványnak bizonyul. Nemcsak a nemzettel kapcsolatos gondolkodásmódjában, hanem konkrét történelemképében, ítéleteiben is jól látható Bibó hatása, így abban is, hogy a kiegyezés utáni politikai elit „szándékai ellenére förláldozta a valódi magyar nemzeti érdeket a történelmi Magyarország területi integritása megőrzésének oltárán”. Amit Grendel ír, az a személyes élményeiből és személyiségén átszűrve formálódott. „Magyarnak lenni nem világnézet, nem vallás, hanem állapot” – kezdi egy mondatát, amihez hozzátehetnénk azt is, hogy ennek az állapotnak vállalása, de Grendel fájdalmasabban folytatja: „annak sem feltétlenül örök”, mi több: „a magyarságból ’ki is lehet iratkozni’, ahogyan azt a külhoni magyarok közül (...) sokan megtették”.

A délvideki Végel László sokban Grendelhez hasonlóan éli meg magyarságát, ám kisebbségi megpróbáltatásainak történelmi okait keresve mintha túlságosan is közelre nézne, és a mai – határon innen és túli – politikusok felelősségét, esetenkénti kisszerűségének következményeit túlértékelné. Jóllehet e tényezőknek

is megvan a maguk hátrányos következménye, mindez inkább okozata, mintsem oka az ő szerepüket szinte súlytalanná tevő nagypolitikai játszmáknak. A helyi politikusok bírálatában talán még igaza is lehet, mikor azok kettős szerepjátékát, a Budapest felé mutatott mártír-pózt a és a Belgráddal való kollaborációt kárhóztatja, ebből azonban aligha következik, hogy „a magyar nemzeti tulajdonság fontos eleme” lenne az, hogy „nem tudja harmonikus viszonyba hozni a modern európai polgári távlatokat és a nemzeti önazonosság megőrzésének eszméjét”.

Kányádi Sándor érző líraiságával azt nyújtja, amit költészete: szerelmes vallomás szülőföldhöz, magyarsághoz, a nemzet szellemi örökségéhez, melynek megmaradásához a maga magyarságának természetességét kínálja.

Az írói vallomások mellé kívánczik a más közegekből, más tudással, más életmóddal, más pályaképpel szóló Kornai János önéletrajzának részlete. Kornai sikeres nemzetközi tudományos karrierje utáni hazatértről szól, sokszor nagyon közel kerül ahhoz, amit Kányádi szintén minden elemében más élete tanulságaként mond. Mindketten a magyar nyelvnek, kultúrának, történelemnek külső szemmel nézve szinte érthetetlen kódrendszerében élik meg a magyarság vállalásának titkos összeesküvését. Magyarnak lenni számukra is állapot, a magyar történelem tragikus megpróbáltatásaiban is megfogja őket azok közösségteremtő ereje. Az emberi sorsokból formált összetartozás élménye nem konkrétumokban, hanem a megzenvedett történelem metafizikai jelentésében fedezhető fel. Mindkettejük érzi a nyelv, a kultúra, a történelem kikerülhetetlen vonzását. Erre az érzésre épül annak tudatos elfogadása, hogy igazán csak a szülőföldjén lehet valaki igazán otthon, mert csak ott találhatja meg az övével rokon élményvilágú embereket, akikkel nemcsak a szavak közvetlen jelentésében, hanem a szavakban megjelenő élményvilág és asszociációs rendszerben is tudnak kommunikálni. Azt is tudják, hogy ennek az otthonosságnak elvesztésével a személyiség meghatározó elemeit veszti el, vagyis a személyes

identitás teljességében megélhetetlen a nemzeti identitás megélése nélkül. Ebben a felismerésben találkozhat össze az erdélyi költő és a harvardi egyetemi tanár. Egyetértenek abban is, hogy a jövő egységesülő világában a nemzetek a maguk küldetését nem a hódításban, gazdagodásban, uralomban, hanem a kultúrájukban találhatják meg: nyelvük megőrzésében, irodalmukban, zenéjükben, filmjeikben, tudásaikban – és rajtuk, műveiken keresztül tudják leginkább kommunikálni a maguk létét. Kányádi Illyés Gyulát, Adyt, Arany Jánost, Petőfit, Berzsenyit, Zrínyit idézi nekünk, Kornai Bartók képét rakja a Harvardon szobája falára, Németh László Galileije segít neki fontos döntésében, Arany, Ady, József Attila és Karinthy köteteit tartja kétlakiságának helyszínein a keze ügyében.

Az általuk sorsdöntő jelentőségűnek tekintett magyar kultúra természetét a maga szakmai működési területének egy-egy kérdését vizsgálva elemzi Marosi Ernő és Somfai László. Előbbi Gerevich Tibornak a Szekfű-féle *Mi a magyar?*-ban közreadott esszéjét, a magyar művészetről, művészettörténetről megfogalmazott álláspontját elemzi, helyezi a kor művelődéstörténeti képébe, Somfai László remek Bartók-tanulmányában a zeneszerző motívumrendszerét, a magyaron kívüli (népi)dallamok szerepét, a szülőföldre kötődés is az internacionális illetve kozmikus nyitottságot vizsgálva vázol fel egy olyan kulturális képletet, amely a magyarság számára ma is kívánatos lehet. Közben leszögezi: általában véve nem tartja megalapozottnak azokat a teóriákat, amelyek nem Bartók zenéjére, hanem viszonylag kevés verbális megnyilatkozására épülnek. Somfai írása a Bartók-évforduló idején született, amikor nagy szükség van arra, hogy a Bartókkal kapcsolatos közkeletű hiedelmek, egyoldalúságok, kisajátító és kirekesztő nézetek közt a tudós tárgyismeretével kínáljon Bartók zenei világához méltó értelmezési rendszert. Somfai ezt teszi, nemcsak a zeneszerző művészi fejlődésének történetiségét, nemcsak e lenyűgöző kiteljesedést látja, hanem a háttér alakulását, azt a történetet és történelmet, amely Bartók

pályáivének háttérét adja. Így aztán pontos képet kapunk Bartók magyarságáról és egyetemességéről. Ez a mai magyarságélmény és magyarságtudat szempontjából sem közömbös, Bartók ma is modell lehet magyarságunknak a jelen kihívásai közti megélésében, feladatainkhoz növesztésében. Ez az írás, noha formálisan nem csatlakozik a kötet írásainak válaszkéréséhez, mégis, szinte ideálképpé válik annak a gondolkodásmódnak, amelynek egy ilyen könyvet jellemeznie kéne. Anyagában konkrét, de szemléletében mégis elvont, s egy olyan modell rajzolódik ki benne, amely már nem csupán a kötet címére válaszol, hanem már arra az oly égetően fontos kérdésre is, hogy *milyen legyen a magyar?*

A kötet címével keltett várakozásnak Szegedy-Maszák Mihály írása felel meg leginkább. A *Folytonosság és megszakítottság a kulturális örökségben* című írás szerkezetét, dramaturgiáját tekintve maga is folytonos és szaggatott. Reflektál a közeli és távoli múltra, visszaautal a Szekfű szerkesztette kötetre. Ezzel is jelzi a vállalkozás egészének nehézségét, azt ugyanis, hogy nincs lehetőség a *mi a magyar*, *mi ma a magyar*, *mi a magyar ma* kérdések pontos és átfogó megválaszolására. „Nem tudom, mit is jelent majd magyarnak lenni, ha az ország egyre jobban beleilleszkedik az európai államközösségbe” – írja. Válasz-kísérletekre azonban van mód, hiszen az értelmiségi gondolkodás természete szerint igazából a végső, megválaszolhatatlan kérdésekre való válaszkérés. Szegedy-Maszák irodalom- és művelődéstörténészként a maga szakmai tapasztalatainak jegyében a mai világ, de legalábbis Európa problematikájának keretei között próbálja definiálni a magyarság jelenét, perspektíváit. Ezt nem efemer politikai jelenségek indokolatlan túlértékelésével, hanem a magyar kultúra egészére és az egyetemes összefüggésekre figyelve teszi. Úgy látja, hogy a kis nemzetek – így a magyar – esélyeit egy paradoxonnal lehet meghatározni, megjegyzi azonban azt is, hogy egyáltalán nem biztos, hogy azok egyáltalán kapnak esélyt arra, hogy sorsukat meghatározzák. Véleménye szerint ha

Európa erőteljesen egységesül, az erodálja a magyar és a magyarhoz hasonló méretű nemzeti kultúrákat, de Európa versenyképességét javítja. Ha ez az egységesülési folyamat nem elég dinamikus, akkor ugyan e kultúrák szuverenitásából több marad, de Európa versenyképességének csökkenésével kisebb közösségek kultúrája még inkább kiszolgáltatottabbá válik a globalizációval érkező amerikai kulturális nyomásnak. Szegedy-Maszák úgy véli: az első a kisebbik rossz.

Ez – részben – a magyar magatartástól, választástól, törekvésektől független történet. Nekünk mindkét esetben az alkalmazkodás feladata jut. Alapvetően új helyzetbe kerülünk, korszakváltás előtt állunk, még akkor is, ha nem tudhatjuk pontosan, mihez kell majd alkalmazkodnunk. Szegedy-Maszák – a kötet szerzői között lényegében egyedül – ebben a kihívásban kiemelkedően fontosnak tartja a megszakíttóságot. Az amúgy is elveszett folytonosság helyreállíthatatlan (*nota bene*: a folytonosságot Babits a kultúra lényeges meghatározójának tartotta), az újabb szakadás pedig kényszerítő erővel követeli a nemzeti identitás újrafogalmazását. (Ennek nyílt kimondásában Szegedy-Maszáknak csak Grendel Lajosban akadt társa.)

Pedig ez, tehát a magyarság fogalmának és feladatának az előzmények ismeretében, de a korábban rögzült elvárásokra való tekintet nélkül történő újrafogalmazásának prog-

rammá tételének tudatosítása volna e kötet legfontosabb mondanója. Sajnos, ennek kiemelése elmaradt, ezért a könyv, mint egész, részértékei ellenére is kudarcs. Csak akkor nem az, ha kordokumentumnak tekintjük: éppen sikerületlenségével jelöl ki feladatot. Azt ugyanis tudnunk kell, hogy ami e kötetből hiányzik, azt a magyar szellemi egészében, mintegy állapotbeli mulasztásként nélkülözi. Nem arról van szó tehát, hogy bizonyos markáns szellemi áramlatok maradtak ki ebből a gyűjteményből, hanem arról, hogy nem került sor ennek a kérdéskörnek felvetésére, tematizálására. Nem vetette föl ezt a magyarság jövőjét meghatározó kérdést helytel-közzel megjelenő nemzeti retorika. Azon pedig nincs mit csodálkozni, hogy ez a szempont föl sem merül a provinciális nagyképűség multikulturalitásról szóló, az ún. nemzeti vonulat ellenében kibontakoztatott diskurzusában.

Itt tartunk tehát. Megjelent tehát egy címével legendás elődre utaló, nagy várakozást keltő könyv. Ezt a várakozást nem tudta kielégíteni. Egyes írásai maradandóak lesznek, ám a kötet nem válhat olyan alpművé, mint az a hajdani. Legjobb pillanataiban mégiscsak alkalmat ad arra, hogy modern nemzeti történelmünk alapkérdésével foglalkozzunk. Hiányai korunk betegségeit tükrözik, ezzel akkor is jelzi feladatainkat, ha azok megoldásához csak kevéssel járul hozzá.

Ruzickay György: Akt (1927; vörös kréta, papír; 285×225 mm)

E számunk szerzői

Banner Zoltán (Szatmárnémeti, 1932) – Békéscsaba
 Bogdán László (Sepsiszentgyörgy, 1948) – Sepsiszentgyörgy
 Darvasi László (Törökszentmiklós, 1962) – Budapest
 Egyed Emese (Kolozsvar, 1957) – Kolozsvar
 Elek Tibor (Nyíregyháza, 1962) – Gyula
 Erős Kinga (Brassó, 1977) – Budapest
 Falcsik Mari (Budapest, 1956) – Budapest
 Ferencz István (Csíkpálfalva, 1945) – Csíkszereda
 Gergely Ágnes (Endrőd –1933) – Budapest
 Gróh Gáspár (Budapest, 1953) – Budapest
 Hartay Csaba (Szarvas, 1976) – Szarvas
 Hazai Attila (Budapest, 1967) – Budapest
 Iancu Laura (Magyarfalva, 1978) – Magyarfalva
 Jónás Tamás (Ózd, 1973) – Budapest
 Kántor Lajos (Kolozsvar, 1936) – Kolozsvar
 Karácsonyi Zsolt (Arad, 1977) – Kolozsvar
 Kenéz Ferenc (Nagyszalonta, 1944) – Budapest
 Kolozsi Orsolya (Budapest, 1980) – Szeged
 Márfai Molnár László (Gyöngyös, 1966) – Sopron
 Novák Éva (Szombathely, 1955) – Budapest
 Orcsik Roland (Becse, 1975) – Szeged
 Pocsuvalszki Alíz (Cegléd, 1980) – Cegléd
 Sass Ervin (Orosháza, 1929) – Békéscsaba
 Sédy Ágnes (Budapest, 1972) – Nagytarcsa
 Simek Valéria Bakonycsérnyé, 1953) – Bakonycsérnyé
 Somi Éva (Mezőgyán, 1951) – Békéscsaba
 Szabó Tibor (Gyula, 1976) – Elek
 Szentmártoni János (Budapest, 1976) – Budapest
 Szilágyi András (Békéscsaba, 1954) – Békéscsaba
 Tasnádi Attila (Nyíregyháza, 1937) – Budapest
 Tóth Krisztina (Budapest, 1967) – Budapest
 Tózsér Árpád (Gömörpéterfalva, 1935) – Pozsony

Bárka 2007/1.

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonként. Kiadja a Békés Megyei Könyvtár.

Felelős kiadó: dr. Ambrus Zoltán. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Derkovits sor 1.
 Telefon: 66/530-206; 66/454-354/106. E-mail: barka@bmk.hu. Internet: www.barkaonline.hu

Szerkesztőségi fogadóórak: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László.

Alapítók: Cs. Tóth János (felelős kiadó), Kántor Zsolt (főszerkesztő),
 †Petőcz Károly (művészeti vezető)

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai előkészítés: Kovács Sándor

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 1800 forint.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni. Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.

Az előző számunk tartalmából

Kalász Márton, Acsai Roland, Magyar Barna, Király Levente, Lárái Eszter versei

Kolozsvári költők (Balázs Imre József, Demény Péter, Vári Csaba, Gyulai Levente) mûzsa-versei

Balla D. Károly, Nagy Koppány Zsolt prózája

Első kötet előtt: Becsy András, Bogár Zoltán, Varga Zoltán Tamás, Halmai Róbert, Nemes Z. Márió, Pokorny Szilárd és mások versei

Odorics Ferenc, Szilasi László, Németh Zoltán tanulmányai

Kritikák Esterházy Péter, Acsai Roland, Demény Péter, Dušan Šimko kötetéről

BÁRKA-DÍJ

A Kiss György szobrász- és éremművész kisplasztikájával és pénzjutalommal járó díjat azok között a laphoz hosszabb ideje kötődő szerzők között osztja ki a szerkesztőség évente, akik az adott évben is jelentős publikációval, publikációkkal gazdagították a folyóiratot és olvasóit.

A korábbi díjazottjaink: Bernicky Éva, Erdész Ádám, Szilágyi Márton, Tandori Dezső (2000), Németh Zoltán, Papp Endre, Podmaniczky Szilárd, Újházy László (2001), Szilágyi András, Szilágyi Zsófia, Zalán Tibor (2002), Grendel Lajos, Nagy Gáspár, Szepesi Attila, Varro Dániel (2003), Kiss László, Körmendi Lajos, Vámos Miklós (2004), Nagy Mihály Tibor, Tarján Tamás (2005)

A 2006. év díjazottjai: *Balogh Tamás* író, irodalomtörténész (Kosztolányi Dezső Békés megyei kapcsolataihoz – Tevan Adolf és Tevan Andor Kosztolányihoz írott leveleiből, 1. szám; Kner Imre levelei Kosztolányi Dezsőnek, 2. szám; Ajándék lovak fogait – Szilágyi Zsófia: A féllábú ólomkatona. Irodalmi mű-hibák, 3. szám), és *Magyar Barna* költő, újságíró (Járművem az agy, Csinszka és Ady, Esztergált csönd, Délibáb, 4. szám; Ábránd és élet, Szemünk összevillan, Nyári játék, 6. szám).

Kedves szerzőinknek gratulálunk, és további eredményes alkotómunkát kívánunk!

Bárka

Kéthavonta megjelenő irodalmi, művészeti, társadalomtudományi folyóirat

Kedves Olvasónk, amennyiben folyóiratunk elnyerte a tetszését, legyen a szponzorunk és a megrendelőnk! Ha rendszeresen és biztosan hozzá akar jutni a Bárkához, töltsd ki ezt a megrendelőlapot és küldje el szerkesztőségünkbe! Ajándékozzon barátainak, rokonainak Bárka előfizetést! Köszönjük a bizalmát, a megrendelésben megnyilvánuló szimpátiáját és támogatását!

Címünk: 5601 Békéscsaba, Derkovits sor 1.

Megrendelem a Bárka című folyóiratot példányban.

Név:

Lakcím:

Aláírás:

Vélemény: